

МЕЃУНАРОДЕН ЦЕНТАР ЗА СЛАВЈАНСКА ПРОСВЕТА - СВЕТИ НИКОЛЕ

«МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД»
(ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА)

СПИСАНИЕ
на научни трудови

**ЕДИНАЕСЕТТА МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
„МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД“
МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
„ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ ДЕРЖАВИН“
СВЕТИ НИКОЛЕ - БИТОЛА**

Година VII

Број 2

Април 2020

- СВЕТИ НИКОЛЕ, Р. СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА -
- 2020 -

Издавач: Меѓународен Центар за Славјанска Просвета - Свети Николе

За издавачот: м-р Михаела Ѓорчева, директор

Наслов: «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД» (ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА)

Организационен одбор:

Претседател: проф. д-р Јордан Ѓорчев

Заменик претседател: проф. д-р Владислав М. Јурјев

Член: м-р Борче Серафимовски

Член: м-р Милена Спасовска

Уредувачки одбор:

Проф. д-р Ленче Петреска - Република Северна Македонија

Проф. д-р Александар Илиевски - Република Северна Македонија

Проф. д-р Мирослав Крстиќ - Република Србија

Проф. д-р Момчило Симоновиќ - Република Србија

Проф. д-р Тодор Галунов - Република Бугарија

Проф. д-р Даниела Тасевска - Република Бугарија

Доц. д-р Хаџиб Салкич - Република Босна и Херцеговина

Проф. д-р Татјана Осадчаја - Руска Федерација

Доц. д-р Вера Шунаева - Руска Федерација

Уредник: проф. д-р Јордан Ѓорчев

Компјутерска обработка и дизајн: Адриано Панајотов, Кристијан Цанев

ISSN (принт) 1857-9299

ISSN (онлајн) 1857-9302

Адреса на комисијата: ул. Маршал Тито 77, Свети Николе, Р. Македонија

Контакт телефон: +389 (0)32 440 330

Уредувачкиот одбор им се заблагодарува на сите учесници за соработката!

Напомена:

Уредувачкиот одбор на списанието «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» не одговара за можните повреди на авторските права на научните трудови објавени во списанието. Целосната одговорност за оригиналноста, автентичноста и лекторирањето на научните трудови објавени во списанието е на самите автори на трудовите.

Секој научен труд пред објавувањето во списанието «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» е рецензиран од двајца анонимни рецензенти од соодветната научна област.

Печати: Книжарница и печатница „Славјански“, Свети Николе

Тираж: 100

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ

ИСТОК - ЗАПАД

ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА

СОДРЖИНА

<i>Марјан Кицев</i> КРИМИНАЛ НА ТОЛПАТА	9
<i>Марјан Кицев</i> ЕТИОЛОГИЈА НА КРИМИНАЛОТ НА ЗАГРОЗУВАЊЕ НА ЈАВНИОТ РЕД И МИР	13
<i>Armend Rugova</i> <i>Elmi Berisha</i> THE CIVIL SERVICE – RECRUITMENT PROCEDURES, REFORMS AND CHALLENGES OF THE STATES IN TRANSITION – THE CASE OF KOSOVO	21
<i>Valon Grabovci</i> PUBLIC ADMINISTRATION REFORM-CHALLENGE OF STATES IN TRANSITIONTHE CASE OF KOSOVO	29
<i>Даниела Трајковски</i> <i>Илија Животич</i> BIOLOGICAL WEAPONS AND PROTECTION	35
<i>Илина Стефановска Здравевска</i> ПОТРЕБАТА ОД ВОВЕДУВАЊЕ НА БРАЧНИОТ ДОГОВОР И НЕГОВАТА ОПРАВДАНОСТ ВО МАКЕДОНСКОТО ЗАКОНОДАВСТВО	41
<i>Емилија Ицоска</i> МЕЃУНАРОДНА ПРАВНА ПОМОШ	47
<i>Каролина Мицевска</i> <i>Зоран Василески</i> МАСОВНИТЕ МЕДИУМИ И ПОЛИТИЧКАТА КОМУНИКАЦИЈА	53
<i>Башким Селмани</i> РИМСКИТЕ РЕАЛНИ ДОГОВОРИ И ВЛИЈАНИЕТО НА СОВРМЕНОТО МАКЕДОНСКО ПРАВО	61
<i>Мевљедин Мустафи</i> РИЗИЦИТЕ И КОНЦЕПТИТЕ НА БЕЗБЕДНОСНИ,НАЦИОНАЛНИ И ПОЛИТИЧКИ ЗАКАНИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	67
<i>Сашо Митевски</i> <i>Благојчо Спасов</i> НАДЛЕЖНИ ИНСТИТУЦИИ ЗА САЈБЕР БЕЗБЕДНОСТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	75
<i>Елена Златева</i> <i>Иван Ефремовски</i> РАЗЛИКИ И СЛИЧНОСТИ ПОМЕЃУ УПРАВНИТЕ И ПРИВАТНО - ПРАВНИТЕ ДОГОВОРИ СОГЛЕДУВАЈЌИ ЈА ПРАВНАТА ПРИРОДА НА УПРАВНИТЕ ДОГОВОРИ	85

<i>Наташа Најденова – Левиќ</i> ПОИМ И ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ ВРЗ БРАЧНИТЕ ОДНОСИ СО СТРАНСКИ ЕЛЕМЕНТ	89
<i>Наташа Најденова – Левиќ</i> ЗНАЧЕЊЕТО НА БРАКОТ ОД АСПЕКТ НА МЕЃУНАРОДНОТО ПРИВАТНО ПРАВО	95
<i>Даниела Тошева</i> BROTHER-SISTER MARRIAGE AGREEMENT AND PROPERTY DIS- TRIBUTION IN BGU I 183 (THE PROVINCIAL LAW APPLIED)	103
<i>Илија Јованов</i> НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ – ОПАСНОСТ КОЈА МОЖЕ ДА ЈА НАРУШИ ВНАТРЕШНАТА БЕЗБЕДНОСТ НА ДРЖАВИТЕ	109
<i>Живко Митревски</i> <i>Оливера Крстевска</i> <i>Александар Крстевски</i> АНАЛИЗА НА СТРАТЕГИЈА НА ЕУ ВО БОРБА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ НА МЕЃУНАРОДНО (ГЛОБАЛНО) НИВО	121
<i>Оливера Крстевска</i> <i>Александар Крстевски</i> ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА	127
<i>Шејнаси Мемети</i> ТЕРОРИЗМОТ КАКО ЗАКАНА ПО ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА	131
<i>Зорица Стоилева</i> <i>Дијана Ѓорѓиева</i> ОДНОСОТ МЕЃУ РЕВИЗИЈАТА И ПРЕДЛОГОТ ЗА ПОВТОРУВАЊЕ НА ПАРНИЧНАТА ПОСТАПКА	139
<i>Јагода Митревска</i> ДЕМОКРАТИЈАТА – КОЧНИЦИ И РАМНОТЕЖА ВО ЗАКОНОДАВНИОТ ПРОЦЕС НА СОБРАНИЕТО НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА (АНАЛИТИЧКИ ОСВРТ)	143
<i>Елизабета Спироска</i> ЕФЕКТИВНА КАНЦЕЛАРИЈА ЗА ТРАНСФЕР НА ТЕХНОЛОГИИ – СУШТЕСТВЕНИ УСЛОВИ	149
<i>Елизабета Спироска</i> ВИРТУЕЛНА СОПСТВЕНОСТ: ОСНОВНИ ПРАШАЊА	157
<i>Гуле Гулев</i> <i>Драган Ѓурчевски</i> ИНСТИТУЦИОНАЛНИОТ КАПАЦИТЕТ ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА НИЗ ПРИЗМАТА НА СТАНДАРДИТЕ НА ГРЕКО	163
<i>Марија Гроздановска</i> НАЧЕЛОТО НА ВИСТИНА НАСПРОТИ ПРАВОТО НА ОДБРАНА НА ОБВИНЕТИОТ ВО КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА	171

<i>Марија Гроздановска</i> ЛАГАТА КАКО БИТНО ОБЕЛЕЖЈЕ НА НЕКОИ ОД КРИВИЧНИТЕ ДЕЛА ПРОТИВ ПРАВОСУДСВОТО	177
<i>Ерика Пешкоска</i> ПРАВНА ЗАШТИТА И ЗАШТИТА НА ГРАЃАНСКИ СУБЈЕКТИВНИ ПРАВА	183
<i>Ерика Пешкоска</i> ЗАКОНСКО НАСЛЕДУВАЊЕ	189

Доц. д-р Марјан Кицев

Факултет за правни науки

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола

Република Северна Македонија

КРИМИНАЛ НА ТОЛПАТА

АПСТРАКТ: Тргнувајќи од фактот дека јавниот ред и мир преставува општествена сфера што има витално значење за мирот како една од највисоките правни вредности, општествениот ред и стабилноста на општествените односи, како основен предуслов за непречено уживање на основните човекови слободи и права, исполнување на правните должности и остварување на развојните општествени цели, авторот во овој труд, најнапред, го посочува криминалот на толпата како еден од најсериозните закани за редот и мирот.

Понатаму, во трудот, авторот го дефинираат поимот криминал на толпата, да за во продолжение направи разграничување помеѓу криминална организација и толпа и на крај даде конкретен пример од пракса.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: јавен ред и мир, правен поредок, поим за криминал на толпата, карактеристики на толпата

CRIMINAL OF THE CROWD

ABSTRACT: Starting from the fact that public order and peace is a social sphere vital to peace as one of the highest legal values, social order and the stability of social relations, as a basic precondition for the unhindered enjoyment of basic human freedoms and rights, the fulfillment of legal duties and achieving developmental social goals, the author of this paper first identifies mob crime as one of the most serious threats to peace and order.

Further, in the paper, the author defines the term crime of the mob, to further distinguish between a criminal organization and a mob, and finally to give a concrete example of practice.

KEYWORDS: public order and peace, legal order, crowd crime concept, crowd characteristics

1. ПОИМ ЗА ТОЛПА И КРИМИНАЛ НА ТОЛПАТА

Поимот толпа може да се дефинира како агломерација, односно поголема група луѓе чијашто заедничка активност е одредена со силен психолошки импулс, создаден врз некоја точка на заеднички интерес.¹ Толпата се разликува од криминалната организација по тоа што таа претставува група лица во која постои квантитет, а изостанува квалитет во тие редови, и тоа може да се создаде моментално, секундарно, без претходно да се изготви план за дејствување и сл. Толпа не претставува збир од луѓе кои се собрале на определено место, на пример, на играчка, но тој ќе претставува толпа, доколку кај тие лица, присутни на играчката, се јави некаков заеднички интерес на дејствување. Со цел да се разграничи толпата од криминалната организација, ќе наброиме неколку карактеристики на толпата:

1. Камбовски, акад. д-р Владо, Организиран криминал, Скопје 2005, стр. 196.

- » флексибилност на составот,
- » квантитет и квалитет,
- » психолошки импулс,
- » хиерархија и водач на толпата,
- » план за дејствување.

а) Флексибилност на составот

За разлика од криминалната организација која се состои од точно определен број членови, која се менува многу тешко и под точно определени услови, толпата е пофлексибилна поради тоа што да се биде член на толпата, не треба да се исполнат некои претходно барани услови и сл., туку напротив, како член на толпата може да се најде секое лице кое се нашло на определено место каде што поминува толпата и без исполнување на некои посебни услови тоа може да ѝ се приклучи на масата, односно на толпата. Исто така, за разлика од криминалната организација, кај која за да истапи од неа одреден член, треба да исполни одредени услови, кај толпата тоа и воопшто не е потребно, туку секој член како што пристапил кон неа, без исполнување на какви било услови, така може да истапи од неа без исполнување на какви било услови.

б) Квантитет и квалитет

Како што кажавме претходно, толпата се разликува од криминалната организација и по бројот на своите членови, од каде што, членувањето во толпата се прави на таков начин што тоа претходно не се планира, односно толпа може да се создаде моментално, секундарно, за разлика од криминалната организација која си има свои посебни услови и правила за зачленување и расчленување на своите членови. Одовде, слободно можеме да кажеме дека толпата поседува квантитет на членството, а кај неа изостанува квалитетот на членството, додека кај криминалната организација е сосема спротивно, постои квалитет на членството, додека изостанува квантитетот, т.е. бројот на членовите е далеку помал од бројот на членовите на толпата. Според едни гледишта, бројот на толпата не треба да биде помал од десетина, други сметаат дека тој број треба да е минимум пет членови, додека трети сметаат дека бројот не е воопшто важен и дека важно е само постоењето на субјективниот елемент на побуна. Со постоењето на субјективниот елемент на побуна се соединуваат неколку луѓе со исти психолошки импулси и интереси и преостанатите членови се соединуваат кон нив за цело време, па дури и кога масата, односно толпата се движи. Квалитетниот елемент на толпата се гледа во фактот дека толпата се создава од едноставни причини да го земе законот во сопствени раце и сама да пресуди за одредена состојба „закон на линчот“. И автоматски, со чинот на пресудување, активната на толпата престанува и таа престанува да постои, за разлика од криминалните организации кои се формираат за извршување на повеќе казнени дела и таа трае.²

в) психолошки импулс

Феноменот на масата, односно на толпата, е посебно интересен токму од аспектот на агресивноста. Феноменот на агесијата, во денешно време, станува многу актуелен не само кај психијатрите и психолозите туку и за обичниот човек кој не може да сфати како меѓу нас почна да се употребува народната „Човек

2. Ibid, стр.198.

на човека му е волк“. Насилството и агесијата произлегуваат од човековата животинска природа од каде што произлегува дека насилството и агесијата се вродени животински нагони. Човекот е единствено живо суштество кое претставува масовен убиец, затоа што ужива во својата агесија и се однесува насилнички и агресивно и кога од тоа нема никаква потреба, за разлика од другиот животински род. На пример: змијата никогаш не каснува, сè додека не се почувствува загрошена, или сè додека не биде нагазена, или не биде допрена од некого, или лавот, иако е крволочно животно, никогаш не напаѓа, ако нема причина, односно ако не е гладен и сл. Одовде произлегува дека животните не уживаат во својата агесија и се агресивни кога имаат нужна потреба, за разлика од човекот.³ Старо и научно потврдено е сознанието дека поединецот во толпата може да изврши многу потешко и пострашно дело за разлика од тоа што може да го стори кога е сам.

г) Хиерархија

Хиерархијата е, исто така, една од карактеристиките на толпата според која таа се разграничува од криминалната организација. Толпата ја карактеризира внатрешна структура поставена во вид на концентрични прстени. Во центарот се наоѓа водачот или водачите, ако се повеќе, бидејќи има толпи кои имаат 2-3 водачи. Водачот или водачите имаат клучна улога во создавањето и функционирањето на толпата. Феноменот на водство е еден од најинтересните феномени на историјата, политиката, религијата и социјалната психологија. Хитлер, Мусолини, Сталин, се само некои од познатите ликови во историјата чиешто политичко водство завршува со масовни злосторства. Потрагата по одговор на прашањето: како одредени поединци со препознатливи психопатолошки особености успеваат да се наметнат како водичи на толпа, резултира со голем број истражувања. Како најприфатливо е објаснувањето на Фројд (Freud), според чијшто психоаналитички пристап, се работи за проекција на супер его на припадниците на масата врз личноста на водачот како „фигура-татко“. Во криминолошката мисла претегнува стојалиштето дека улогата на водачот на толпата има повеќе привремено, отколку трајно значење. Ова стојалиште не ја намалува одговорноста на водачот за вкупните последици, иако има и такви стојалишта.⁴

д) план за дејствување

Планот за дејствување, исто така, е еден од факторите кој ја прави толпата поразлична од криминалната организација. Разликата се гледа во фактот што криминалната организација уште при самото нејзино оформување има конкретен план кој содржи: предел, односно област на дејствување, цел на напад (криминалната организација може да биде организирана да врши кражби или да се занимава со недозволена трговија, производство и пуштање во промет на наркотици и друго), временски период на дејствување, извршители – секој со посебна и конкретна задача, врбување на други лица и нови членови, предвидување и набавување на средствата за работа, обука на новите членови и сл., а сè со цел остварување на конечниот дел од планот, т.е. остварување на целта поради која е создадена криминалната организација. За разлика од криминалната организација којашто има, како што кажавме претходно, конкретен план за

3. Новотни, д-р Љубиша, Судска психијатрија, Скопје 1998, стр. 111.

4. Камбовски, Организиран криминал, стр.199.

дејствување, толпата тоа го нема. Толпата и членството дејствуваат моментално, во зависност од психичките импулси што го водат членството и од интересите што ги поврзале, без претходно изготвен и разработен план.

2. СЛУЧАЈ НА КРИМИНАЛ НА ТОЛПАТА НА СПОРТСКИ НАТПРЕВАР

Министерството за внатрешни работи, Полициска станица од општа надлежност – Кавадарци, против лицата: С.А; Б.Б; Ј.Д; К.А; В.Т; З.З; Т.Г, сите од Скопје, поднесе кривична пријава поради основано сомнение дека сториле кривично дело: „Учество во толпа што ќе спречи службено лице во вршење на службено дејствие“, предвидено во член 384 став 1 од КЗ на РМ.

Пријавените кривичното дело го сториле на тој начин што, на ден 20.11.2010 година, околу 20.50 часот, во спортската сала „Јасмин“, во Кавадарци, за време на одржување на спортскиот помеѓу КК „Фени индустри“ од Кавадарци и КК „Работнички“ од Скопје, како членови на навивачката група на гостинската екипа, земале учество во толпа, на тој начин што се обиделе насилно да го пробијат кордонот од униформирани полициски службеници и да се пресметаат физички со домашната публика на истата трибина каде што биле сместени. Тие започнале да ги туркаат, употребувајќи физичка сила, униформираните полициски службеници и да фрлаат со најразлични предмети (запалки, камења, петарди, столови и сл.), кон нив и кон другата публика, притоа спречувајќи ги овластените службени лица во вршење на службените задачи (поставениот кордон од униформирани полициски службеници кои имале за цел да ја одвојат домашната публика од гостинските навивачи).

Основното јавно обвинителство од Кавадарци, до Основен суд – Кавадарци поднесе обвинителен предлог, образован за сите пријавени, од каде што, по одржан устен, главен и јавен претрес, во Основниот суд – Кавадарци, донесе пресуда К.бр.5/12 од 3.4.2012 година, според која, сите обвинети, ги прогласува за виновни, затоа што на ден 20.11.2010 година, околу 20.50 часот, во спортската сала „Јасмин“, во Кавадарци, на западната трибина, за време на одржување кошаркарски натпревар помеѓу КК „Фени индустри“ од Кавадарци и КК „Работнички“ од Скопје, како најагресивни членови на навивачката група на гостинската екипа, учествувале во толпа, се обиделе насилно да го пробијат кордонот од униформирани полициски службеници и да се пресметаат со домашната публика на истата трибина, на тој начин што почнале да ги туркаат полицајците, да фрлаат кон нив и кон останатата публика со најразлични предмети, откорнати пластични столови, запалки, петарди и камења, притоа спречувајќи ги овластените службени лица во вршење на службеното дејство – натпреварот да се одвива по планираниот безбедносен план, без загрозување на јавниот ред и мир и имотот и телото на учесниците, и ги осудува со казна затвор, во траење од 3 (три) месеци, која нема да се изврши, ако обвинетите, во рок од 2 (две) години не сторат друго кривично дело.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Арнаудовски, д-р Љупчо, Криминологија, Скопје 2007 година;
2. Гинтер, Кајзер, Криминологија, Скопје 1996 година;
3. Камбовски, академик д-р Владо, Организиран криминал, Скопје 2005 година;
4. Новотни, д-р Љубиша, Судска психијатрија, Скопје 1998.

Доц. д-р Марјан Кицев
 Факултет за правни науки
 МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола
 Република Северна Македонија

ЕТИОЛОГИЈА НА КРИМИНАЛОТ НА ЗАГРОЗУВАЊЕ НА ЈАВНИОТ РЕД И МИР

АПСТРАКТ: Тргнувајќи од фактот дека јавниот ред и мир преставува општествена сфера што има витално значење за мирот како една од највисоките правни вредности, општествениот ред и стабилноста на општествените односи, како основен предуслов за непречено уживање на основните човекови слободи и права, исполнување на правните должности и остварување на развојните општествени цели, авторот во овој труд, најнапред, ги посочува двата клучни и најважни фактори за појава на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир, да во продолжение во трудот ги разработи подетално личните и надворешните фактори како два клучни фактори за појавата на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: јавен ред и мир, правен поредок, криминал на загрозување на јавниот ред и мир, клучни фактори, лични и надворешни

ETHIOLOGY OF PUBLIC ORDER CRIMINAL CRIMINAL CRIME

ABSTRACT: Starting from the fact that public order and peace is a social sphere vital to peace as one of the highest legal values, social order and the stability of social relations, as a basic precondition for the unhindered enjoyment of basic human freedoms and rights, the fulfillment of legal duties and The achievement of developmental societal goals, the author of this paper, first of all, identifies the two key and most important factors for the occurrence of crime that endanger public order and peace, in order to further the work in the paper. in more detail personal and external factors as two key factors in the emergence of crime that endangers public order and peace.

KEYWORDS: public order and peace, legal order, crime of endangering public order, key factors, personal and external

ЕТИОЛОГИЈА НА КРИМИНАЛОТ НА ЗАГРОЗУВАЊЕ НА ЈАВНИОТ РЕД И МИР

Во литературата, најчесто, се среќаваат два фактора што се клучни за појавата на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир и тоа:

1. субјективни, или лични, и
2. надворешни фактори.

1. СУБЈЕКТИВНИ ИЛИ ЛИЧНИ ФАКТОРИ

Кога станува збор за субјективните, односно за личните причини за појава на криминал на загрозување на јавниот ред и мир, начелно, треба да ги поделиме во две поголеми групи: психички и биолошки.

а) Психичките фактори

При определувањето на психичките фактори, за појавата на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир треба да се земат предвид како психичките особини и процеси, кои ги карактеризираат психички здравите личности, така и психичките особини на личности кои имаат одредени душевни пречки. Ваквата поделба е неопходно да се направи, т.е. да се разграничи болното од здравото.¹

Во денешно време, посебно кривичарите, прават разлика помеѓу оние лица кои се сметаат себеси одговорни за своите постапки, поради што се санкционираат за своите дела (пресметливи), и оние лица кои не ги разбираат своите постапки (непресметливи).

Поради очигледниот факт дека кај лицата кои се однесуваат агресивно има и лица со одредени ментални нарушувања, многумина извлекуваат заклучок во врска со поврзаноста на овие феномени, односно дека тоа однесување е предизвикано од одредени нарушувања.² Од овие причини, најнапред треба да се разјасни што се подразбира под изразот „ментално растројство“, што не е толку лесно и едноставно, поради неговата комплексна природа и различноста на значењето на изразот, во зависност од контекстот во кој е употребен.

Како ментално нарушување, традиционално, се сметаат сите нарушувања на однесувањето и на психичката структура, кои ги менуваат универзалните општоприфатени особини на човековата природа. Врз основа на оваа гледиште, во групата ментални нарушувања можеме да ги вброиме психозите и неврозите, алкохолизмот и наркоманијата, нарушувањето во детското однесување и сл.³

Овде ќе се постави прашањето, дали менталното растројство на умот и на однесувањето доведува до агресија.

Врз основа на своите истражувања, К. Ховелс (K.Howells) доаѓа до заклучок дека, кај лицата со ментално нарушување, многу е поголем ризикот да се однесуваат агресивно и да вршат насилство, за разлика од другите просечни граѓани.⁴

За разлика од К. Ховелс (K.Howells), Кратцоски и Кратцоски (Kratcoski & Kratcoski), водејќи се од една студија, спроведена во судот за малолетници, во Балтимор, која покажува дека повеќе од 80% од младите кои, поради извршено кривично дело се нашле пред судиите, се нормални личности, додека само мал број 12-17%, се лица со психички пречки, докажуваат дека менталното нарушување не е водечка причина за појава на агресивност и вршење насилство и врската помеѓу менталното нарушување и насилството е многу слаба.⁵

Во литературата, можат да се најдат и други гледишта во врска со поврзаноста на насилството со менталното нарушување, но, во суштина, може да се констатира дека не е спорен фактот дека менталното нарушување може да влијае врз агресивното однесување и вршење насилство од страна на некое лице.

Покрај менталните нарушувања, психопатијата е следниот психолошки фактор кој доведува до појава на криминал на загрозување на јавниот ред и мир. Според криминолозите, психопатијата е мошне важен психички фактор што доведува до појава на криминал на загрозување на јавниот ред и мир. Психопатите

1. R. Milovanović, Psihologija kriminaliteta, Beograd 2005, стр. 81.

2. S. Blumenthal and T.Lavender Violence and Mental Disorder – A Critical Aid to the Assessment and Management of Risk, London, стр. 15: дека 80% од Американците сметаат дека ментално болните се понаклонети кон вршење насилство од другите луѓе.

3. G. Towl, Mental Health, London 2007, стр. 317.

4. K. Howells, Mental disorder and violent behaviour, Chichester 1982, стр. 164.

5. P. Kratcoski and L. Kratcoski, Juvenile Delinquency, Upper Saddle River, 1996, стр. 45.

се лица кои покажуваат хронична неморалност и антисоцијални однесувања.⁶ Во литературата се среќаваат најразлични причини поради кои се појавува психопатија (генетски, патологија на мозокот, хромозомска ненормалност, депривации во младоста, во смисла на распаднато семејство, губење родител, недостаток на психичка и емоционална поддршка и сл.). Многумина сметаа дека поединците со психопатски тенденции се склони да ги преземаат насилничките акти од другите (социопатите). Социопатите се сметаа за поединци кои не се доволно социјализирани и дека тие немаат изграден систем на вредности, поради што не се во состојба да воспостават однос на лојалност со други лица или групи. Тие се себични, неодговорни, импулсивни, лесно паѓаат во фрустрации и се склони да обвинуваат други лица за нивното лошо однесување. Според Бартол (Bartol), социопат е лице кое имало проблем со полиција и кај тоа лице можат да се пронајдат барем две од следните особини:

- » Учествува во поголем број тешки тепачки,
- » Деликвентен е во текот на школувањето,
- » Бегање од дома,
- » Потреба од промена на местото на живеење,
- » Слаби, скоро никакви, работни активности.

Кај женскиот пол може да се додаде и: регистрирана како проститутка. Тој смета дека социопатијата не може да се излечи.⁷

Хиперактивноста е следниот психички фактор што доведува до појава на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир. Во последните години, хиперактивноста е актуелна при биолошкото толкување на криминалитетот. Откриена е кај деца во училиште на помала возраст (8-10), кои имаат проблем со дисциплината, бидејќи нивна карактеристика е импулсивното однесување. Хиперактивноста се појавува и се препознава преку повеќе форми: дислексија (слични зборови не се распознаваат), афазија (тешкотија во говорот и слушањето на одредени зборови), хиперкинезија (невоздржлива потреба за ангажирање на мускулите). Ваквите пореметувања се почести кај машките отколку кај женските и во просек ги има 5-10% од вкупната популација на деца на 10 години. Од неколку направени истражувања е констатирано дека од 100 малолетници кои извршиле најразлични кривични дела, дури 80% имале проблем со учењето.⁸

Отсуството на самоконтрола е исто така многу важен фактор за појава на криминал на загрозување на јавниот ред и мир. До агресивно и насилно однесување се доаѓа, кога ќе преовлада желбата нешто да се стори (во ситуација на бес) и таа желба тоа да се стори ќе ја преовлада способноста на поединецот за самоконтрола. Губењето на самоконтролата е најопасен фактор кој доведува до агресивно и насилничко однесување. За разлика од лицата со слаба самоконтрола, лицата со силна самоконтрола во практика многу ретко се јавуваат како извршители на казнени дела против јавниот ред и мир.

Фрустрацијата како фактор за појава на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир не доведува само до агресија туку и до пасивно неконфронтационо држење кое се манифестира како депресија. Депресивната состојба во која се наоѓа поединецот може да го одведе во агресивност⁹. Мразењето и зависта,

6. D. Howitt, Introduction to Forensic & Criminal Psychology, Harlow 2009, стр. 476.

7. C. Bartol, Criminal Behavior – A Psychosocial Approach, Englewood Cliffs 1980, стр. 59.

8. P. Kratcoski and L. Kratcoski, Juvenile Delinquency, Upper Saddle River, 1996, стр. 29.

9. J. Monahan, The MacArthur Study of Mental Disorder and Violence, Oxford 2001, стр. 274.

како еден вид фрустрација, можат да го доведат човекот до извршување и на најтешките кривични дела.¹⁰

Задоволството како фактор за појава на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир ќе го објасниме со одговор на прашањето: Што го тера човекот да ги извршува овие дела, иако знае дека нема корист од извршувањето на тоа дело и самиот факт дека знае за постоењето на високиот ризик да биде откриен и сурово казнет?

Моралните емоции (понижувањето, праведноста, ароганцијата, потсмевот, цинизмот и одмаздата) се тие што го тераат човекот да ги врши овие казнени дела. Одовде, понижувањето како морална емоција е најчеста причина поради која лицето врши најразлични злодела, па дури и најтешките (убиствата).

Алкохолизмот е следниот фактор од низата фактори поради кои се појавува криминалот на загрозување на јавниот ред и мир. Злоупотребата на алкохолот, во современиот свет, во денешно време, е од загрижувачки карактер. За синдромот на зависност од алкохол почна да се зборува во осумдесетите години од дваесеттиот век. Употребата на алкохол доведува до низа психички, органски и социјални проблеми не само за лицата кои го консумираат туку и за нивните семејства, за колегите на работа, пријатели, другари и сл. И покрај сето тоа, во споредба со користењето на дрогите, употребата на алкохол многу се толерира. Поврзаноста на консумирање алкохол и насилничките дела е едно од општите места во криминолошката литература. Многумина во научните редови се согласуваат со констатацијата дека консумирањето на алкохол може да ја зголеми склоноста кон агресивно и насилничко однесување кај машките, во голем број случаи, пијанството не резултира со агресивно и насилничко однесување, консумирањето на алкохол може да придонесе лицето да извршува негативни дејства, но никогаш не е доволен услов, тешките пијаници можат да бидат извршители на казнени дела, но исто така, можат и да бидат и жртви на тие казнени дела. Ризикот пијаницата да се претвори во насилник зависи од стилот на неговиот живот и од околностите во коишто живее.¹¹

б) Биолошки фактори

Честопати агресивноста на младинците се поврзува со нивото на хормонот тестостерон во крвта. За нас, во овој дел од трудот, од голема важност е поврзаноста на овој хормон со однесувањето на поединците. Истражувањата покажале дека со вбригување на овој хормон во организмот, автоматски, не се доведува лицето до агресивно однесување, исто како што не влијае непосредно варирањето на нивото на тестостеронот кај младите, во пубертетот, врз растот и падот на нивната агресивност.¹² Одовде, нивото на тестостерон во крвта има влијание, но не е клучен фактор за појава на агресивноста.

Во дадени случаи, агесијата е поврзана и со одредени повреди или нарушувања на мозокот. Тоа го покажале истражувањата врз виетнамските и британските ветерани¹³, така што е дојдено до заклучок дека настанатите повреди, или дисфункцијата на фронталните делови на мозокот, се поврзани со агресивното

10. H. Schoeck, A Theory of Social Behaviour, Indianapolis 1987, стр. 129.

11. M. Plant, People and placed: Some Factors in the Alcohol-Violence link, Journal of Substance Use, vol. 7, стр. 211.

12. J. Archer, Testosterone and Human Aggression: A Review of the Challenge Hypothesis, Neuroscience and Behavioural Reviews 2005, vol. 30, стр.340.

13. W. Lishman, Brain Damage in Relation to Psychiatric Disability After Brain Injury, British Journal of Psychiatry 1968, vol. 14, стр.221

однесување, посебно со неможноста за контрола (примарни импулси на мозокот). Иако таквите повреди ги зголемуваат импулсивноста и агресивното однесување, не водат кон директна причина за престапништво. Ваквите повреди се релативно ретки и не можат да послужат како основа за агресивност и појава на криминал на загрозување на јавниот ред и мир, но можат да бидат пропратен фактор.¹⁴

2. НАДВОРЕШНИ ФАКТОРИ

Исто како личните фактори така и надворешните фактори се мошне важни при определувањето на причините за појавата на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир.

Покрај прашањето зошто човекот станува насилен, треба да се одговори и уште на едно многу важно прашање коешто, во литературата, многу често го изостават, а тоа е прашањето: Каде и на кое место е дојдено до такво однесување? Не е сеедно дали било на стадион, дома, во семејството, на улицата, во училиштето, во ноќен клуб или на работно место. Исто така е многу важно да се знае под кои околности се случило да се примени сила и кои социјални фактори придонеле за такво однесување.

Поради овие причини, надворешните фактори ќе ги поделиме на:

1. Природни и
2. Општествени надворешни фактори.

а) Природни фактори

Во овој дел ќе стане збор за местото на извршување на делото, топлината, бучавата, загаденоста на воздухот, пренаселеноста и слични други територијални и географски фактори за појава на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир.

Многумина криминолози, во своите истражувања, забележале дека и природните услови влијаат врз извршувањето на злосторствата. Така, Касел и Бернстејн (Cassel & Bernstein) наведуваат дека посебно внимание треба да му се посвети на местото на извршување на делата¹⁵ поради причината дека местото на извршување е најважниот природен фактор за појава на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир. Друг природен фактор е жештината. Од статистиката на ФБИ (FBI) можеме да пронајдеме податоци кои укажуваат на самиот факт дека сите нарушувања на јавниот ред и мир од поголем обем се извршени во денови кога температурата на воздухот е мошне висока и дека сите дела кои се со елементи на насилство се извршуваат претежно во месеците од мај до август, а најмалку во февруари. Бучавата како друг природен фактор за појава на криминал на загрозување на јавниот ред и мир, самата по себе не може да предизвика нагон на агресија кај здравите личности, но здружена со некои други фактори придонесува кај поединецот да се разбуди агресивноста. Слично дејствие на човековото однесување има и загаденоста на воздухот. Многубројните истражувања во САД покажале дека криминалот на загрозување на јавниот ред и мир е многу поголем во големите и загадени градски средини за разлика од еколошки чистите средини. Личниот простор на човекот (оној невидливиот) што секој човек се надева дека го има и потребата да се заштити тој простор од упад на други, ја зголемуваат агресивноста кај луѓето. Пропратен фактор со кој се поврзува

14. M. Brower and B. Price, Neuropsychiatry of Frontal Lobe Dysfunction in Violent and Criminal Behavior: A Critical Review, Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry 2001, vol. 71, стр.274.

15. E. Cassel and D. Bernstein, Criminal Behavior, Mahwah 2007, стр. 112.

овој фактор е и густината на населување, односно пренаселеноста. Со фактот на пренаселеност, многу често се доаѓа до повреда на личниот простор, а со тоа и до зголемување на агресивноста на лицата. Во вакви пренаселени средини, бројот на извршени казнени дела од областа на јавниот ред и мир е мошне поголем, за разлика од средините што не се пренаселени.

б) Општествени (надворешни) фактори

Во литературата постојат, односно се појавуваат, многу социјални фактори за појава на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир. Од нив ќе издвоиме неколку за коишто сметаме дека се најважни.

2.1. Општествено адаптирање

Овој фактор, на некој начин, е граница помеѓу индивидуалните и социјалните причини за појава на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир. Секој човек има сопствена визија за светот што го опкружува и тој живее во таа димензија. Одовде, според научниците, за објаснување на човековото однесување, клучни фактори се размислувањето и помнењето. Исто така, се верува дека општественото опкружување е најважен фактор за настанувањето на секое човеково однесување. Така, Џулијан Ротер (Julian Rotter) посочува големо значење на очекувањата и неговата теорија е именувана како „учење за очекувањата“. Според него, луѓето кои вршат криминални дела очекуваат од таквото однесување некаква добивка (статус, моќ, сигурност, материјално добро и сл.). Истото важи и за лицата кои вршат казнени дела против јавниот ред и мир, т.е. со извршувањето на тие дела очекуваат некаква добивка.¹⁶ Алберт Бандура (Albert Bandura) тврди дека поединецот може да усвои начини на однесување со гледање што прават другите и тоа го нарекол „учење од набљудување“. Одовде, тој ги издвојува родителите, учителите, пријателите, врсниците, славните личности и сл., како важни личности во животот на детето, преку кои детето впира начини на однесување, што значи дека средината во која расте и лицата кои го опкружуваат, се многу важни фактори.¹⁷

2.2. Телевизијата, Интернет и видеоигрите

Поради причината дека гледањето на насилство на медиумите, кај децата доведува до поддржување на таквите активности (насилни), голем број истражувачи се обидуваат да утврдат какво дејство, на ниво на агесија, во општеството, има прикажувањето на насилство на телевизиските канали и на интернет-порталите. Насилството на телевизијата и на Интернет е еден од позначајните фактори кои придонесуваат кон порастот на агресивноста во општеството. Хусман (Huesman) разликува два вида ефект од телевизиското насилство и тоа:

- » краткотраен (децата и младинците имаат агресивно однесување, непосредно по гледањето на содржината која содржи елементи на насилство) и
- » долготраен (се прифаќаат ставови и навики во карактерните особини и тие, во иднина, се манифестираат преку копирања).

16. J. Rotter, Social Learning and Clinical Psychology, Enlewood Cliffs, 1954, стр.216

17. A. Bandura, Social learning theory of aggression – in: The Control of Agression, Chicago 1973, стр.97

Според него, гледањето на содржини со елементи на насилство во детството, го зголемува ризикот од агресивно поведение во повозрасните години. Ова правило важи и за момчињата и за девојките од сите општествени слоеви, без оглед која иницијална агресивност ја имаат. Исто така, влијание има и должината на гледање телевизиска програма и следење на интернет-портали, од каде што, без разлика на содржината, децата кои гледаат подолго телевизија и подолго се задржуваат на интернет-порталите, се со поголем ризик да придобијат насилничко однесување.¹⁸

Слично дејство на младите имаат и разните видео и компјутерски игри, во кои насилството е рамка на случувањата. И овде се доаѓа до зголемување на агресивноста кај корисниците. Карактеристично е тоа што корисниците стекнуваат чувство на нормалност за агresiјата. Од повеќе направени анализи, дојдено е до заклучок дека децата, на возраст од 4-8 години, непосредно по играњето на видеоигрите со агресивна содржина, по правило, имаат епизоди на агресивно однесување, но сепак, ова не може да послужи како основа за заклучок дека таквите видео и компјутерски игри безусловно водат кон насилство во реалниот живот.¹⁹ Исто како кога станува збор за факторите за појава на криминалот на загрозување на јавниот ред и мир, како што се топлината, тестостеронот или фрустрацијата, што не се клучни фактори, така и видео и компјутерските игри не се клучни, но придонесуваат за појава на насилно поведение.

2.3. Социјални мрежи

Социјалните мрежи и социјалното вмрежување, не се нови концепти, односно тие, во различни облици, постојат отсекогаш. Социјалните мрежи претставуваат едноставен чин на одржување и зацврстување на постојниот круг на пријатели и ширење на тој круг со нови пријатели.

Социјалните мрежи, во последно време, за разлика од Интернет, сè повеќе стануваат популарни и во поголем број случаи го заменуваат пишувањето мејлови. Американската компанија „Нилсен“ (Nielsen), во текот на 2014-тата година, направила истражување на оваа тема, а резултатите зборуваат дека 67% од корисниците на Интернет, редовно ги посетуваат социјалните мрежи, додека редовна замена на мејловите со пораки, преку социјалните мрежи, направила 65,1% од испитаниците.

Социолозите сметаат дека социјалните мрежи го променија начинот на кој разговараме, честите родендени, избираме партнери или политичари за кои ќе гласаме и дека во свет, односно во општество, во кои се живее брзо, комуникацијата е сведена на брзи пораки, а непосредните човечки контакти се заменети со пораки на мониторите. Тоа, сепак, не е секогаш лоша работа поради причината дека каква било комуникација е подобра од никаква комуникација.²⁰

Покрај позитивните страни, социјалните мрежи имаат и мошне негативни страни, со оглед на тоа дека со нив многу често се поврзуваат виртуелното насилство и повикувањето на насилство и говорот на омраза. Социјалните мрежи, преку свои интерни правила (забрана за секаков вид говор на омраза, забрана на повикување на насилство и сл.), на еден начин, се заштитуваат и се

18. R. Huesmann, Longitudinal relations between children's exposure to TV violence and their aggressive and violent behavior in young adulthood: 1977–1992, *Developmental Psychology* 2003, vol. 39.

19. L. Bensley and J. Van Eenwyk, Video and PC games and real-life aggression, *Journal of Adolescent Health* 2002, vol. 29.

20. Siniša Kušić: Online društvene mreže i društveno umrežavanje ... *Život i škola*, br. 24 (2/2010.), стр.103.

оградуваат од нападите дека, преку нив, многу често, се повикува на насилство и на омраза.²¹

Слично како телевизијата, во поново време, насилството на социјалните мрежи може да се каже дека е клучен фактор кој придонесува кон порастот на агресивност во општеството. Предностите кои ги имаат социјалните мрежи, во насока на брзо формирање групи и ширење вести со брзина на светлината, се една од основните причини за појава на криминал на загрозување на јавниот ред и мир. Според истражувањето на Гомез (Gomes), во САД, во 65,3% случаи, до нарушување на јавниот ред и мир е дојдено поради повикување на насилство и говор на омраза, преку социјалните мрежи Фејсбук (Facebook) и Твитер (Twitter), 16,7% преку интернет-порталите, 12% преку телевизија и радио, 4% со растурање летоци и 2% на други начини.

2.4. Влијание на поткултурата

Во литературата се среќаваат најразлични заклучоци, произлезени од направени истражувања, за односот помеѓу културата и поткултурата, од каде што се потврдува дека претставниците на поткултурата честа ја вреднуваат многу повеќе, за разлика од доминантната култура и обратно, помалку го вреднуваат човечкиот живот.

Помеѓу поткултурата на насилство и доминантната култура постои и нормативен конфликт. Тој се однесува на правилата за тоа што се очекува како одговор на тривијалните однесувања какви што се безопасни туркања или задевања, кои инаку, кај припадниците на поткултурата, се често причина за убиства. Овие норми се зајакнати преку социјалните барања и казнувања: оние кои не ги почитуваат, се критикуваат и се исмеваат од страна на другите припадници на поткултурата, а оние кои ги следат, се почитуваат. Тие норми стануваат дел од нивното животно искуство, независно од тоа колку поединецот навистина ги поддржува. Од друга страна, поединецот што не ги почитува, може да стане жртва на насилство. Поединецот одговара во ситуацијата со насилство, затоа што очекува дека така ќе реагира и другата страна. Исто како и во војна, настанува апсурдна ситуација во која луѓето меѓусебно си нанесуваат зло, по принципот „или јас него или тој мене“.²²

Лин Кертис (Lynn Curtis) тргнува од ставот дека насилството на поткултурата се темели на таканаречениот централен импулсивен механизам кој се сведува на претерано давање значење на машкоста. Друга категорија во оваа теорија, на која ѝ се дава важност, се вербалните способности. Лицата кои ги поседуваат вербалните способности, во состојба се, со користење на тие способности, да излезат од ситуација на конфликт, без да употребат физичка сила. Од друга страна, оние кои немаат вербални способности, се потпираат на физичкото насилство како една единствена можна опција. Како резултат на тоа, се јавуваат голем број убиства и тешки напади врз телесниот интегритет.

21. Developer Principles and Policies, 2010.

22. Ѓ. Ignjatović, Kriminologija, стр.260.

Armend Rugova

College "Dardania" Pristina- Kosovo

Elmi Berisha

College "Dardania" - Pristina Kosovo

THE CIVIL SERVICE – RECRUITMENT PROCEDURES, REFORMS AND CHALLENGES OF THE STATES IN TRANSITION – THE CASE OF KOSOVO

ABSTRACT: No functional and democratic state can function without a proper professional administration and a professional and efficient civil service, through which it will always serve the citizens of the country. The civil service is the entire body of administrative staff employed in central and local administration institutions provided by this law¹, which implements the policies and ensures the compliance of the relevant rules and procedures. The Kosovo Civil Service is a unique example of political, legal and constitutional transition, with legislation changes from the former Yugoslav Federation, the former UN International Civilian Mission UNMIK and now in the laws of the state of Kosovo.

The purpose of this paper is to scientifically analyze and address the beginnings of the building of Kosovo's civil service, the transition phases, capacities, reforms, challenges as well as its recruitment and operation procedures.

The methodology used includes analytical, proof and argument methods as well as descriptive methods.

The perfectioning, reformation and reorganization of the public administration and civil service in general is a dynamic trend that must be adapted to the needs of the time and the socio-political developments of the state and society.

KEYWORDS: Civil service, administration, reform, recruitment

1. INTRODUCTION

The purpose of this paper is assumed in such a manner in order to highlight the role of systematization, job descriptions and recruitment procedures in the Civil Service of the Republic of Kosovo, as well as their practical effects on the efficiency of the functioning of the public administration.

Public administration and its proper functioning is a parameter of the functioning of the rule of law and democracy. The perfectioning, reformation and reorganization of the public administration and civil service in general is a dynamic trend that must be adapted to the needs of the time and the socio-political developments of the state and society.

A functional and democratic state cannot function without a proper professional administration and a professional and efficient civil service, through which it will always serve the citizens of the country.

The normal and efficient functioning of the administration of a democratic state and the development of the civil service system in Kosovo, identifies the challenges needed to give life to a new system after a deep transition period. The civil service is an important and crucial element in determining the efficiency of the state institutions.

1. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2679> (Accessed on 29.12.2019).

When Max Weber states that “political domination, in everyday life, means public administration”, he refers to the fact that important state functions such as the rule of law and order are fulfilled by civil servants.²

What is the civil service, how is it defined? Civil service may be understood as “an institution of governance programmed by rules which are, by definition, reasonably stable over time and take on the character of roles, rules, norms and expectations about civil service attitudes, behaviors and functions in discharging state business”,³ but these state jobs and their realization through law enforcement cannot be done without the civil servants. According to Regulation No. 2001/36 on the Civil Servants of Kosovo, civil servant is defined as: “Civil Servant” means any person employed by an employment agency whose salary is paid by the Consolidated Budget of Kosovo, except for members of the Independent Oversight Board of Kosovo, excluding here also the designated persons and members of the Kosovo Protection Corps.⁴ We consider that the ongoing reform of the public administration and civil service of a state is a dynamic and complex process in particular for societies and countries in transition.

2. RECRUITMENT

Recruitment is the process through which the management of the institution or organization attempts to attract or select qualified candidates in order to fill vacancies. The overall purpose of recruitment is to provide the institution with a number of qualified candidates who will be prepared to achieve the goals. So, the recruitment process begins with a precise determination of human resource needs at a given moment and a preliminary job analysis.

Prior activities related to the job description, title, obligations and responsibilities associated with that job are also important for the recruitment process.⁵

2.1. Initiation of the recruitment procedure, evaluation and approval of the recruitment request

The recruitment procedure at its core is the integrated use of several combined assessment techniques to identify the best candidate and who the same time has the knowledge, skills and personal qualities needed to perform certain tasks related to a job.

The development of the recruitment procedure is the final step of a very long process, part of human resource management that begins with job position analysis. The purpose of the job position analysis process is to identify and accurately identify the knowledge, skills, and qualities that a person must complete in order to successfully perform the duties of a particular position.

According to previous legislation, especially the Basic Labor Law, it was not foreseen if a decision should be made on the need to recruit new employees to the institution. Therefore, such a decision existed whenever there was a need for a new employee and when the volume of work increased.⁶

The public announcement of the vacancy was made by the hiring body itself, not by the institution or employer. This was a limited autonomy for the selection of the new employee, while today's legislation is more comprehensive and without restrictions of

2. Derlien, H.,-U., and Peters, B., G., (2008) „Public Sector Employment in Ten Western Countries. The German public service: between tradition and transformation“. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, p.170.

3. Kotchegura, A., (2008) „Civil Service Reform in Post-Communist Countries“. Hague: Leiden University Press, p. 39.

4. Article 1 (a) of Regulation No. 2001/36 on the Civil Service of Kosovo.

5. Izet Zeqiri “Management”, South East European University in Tetovo, p. 178.

6. Basic Labor Law.

the employer on the selection of civil servants.

The recruitment process is initiated and carried out by the competent institution to ensure the maintenance of a stable and professional level of civil servants.

No recruitment procedure can be initiated for the positions which are not foreseen in the general staffing plan and which are not confirmed in the state budget.

Recruitment in the civil service is done in accordance with the staffing requirements required in human resource plans and after confirmation of the availability of the budgetary funds for the created or vacant positions.

The recruitment of civil servants is done in accordance with the requirements set out in the general plan of personnel in the civil service, which are based on individual plans of the relevant institutions.

Human resource recruitment is a process of finding the people needed for the institution with whom that institution or organization can fill jobs.

The recruitment process as a whole must go through several procedural steps:

1. request for authorizing the initiation of the recruitment procedure and the preparation of the recruitment file;
2. evaluation of the reasonableness, approval of the request and recruitment authorization;
3. publication of the recruitment announcement;
4. preparation of the selection process or review and determination of the selection method;
5. evaluation of the applications, identification and selection of the candidates.

As for the first step, from my experience in the institution where I exercise my duty, always based on the legislation in force, the recruitment procedure begins by submitting a request for the need to fill a vacant job from a relevant sector which is addressed to the personnel unit. This request should:

- » state the reason for the recruitment;
- » keep the budget records about the job;
- » specify whether or not the new post is included in the institution's staffing plan.

A job description is attached to this request for recruitment authorization.

Several questions can be asked regarding the request for recruitment authorization:

- » Does the volume of work justify a full-time employee or would a part-time employee be sufficient?
- » Is the category provided in accordance with the responsibilities of the workplace?
- » Is the job classification adequate?
- » Do the educational skills, abilities, and qualifications match the nature of the job?
- » Is the job description complete and adequate?

The Personnel Manager usually considers these questions, and sometimes other questions such as "Is this post still needed?" and each time consults with the highest head of the institution.

The Personnel Manager may approve, reject or request additional clarifications within 5 working days from the day of the submission of the request, and may at the same time recommend the appointment of a civil servant who fulfills the conditions for that position and exercises that duty.

The Personnel Manager requests from the initiator to provide additional clarifications and amendments or supplements to the request for the initiation of the recruitment procedure if the information provided in the request is not based on the foreseen legal rules.

The relevant clarifications, amendments and supplements shall then be submitted to the Personnel Manager within 5 working days from the date of the request for additional clarification. If the initiator of the request does not respond to the request for clarification, the request shall be rejected and the procedure shall be terminated.

If the request for recruitment authorization is approved, the Personnel Manager submits the job application along with the budgetary approval for approval to the highest administrative manager of the institution (in our case the Mayor). The possible disapproval the highest administrative manager means the termination of the recruitment procedure by reasoning in writing.

The request approved by the highest administrative manager is submitted to the relevant ministry (in our case the Ministry of Public Administration) for final approval. Approval from the relevant ministry is an authorization to publish the recruitment announcement as a second step in the recruitment process.

Recruitment procedures conducted without the publication of a notice or without an official authorization from the relevant ministry are invalid.⁷

3. DEADLINE OF THE RECRUITMENT PROCEDURE AND THE CANDIDATE EVALUATION PROCEDURE

Upon the expiration of the public announcement deadline, the highest administrative manager shall establish a 5-member civil service selection committee, one of whom shall be a civil servant from the Personnel Unit of the recruiting institution, a civil servant from the institution, a civil servant with specialized skills and knowledge in the area of the vacant position and two civil servants of the relevant institution's unit. In this committee a chairperson shall be appointed, whose role is to ensure that the selection process is fair, objective and rigorous. The committee should also include ethnic and gender balance.

The Civil Service Selection Committee (CSSC) is not a permanent body but is appointed without the commencement of the recruitment procedure and dissolves immediately after the recruitment procedure is completed.

The Committee may be nominated for a single competition or for a series of selection competitions. However, Committees may be nominated for more than one recruitment competition, but they should not be permanent, in order to avoid the phenomenon of favoritism as much as possible and on the other hand to enable the participation of a greater number of managers in the recruitment process.

The preparation of the relevant selection materials for each of the selection committee members. Each file of the relevant materials should contain copies of:

- » the public advertisement,
- » the job description,
- » application forms,
- » selection criteria,
- » the list where the assessment scores are kept.

7. Regulation No. 02/2010 on the recruitment procedures in the civil service.

This folder is secret and should only be submitted to the shortlist selection panel.⁸

The recruitment process is carried out with the work of the selection committee. This committee is responsible for managing the evaluation, preparing the short list, setting the selection schedule, conducting the selection tests, evaluating the results and proposing the final selection list for the successful candidate.

The application review procedure is the first stage of selection in the recruitment process. The purpose of the review is to prepare a short list of qualified candidates for further proceeding after evaluating their profile, merits and compliance with the requirements set for the announced position.

4. FINAL STAGE OF THE RECRUITMENT PROCESS

The selection process is a process of application of specified criteria in the selection of the best candidates offered by the labor market and as an outcome of a selection process is to exactly precisely foresee the concept of a candidate to complete a given task.

Compiling of a report on selection of candidates is prepared by the Chairman of the Committee in writing, for the Personnel Manager, which must contain the names of the selected candidates and issues which are considered to be of relevance to the Personnel Manager during the selection process.

This report must remain confidential and a copy must be included in the file.

If all the candidates have been notified that they shall be informed of the application result, then the candidates who have not been selected must also be informed of the result in writing. Program preparation and the venue for the final selection interview must be made by the selection committee itself.

Final selection and the interviews must be carried out as quickly as possible after the conclusion of the previous stage, preferably within 14 calendar days.

In general, the time frame is not strictly specified, but care must be taken that each candidate is given the same attention and time to answer the questions in a satisfying manner.

If necessary, additional time must be foreseen for the translation of answers.

The program must also include a defined time period after each interview, during which the committee conducts a preliminary evaluation.

Drafting of criteria for final selection, the compilation of the evaluation list and the preparation of questions for the interview, the selection committee must evaluate and decide on which final selection criteria are to be utilized and which questions will the candidates be asked, and their evaluation for each of the criteria.

The criteria themselves should be closely related to the post itself.

Particular care must be shown to the selection of the evaluation criteria of the personal characteristics and abilities which may present difficulties for an objective evaluation.

The evaluation list must present all the criteria together with the value given to each criteria. The list must present the highest marks which may be given to each candidate.

The list must also contain a specific place to write the potential comments for each criteria:

- » the preparation of final materials for Committee members;
- » the conduction of interviews for the final selection;

8. Regulation No. 02/2010 on the recruitment procedures in the civil service, Articles 15,16 and 17.

- » the general aspects that determine the questions asked should be identical for all candidates.

In no way is it permissible to ask questions that are not related to the job or which may be perceived as discriminatory.

- » The Chairperson of the Committee should lead the interview, but should not dominate it, and should provide the candidate with the opportunity to give remarks and make questions at the end of the interview.
- » Questions should be rigorous in nature, but should not be asked aggressively.
- » They should enable candidates to demonstrate their skills.
- » Candidates should be asked about when they can start work.

The Chairperson of the Commission is responsible for adhering to the timetable and strives to keep the candidates from waiting. If this nevertheless happens, the Chairperson of the Committee should apologize to the candidates

As a rule, in order to maintain consistency and the same standard of assessment as we mentioned earlier, candidates should be asked the same questions. As a rule, it is advisable to administer the responses to each candidate separately and individually, to avoid the possibility of influencing each other.

When the candidate arrives at the interview, he is welcomed and explained the purpose of the interview, the qualities and abilities evaluated, as well as the role and composition of the interviewing panel.

Then, as a rule, it is to explain to the candidate how the interview will be administered, how many questions there will be, and how much time the candidate will have to answer each question.

The candidate should also be advised that the questions and the manner of administering the interview will be the same for all candidates, all Committee members will ask questions in turn and that he/she may request clarification if any uncertainty about the questions.

During the interview the Committee members or the interviewing panel should be careful not to make gestures as this may confuse the candidate or to not give him/her signals to reformulate the response which may put him/her at a disadvantage or comparative advantage with the other candidates.

It is necessary to manage the conduct of the interview well and set time limits for questions and sub-questions, as some candidates may spend too much time answering or providing irrelevant information, and in this case members of the Committee or interviewing panel should intervene so that the candidate provides shorter and more effective answers and in this case he/she is advised to use such ancillary questions like:

What is the result? What is your contribution? Also saying that we appreciate your information but now let's move on to other questions etc.

At the end of the interview the candidate should be thanked and informed about how the evaluation of the interview will be made known. The list of the most successful candidates is processed for the name by the highest administrative manager of the recruiting institution.⁹

5. CONCLUSIONS

- » We assess that the legal and recruitment procedures in Kosovo by the UN protectorate in the post-independence phase have advanced over the last decade. Creating a professional and sustainable civil service after a

9. "Strengthening DCSA Capacity for Implementation of Kosovo Civil Service Legislation" project

long period of inexperience in public administration has not been an easy task for Kosovo. In addition, the presence of the international community, which acted as an interim government before independence, made the process even slower. Despite the progress there are many challenges and transformation and reforms will take time.

- » The perfecting, reformation and reorganization of the public administration and civil service in general is a dynamic trend that must be adapted to the needs of the time and the socio-political developments of the state and society.
- » Current performance management practices in public administration need to be improved, by changing the philosophy of human resources planning and management, simplifying the procedures, increasing recruitment transparency, and reforming secondary legislation in particular.
- » Public administration reform, including its core principles, is a dynamic process that changes according to socio-political, economic developments and trends in society.

BIBLIOGRAFIA

1. Derlien, H.,-U., and Peters, B., G., (2008) "Public Sector Employment in Ten Western Countries. The German public service: between tradition and transformation". Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
2. Kotchegura, A., (2008) "Civil Service Reform in Post-Communist Countries". Hague: Leiden University Press.
3. Article 1 (a) of Regulation No. 2001/36 on the Civil Service of Kosovo.
4. Izet Zeqiri "Management", South East European University in Tetovo, p. 178.
5. Basic Labor Law.
6. Regulation No. 02/2010 on the recruitment procedures in the civil service.
7. Regulation No. 02/2010 on the recruitment procedures in the civil service, article 15,16 and 17.
8. "Strengthening DCSA Capacity for Implementation of Kosovo Civil Service Legislation" project
9. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2679>

Valon Grabovci

College "FAMA" - Pristina Kosovo

PUBLIC ADMINISTRATION REFORM-CHALLENGE OF STATES IN TRANSITION THE CASE OF KOSOVO

ABSTRACT: Public Administration reform is a global tendency. Today there is no society which isn't trying to reform its administrative system in order to be more efficient, more productive, more transparent and more responsive to the needs of the citizens. The improvement of the performance and capacity of any public institution is critical to any political administration that seeks to enhance the performance of the government as a whole.

The methodology used in this paper is a mixed methodology. The main methodology we applied is the analytical method which has been very important and has occupied a central place throughout the work. After collecting the materials, it was necessary to process them analytically and to extend the problem across its breadth, also applying the descriptive and comparative method.

The aim of this paper is to reflect the challenges, shortcomings, bureaucratic procedures in the public administration in general but also to provide our suggestions and recommendations to reform, simplify the procedures and to enhance the efficiency and performance of public administration in the Republic of Kosovo.

There has always been a debate over whether the concepts applied in the private sector can also be fully transferred to the public sector. Although management experts argue that large organizations face the same bureaucratic problems as public authorities, the more critical experts feel that these two sectors operate under completely different conditions. An effective, correct, transparent administration without bureaucratic procedures remains a challenge for both sectors, in particular for the public sector.

KEYWORDS: Administration, legislation, reform, transparency, strategy

1. INTRODUCTION

Public administration in Kosovo is relatively new since the post-conflict period starting in 1999 when the building of a new system and a new social order commenced, preceding a new system of public administration in Kosovo. Although its functioning is known early, in particular after World War II, public administration in Kosovo did not maintain the continuity of action following the deployment of the Civilian and Military Mission (UNMIK and KFOR).¹

The origin of public administration in Kosovo is known early on, especially after World War II, but after profound political, legal, constitutional and territorial changes, public administration in Kosovo did not maintain the continuity of action following the deployment of the Civil and Military Mission (UNMIK and KFOR) for reasons already known.

UN Security Council Resolution 1244, as well as the model of the UN civilian and military protectorate, set the stage of a specific legal framework for the functioning of public administration in Kosovo. The Resolution determined UNMIK as the carrier of responsibilities in exercising the functions of public administration. By such Resolution, the international civilian mission was entrusted with duties and responsibilities in the political and administrative field at three levels: a) the interim administration of Kosovo;

1. <https://aab-edu.net/assets/uploads/2016/11/01-2012-SQ-03-Mirlinda-Batalli.pdf> (Accessed on 21.01.2020).

b) the establishment of democratic self-government institutions, their oversight, including the electoral process; and c) the transfer of responsibilities to the Kosovo institutions, which is a unique case in the state-building space following the dissolution of the former Yugoslav federation, and that this type of transition is not encountered in the Western Balkans region. The time period 1999 - 2004 will be quite dynamic in the building of the Provisional Institutions of Self-Government (PISG), by building also in a parallel manner the public administration in Kosovo at both the local and central levels under the legal umbrella of the Kosovo Constitutional Framework deriving from Resolution 1244 of the UNSC. The building of the public administration has gone through three major phases: the creation of the United Nations Interim Administration as an international civilian mission, the establishment of the Provisional Institutions of Self-Government (PISG) and the launch of the "Standards for Kosovo" implementation plan or the pre-final status standards which is a distinctive and unique feature with the construction of public administration in relation to the countries of the region.

After resolving Kosovo's final status as an independent and sovereign state, Kosovo now has its own constitution, legislation and legal framework on the basis of which public administration is built which is constantly supplemented with new laws and bylaws aligning legislation with EU directives and its explicit requirements for an efficient, depoliticized, practical administration that meets the needs of the public. Kosovo's public administration is undergoing a profound reform process which means it is still in a dynamic transition phase.

2. THE PUBLIC ADMINISTRATION OF KOSOVO – BASIC ORIENTATIONS AND TIME TRENDS REFORM STRATEGY

The Public Administration reform constitutes a complex process from whose success and results the development and implementation of government policies in a broader context depends, with a direct impact on all areas of a country's functioning, especially those for economic development and the offering of public administration services to citizens and businesses. The efficiency of the public administration and its administrative capacity building are the main tools on which the ability of the country to deal with the reforms and criteria required by the country's European integration process depends, being this a crucial process for Kosovo as a country that claims EU integration and full membership.

The Government of the Republic of Kosovo, after many years of leading a complex process, a process combined with the step-by-step establishment of administration structures, the development of its capacity and reforms, is now focused on capacity development, defragmentation and rationalization of the processes and services that the administration provides to citizens and other beneficiaries, based on professionalism and non-politicization in the civil service.²

In the time period before and after independence, Kosovo has drafted several strategic documents to reform and structure public administration such as: Government Decision No. 4/172 dated 25.10.2005, which has approved the initiative of the Ministry of Public Services (MPS) to draft the "Strategy for Public Administration Reform in Kosovo" (PAR).³ The main purpose of drafting the Strategy for the RAP was: a) to facilitate implementation of the Standards for Kosovo and objectives regarding the EU Stabilization and Association process; b) to promote the development of an

2. <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategy-for-Modernisation-of-PA-2015-2020.pdf> (Accessed on 25.01.2020).

3. Annual report of the work of the Ministry of Public Services for 2006, p. 4 to 30.

enabling environment for the return of refugees and displaced persons; c) to develop mechanisms for institutionalizing citizen participation in consultative processes; d) to mobilize additional resources in order to implement reform programs, and e) to present the long run to ensure the ability of a successful government.⁴ As far as these drafted documents and strategies are concerned, some have produced good results, others have not, but despite the difficulties and barriers of transition, significant progress has been made in some sectors of public administration in Kosovo.

But one of the most important documents for building and reforming public administration in line with the contemporary trends and requirements of the European Commission's Progress Reports of the recent years, is the Public Administration Modernization Strategy 2015–2020, which quite comprehensively defines the strategic objectives and policies which the Government of the Republic of Kosovo aims to achieve in the next medium term period in order to improve the functioning and modernization of public administration. Following two cycles of planning and implementation, the public administration reform remains a high priority for the Government of Kosovo. This strategy, third in a row, marks the beginning of a new cycle, in which the circumstances require intensification of dynamics of public administration reforms, as well as specific and implementable reformative policies. After concrete steps towards consolidating the administration, in the coming period, the institutions of Kosovo will focus in increasing efficiency of its work and improving services provided by the administration, but also to support reform and capacity building with the necessary appropriations and set time limits, as this reform has been greatly assisted financially but also with expertise from various donors and EU mechanisms

The priority in modernizing public administration will be to advance the use of Information and Communication Technology in order to increase the level of implementation of e-government which is a prerequisite for modernizing public administration, streamlining, optimizing and digitizing administrative processes. The implementation of this strategy aims to create conditions for the administration to be oriented towards meeting the specific requirements and needs of citizens and businesses in order to work in their interest. It is expected to work on reducing procedural and administrative barriers, reducing costs and reducing the time spent on receiving public-administrative services, taking into account the appropriate access for persons with disabilities.

3. LEGAL FRAMEWORK OF THE PUBLIC ADMINISTRATION OF KOSOVO AND ITS IMPLEMENTATION

The scope of Public Administration in Kosovo is regulated by basic Law No. 03/L-189 on the State Administration of the Republic of Kosovo,⁵ as well as with a large number of other derivative laws or of fields that are directly or indirectly related to public administration at both levels and some bylaws that regulate different areas of application of this legislation in force. Important laws that have a direct impact on Kosovo's public administration are: Law No. 03/L-149 on the Civil Service of the Republic of Kosovo, Law No. 03/L-202 on Administrative Conflicts, Law No. 03/L-147 on the Salaries of civil Servants, Law No. 05/L-031 on the General Administrative

4. Public Administration Strategy towards professional, responsible and impartial public services, PISG and UNMIK, July, 2004, p. 3.

5. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2706> (Accessed on 30.01.2020).

Procedure, Law No. 04/L-221 on the Kosovo Institute for Public Administration⁶ as well as other laws that regulate certain fields and the implementation of this legislation by the public administration of the Republic of Kosovo.

Law No. 03/L-189 on the State Administration of the Republic of Kosovo is the basic law, which regulates the scope of state administration bodies. The state administration performs the duties of the administration within the rights, responsibilities and duties of the Republic of Kosovo. The state administration exercises its functions and performs its duties in accordance with the constitution, law, other provisions and general acts. The tasks of the state administration include the direct implementation of the law, the issuance of provisions for their application, the exercise of administrative oversight and the performance of other administrative and professional duties.⁷ We consider that this basic law and the laws mentioned above do not meet the necessary legal basis for a public administration that meets the needs of the citizens of Kosovo. It is also a recommendation of some European Commission Progress Reports of the recent years to adopt the necessary legal package covering all the segments necessary for an efficient public administration.

4. THE CHALLENGES OF THE KOSOVO PUBLIC ADMINISTRATION REFORM

The broad scope of the past PAR strategy, the lack of the prioritization of reform policies and the complexity of the functioning of the management and coordination structures have been considered as some of the reasons that have influenced the success of the reform. Therefore, the challenges, on which this strategy will focus and needs to address are:

1. the legal framework regulating the organizational structures of public administration is unclear and insufficient. Internal organization in many institutions at both central and local level is not rational;
2. the implementation and strengthening of the system to ensure the realization of the principles of ethics and integrity in the civil service according to the Code of Ethics for Civil Servants which has been approved after a long process
3. the lack of proper mechanisms for access to public documents and information. Proactively published information by institutions of general interest is not sufficient;
4. Compensation mechanisms are not sufficient in cases where public authorities cause damage when making decisions or by their actions or inactions;⁸ and also politicization, the lack of inexperience as a result of politicizations and the irrational overload of Kosovo's public administration continue to be major barriers and challenges to public administration and its reform as modern trends and public needs demand. But it is not only the large number of employees that has stalled these reforms, which have been repeatedly requested by the European Commission in its progress reports. It is noted that Kosovo is late with the reforms, due to the lack of political will. Public Administration Reform is one of the top priorities for Kosovo's approximation with the EU integration process . We consider that the EU

6. <https://map.rks-gov.net/page.aspx?id=1%2c49> (Accessed on 11.01.2020).

7. <https://map.rks-gov.net/desk/inc/media/2F756AEE-D666-4304-839F-3BD80A968FA7.pdf> (Accessed on 05.02.2020).

8. This strategy will not focus on accountability related to public finance management, financial control system, public procurement, auditing etc. as this area will be dealt with under the third pillar of public administration reform, namely in the area falling under responsibility of the Ministry of Finance. (Strategy-for-the- Modernization-of-Public Administration-September-2015-2020).

and its mechanisms have monitored every stage of public administration reform in Kosovo, this process still being a challenge for Kosovo even now as a signatory of the Stabilization and Association Agreement, and now as a contracting party it is obliged to implement the recommendations that emerge from the European Commission's progress reports. The Stabilization and Association Agreement (SAA) is the framework within which the EU and Kosovo administrations regularly discuss technical and political issues related to the European agenda. There are seven fields under the SAA that are covered by subcommittee meetings. Two other areas covered during special group meetings are public administration reform and the normalization of relations with Serbia, therefore, we consider that the institutions of Kosovo must continue to engage with political, legal and financial support to meet the criteria set out in the SAA agreement for the purpose of efficient public administration and serving the public interest at both levels, at the national and local level.

Now, after 12 years as an independent state, it is a matter of time for the construction and functioning of public administration in Kosovo to be conducted on the basis of internationally accepted principles and standards. The European integration processes and the drafting of policies and legislation in line with EU principles represent a key point of public administration and at the same time one of the biggest and continuing challenges of public administration in the future.

5. CONCLUSIONS

- » The legal framework which regulates the organizational structures of the public administration is unclear and insufficient. The internal organization in many institutions both at central and local level is irrational;
- » From the analysis of the basic documents of public administration reform in Kosovo we can conclude that the public administration reform in Kosovo is of the modernization type of administration, despite the challenges and shortcomings in the political and legal field. This way of public administration reform is typical for countries in transition.
- » We consider that the reforms which are geared towards modernizing the administration are more understood as a form of reform aimed at re-structuring the administration in line with systemic changes or as a way of increasing the efficiency and effectiveness of public administration work as required by modern trends.
- » Despite the challenges, failures and shortcomings, nevertheless, public administration reforms in Kosovo have brought about significant changes because they are part of inclusive developments. A functioning and transparent public administration is also an important contributor to the state's legitimacy and credibility. Political will and serious commitment from all institutions is required to achieve these objectives.
- » Kosovo needs an efficient public administration for social development, economic growth and poverty reduction. The institutions of Kosovo must commit themselves to support the maximum modernization of administration. The fulfillment of such objectives is done through the basic dimensions of e-administration such as: e-services, e-democracy, e-management and e-commerce which are the guarantee of equal access for all citizens of Kosovo.
- » The public administration of Kosovo is constantly being tested to prove its

efficiency, responsibility, public commitment, stability and political impartiality. The facing of these challenges requires the support on the basic principles of its functioning, which are related to professionalism, meritocracy, competitiveness and transparency. This process is also parallel to the fulfillment of many other criteria set forth in the SAA contractual agreement, which we consider to be a dynamic process and which will continue for a longer period of time in order to achieve the necessary objectives.

BIBLIOGRAPHY

1. Public Administration Strategy towards professional, responsible and impartial public services, PISG and UNMIK, July, 2004.
2. Annual report of the work of the Ministry of Public Services for 2006.
3. Strategy-for-the- Modernization-of-Public Administration-September-2015-2020
4. <https://aab-edu.net/assets/uploads/2016/11/01-2012-SQ-03-Mirlinda-Batalli.pdf>
5. <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategy-for-Modernisation-of-PA-2015-2020.pdf>
6. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2706>
7. <https://map.rks-gov.net/page.aspx?id=1%2c49>
8. <https://map.rks-gov.net/desk/inc/media/2F756AEE-D666-4304-839F-3BD80A968FA7.pdf>
9. <https://www.evropaelire.org/a/numri-i-madh-i-te-punesuarve-pengese-per-reforma/29487983.html>
10. https://eeas.europa.eu/delegations/china/26548/node/26548_en

623.458:[616.98:578/579
355.02:623.458**Даниела Трајковски, докторанд**

Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола,
Факултет за Безбедност – Скопје
Република Северна Македонија

Илија Животич

Интернационална полициска организација ИПО Белград
Република Србија

BIOLOGICAL WEAPONS AND PROTECTION

ABSTRACT: We live in a time characterized by a dynamic arms race and other types of military activities.

The bulk of the mass-produced weapons are of a technological nature. Biological assets are among the most dangerous for mass destruction man has ever produced. Biological weapons are a part of the human need for power and strong power. It is endangering the 20th and 21st centuries. Biological weapons are made up of viruses, bacteria, microorganisms, fungi, prostheses, and people are the victims. Quite innocent...

Little is known in the public about him and his protection. Biological weapons affect humans, animals and plants.

In this paper we want to clarify what biological weapons are and what are the measures to protect them.

KEYWORDS: biological weapons, viruses, bacteria, victims, protect

1. INTRODUCTION

Concept of biological weapons. Biological terrorism involves the use and proliferation of various types of biological weapons, biological agents, in populist seats for the destruction of human morality and the infliction of numerous casualties.¹ Biological terrorism is carried out with the use of biological weapons, and biological agents. There is very little public talk about biological weapons. It is used both during war and in peacetime. The term biological weapons means the application of pathogenic microorganisms (viruses, bacteria, fungi, prostheses) in order to cause massive disease to humans, animals and plants and to weaken the adversary's defense potential.² Agents that get into they can use perspectives as biological weapons because of its availability, easy production and lightweight dissemination, causing high morbidity and lethality and consequent work problems health services (nipah virus, hantavirus, causative agents of tick-borne encephalitis and tick-borne hemorrhagic fever, yellow fever virus and multiresistant Mycobacterium tuberculosis). All infectious disease transmission pathways in natural conditions can also be used in application biological weapons. The most effective way, of course, by air or aerosol, because it does can infect the largest number of people, animals or plants.³ Airplanes (air spray) or ground spray, bomb blasts may be used with infectious material packed in porcelain casings, rockets of various ranges. For bioterrorist actions can be used to create aerosols using sprays as well as systems for air conditioning in larger and contemporary equipped

1. Ivan P. Petrović, Bezbednost, Stupor Mundi, Beograd, 2017, page 203

2. Д-р Александар Дончев (Dr. Alexander Donchev), Современи безбедносни системи, Скопје, 2007, page 134

3. Elizabeta Ristanović, MEDICINSKI I BEZBEDNOSNI IZAZOVI 21. VEKA – BIOTERRORIZAM HEALTH AND SECURITY CHALLENGES OF THE 21st CENTURY – BIOTERRORISM, VOJNOMEDICINSKA AKADEMIJA, UNIVERZITET ODBRANE U BEOGRADU, BEOGRAD, page 12

with building structures. Water as the scattering pathway of biological agents can also represent an effective tool, especially when they are it is about the water systems of big cities. With slightly less effectiveness can be used and food because the number of exposed is generally smaller in relation to the number of water users, and with it, as well water can scatter the intestinal pathogens infectious diseases.⁴ Dissemination is possible pathogenic agents and via biological vectors (flea, village, mosquitoes, ticks), but this is the way least suitable for unreliable effectiveness and inability to control effects. Unharmed skin is a great barrier for many microorganisms.

According to the 1972 Convention on the Prohibition of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons, biological and toxin weapons are microbial and other substances containing biological agents or toxins, regardless of their origin or method of production, type and quantities, which have no legal justification for prophylactic, protective and other peaceful uses.⁵

According to NATO's definition, biological and toxin warfare agents are microorganisms and toxins derived from them that cause disease to humans, animals and plants, or that cause degradation of a substance.⁶

Bio-terrorism means:

- » Use of biological agents in terrorist actions for targeting various diseases;
- » Application of biological agents as weapons of mass destruction in enemy military forces;
- » Misuse of scientific knowledge in the field of genetic engineering to kill innocent persons.⁷

Biological weapons are characterized by their predisposition, panic, starvation, huge psychological effects, disorganization of the population and the government, due to the occurrence and spread of epidemics and infectious diseases in a large percentage of disability and mortality.

Identifying it is very difficult, and complicated, because it is impossible with human senses, and, while technical means, such a method is often not developed or very expensive.⁸ It also does not register momentary effects, but its action is delayed by the incubation of biological agents, for several days, months and longer. It can be difficult to organize spatially and temporally.⁹

Serum, vaccine and antibiotic manufacturing centers, and alcohol, yeast, and beer factories can be used to produce b. without major alterations. Conservation b. takes place by freezing and then drying under vacuum. Thus stored biological agents can be stored for a long time.¹⁰

2. HISTORICAL REVIEW

The Scythian strikers are 400 AD. p. n. e. infected the tips of their arrows by dipping them into decaying corpses and blood mixed with pus. In Greek, Roman and Persian writings from 300 AD. p. n. e. Numerous examples of the use of animal bodies for contamination of wells and water sources have been described. The Roman

4. Ibid

5. Slavko Bokan, Terorizam i biološko i toksinsko oružje, Zapovjedništvo za izobrazbu i obuku HkoV, Zagreb, 2003, str. 29.

6. Ibid

7. Staic Ljubomir Osnovi bezbednosti, Dragani', Beograd, page, 196

8. Д-р Александар Дончев (Dr. Alexander Donchev), Современи безбедносни системи, Скопје, 2007, page 134-135

9. ibid

10. https://www.wikiwand.com/sh/Biolo%C5%A1ko_oru%C5%BEje

Senate considers the use of such weapons dishonorable, and the motto is that war is fought with weapons and not with poisons. The German king, Friedrich I Barbarossa, was polluting wells in the 12th century at the battle of Tortona with the dead bodies of fallen soldiers. In 1346 the Tatars, in an effort to wreak havoc with the plague, threw the bodies of the dead from the plague at the Battle of Kaffa (now Feodosii, Ukraine), which, according to some historians, led to a plague of 25 million people in Europe. The same method was used by the Russians in 1710 in Revel, and by the Estonians in their attack on the Swedes. During the Franco-English War (1754-1767) in North America, the British tribes, which supported the French, distributed blankets used to measles, leading to a major epidemic and death of the native population.¹¹ The historians' opinion is that the epidemic played a key role in the outcome of the war. In 1994, members of the Japanese Aum Shinrikyo sect tried to spray anthrax-containing aerosol from the top of a building in Tokyo. In 1995, members of the same religious sect killed 12 and injured more than 5,000 passengers in a Tokyo subway by a nerve war poison, sarin. This was less than expected due to the poor quality of the sarin and the inefficient dispersal method.¹²

International Biological war agreements

The use of pathogens as a means of warfare was first explicitly prohibited by the 1925 Geneva Protocol. The development, production and storage of biological and toxin weapons is also prohibited by the 1975 Convention on the Prohibition of Biological and Toxin Weapons (BTWC) and the 1993 Chemical Weapons Convention (CWC), which also includes some toxins.

Thus, according to the Geneva Protocol, the use, but not the exploration and possession of biological substances is prohibited. The Convention on the Use of Biological Weapons provides for the exchange of information, equipment and materials of biological agents solely for peace purposes

3. BIOLOGICAL AGENTS

Four types of agents: bacteria that are produced easily, quickly and cheaply. Viruses that cannot be grown on nutrients but on living cells and therefore their production is much more expensive. Ricketts are transitional forms between bacteria and viruses and require living cells to grow them. Fungi cause long-term infectious diseases of the lungs and other organs.¹³

- » The well-known anthrax spores (*Bacillus anthracis*). It causes an infectious disease that occurs in warmer regions of cattle, horses, sheep, pigs, and is transmitted to the human skin through inhalation and ingestion. The cause of the infection in the human body usually enters through the skin and mucous membranes. Skin and inhalation anthrax most commonly occur in laboratory workers. Although excretions from skin changes in humans are potentially contagious, human-to-human transmission of the disease does not occur practically, making anthrax considered a contagious disease. But because of the stability and durability of outdoor spores, their ability to disperse into the air, and the high rate of inhalation anthrax mortality, anthrax bacilli can be used as

11. Duska Zoric Biološki terorizam, https://www.academia.edu/11928390/Biolo%C5%A1ki_terorizam

12. Biološki terorizam, Duska Zoric page, 2

https://www.academia.edu/11928390/Biolo%C5%A1ki_terorizam 1:10H 04.03.2020

13. Д-р Зоран Сулејманов (Zoran Sulejmanov) Криминологија, Скопје, 2009, page 201.

biological weapons.¹⁴ The most important ways of transmitting anthrax from animal to human are:

- Direct contact with the diseased animal - its tissues and organs and its products, which is the most common route of transmission;
 - Alimentary (intestinal) pathway - occurs due to the consumption of raw or insufficiently heat-treated meat or milk from animals infected or killed by anthrax, and
 - Respiratory tract - by inhalation of anthrax spores (when slaughtering, slaughtering, working with leather or wool from diseased or dying of anthrax animals, or in laboratory conditions).¹⁵
- » Botulinum toxin, which is produced by bacteri *Clostridium botulinum* , transmitted by burial. Within hours, the symptoms of my paralysis, blurry vision and ambiguity, dry mouth and sweaty skin swallowing, weakness in the whole body, and finally paralysis of di-musculature, and death occur within 5 hours.¹⁶
- » Brucellosis is an infectious disease caused by bacteria from the genus *Brucella*. The bacterium can spread from animal to human. The bacterium *Brucella* occurs in a variety of animals: cows, dogs, pigs, sheep, goats, or camels. Scientists have also recently discovered the presence of the bacterium in red foxes and certain marine animals including seals. *Brucella* often cannot be cured in animals.¹⁷
- » Ebola. A severe, often fatal disease, Ebola can be spread through direct contact (through broken skin or mucous membranes) with infected blood or body fluids or objects that have been contaminated with infected body fluids. Ebola symptoms usually begin after an incubation period ranging from 2 days to 21 days.

During Ebola outbreaks, the disease can spread quickly within families and healthcare settings. Rapid identification of cases is critical. Proper personal protective equipment (PPE) should be used, and proper cleaning and sterilization techniques should be followed to prevent spread. See CDC's Ebola Outbreaks web page for more information about Ebola outbreaks.¹⁸

These are only part but there are many other agents. Technologically any plant for the production of serum, vaccines and antibiotics as well as factories producing alcohol, yeast, beer and other boiling-based products can be adapted to produce biological weapons.¹⁹ Terrorists, like the state, can easily produce anthrax bacteria as their production is much easier, simpler, and cheaper than other weapons. Production sites are easily hidden by alleged pharmaceutical companies producing drugs. Professor Aleksandar Donchev in his book *Modern Security Systems* says that scientists with various studies and evidence have shown that immune HIV is also part of biological experimentation, which is ethnically pedophilic and anti-gay. He could not come up with a natural mutation. He made a huge devastation on the human immune system and could not be affected by medication.²⁰

14. <https://www.iph.mk/antraks/> seen 2:30H 02.03.2020.

15. Ibid

16. https://www.academia.edu/11928390/Biolo%C5%A1ki_terorizam seen 2:39H. 02.03.2020

17. <https://www.krenizdravo.rtl.hr/zdravlje/bolesti-zdravlje/bruceloza-uzroci-prenosenje-lijecenje-i-posljedice>

18. <https://www.cdc.gov/vhf/ebola/outbreaks/preparedness/planning-tips-top10.html>

19. Д-р Зоран Сулејманов (Zoran Sulejmanov) Криминологија, Скопје, 2009, page 201.

20. Д-р Александар Дончев (Dr. Alexander Donchev) , Современи безбедносни системи, Скопје, 2007, page 134-135-136

4. FIGHTING AND PROTECTION AGAINST BIOLOGICAL WEAPONS.

First of all, we need to work intensively on raising the awareness of citizens through various educational events such as lectures, debates, on the dangers of biological weapons and how to protect them. Further mandatory lessons at the Military Academy and all security faculties. Organize as many conferences and seminars as possible for security and defense students and professors, doctors and other profiles. Participate in international trainings and follow up on international recommendations. In the Republic of Serbia in the domain legislation, they have been adopted and are being implemented necessary regulations, including the Prohibition Act training, production and inventory creation biological and toxic weapons and their destruction, the Export and Import of Goods Act dual purpose (RDN), like all legal regulations in the field of public health, protection population, environment and response in emergency situations. It has been determined The national RDN checklist that each audits in line with EU recommendations and a multi-sector Republican was established expert RDN Control Commission.²¹ The Defense Forces of Atomic, Biological and Chemical Weapons of the Armed Forces of the Republic of Northern Macedonia received a donation from the US, which is also a criterion for protection for NATO membership and was reviewed by the Minister of Defense herself.²²

In addition to the aforementioned measures, mobile laboratories and mobile hospitals are also needed, ie the strengthening of health capacities, the Food and Veterinary Agency, and Agriculture. More training of the members of the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of Defense was completed.

In the principle of protection against biological attack, the following measures are listed:

- » Early detection on attack.
- » Increased control and surveillance of drinking water, insects, rodents, livelihoods.
- » Mobilization of medical facilities and training of health workers.
- » Ethnic intervention and isolation of the sick.
- » There are other institutions in cooperation.

Stamped control of Customs and border with respect to what is brought into the country in accordance with the law.

The use of latex gloves and protective masks, both on the members of the defense and on police officers, especially those on the border crossings. The same applies to citizens. Frequent ducking and showering, salt use with soap and water. Isolation to sick people and life. Destruction on diseased plants. Responsible treatment for a diseased puddle.

As we say, biological weapons are weapons of mass destruction and save for bio-terrorism. Today, terrorists call it a posthumous one. Toa is a modern weapon. Even the

21. Elizabeta Ristanović, MEDICINSKI I BEZBEDNOSNI IZAZOVI 21. VEKA – BIOTERORIZAM HEALTH AND SECURITY CHALLENGES OF THE 21st CENTURY – BIOTERRORISM, VOJNOMEDICINSKA AKADEMIJA, UNIVERZITET ODBRANE U BEOGRADU, BEOGRAD, page 1

22. <https://www.aa.com.tr/mk/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/%D1%88%D0%B5%D0%BA%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D1%80%D1%88%D0%B8-%D1%83%D0%B2%D0%B8%D0%B4-%D0%B2%D0%BE-%D0%B4%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%88%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B0-%D0%BE%D0%B4-%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D0%B1%D0%B8%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%BA%D0%BE-%D0%B8-%D1%85%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B6%D1%98%D0%B5/1632936>

possession of nuclear weapons is not necessary to carry out the attack.

One of the goals of the WMD is the biological weapons being the panic of the population. To a psychological warfare. The population should be advised not to panic. All that remains is a trace of the psyche of the mad, the horror and mistrust of the Government and the institutions. Because of the panic, psychological disturbances and violence occur both in the micro environment and in the macro environment.

5. CONCLUSION

In conclusion, we can conclude that biological weapons are modern and sophisticated weapons with the use of pathogenic bacteria, viruses and fungi. It is much cheaper and can be reached quickly. It is produced by the abuse of science. It causes panic among people, leaves a lasting impression, is easily transmitted, affects the health of a large circle of people, and distrusts the state system.

Contamination in humans causes illness and can even cause death.

It requires a great deal of control over biological agents and the development of antibiotic defense so as not to increase the risk of it.

USED LITERATURE

1. Александар Дончев (Aleksandar Donchev) ,Современи безбедносни системи, Скопје, 2007;
2. Duska Zoric, Biološki terorizam;
3. Elizabeta Ristanović, MEDICINSKI I BEZBEDNOSNI IZAZOVI 21. VEKA – BIOTERRORIZAM HEALTH AND SECURITY CHALLENGES OF THE 21st CENTURY – BIOTERRORISM, VOJNOMEDICINSKA AKADEMIJA, UNIVERZITET ODBRANE U BEOGRADU, BEOGRAD
4. Зоран Сулејманов (Zoran Sulejmanov) Криминологија, Скопје, 2009;
5. Ivan P. Petrović, Bezbednost, Stupor Mundi, Beograd, 2017;
6. Ljubomir Stajic,
7. Osnovi bezbednosti , Dragani', Beograd;
8. Slavko Bokan, Terorizam i biološko i toksinsko oružje, Zapovjedništvo za izobrazbu i obuku HkoV, Zagreb, 2003;

INTERNET

1. https://www.academia.edu/11928390/Biolo%C5%A1ki_terorizam
2. <https://www.iph.mk/>
3. <https://www.academia.edu>
4. <https://www.krenizdravo.rtl.hr>
5. <https://www.cdc.gov>
6. <https://www.aa.com.tr/mk>

347.626.2(497.7)

Илина Стефановска Здравевска, студент на докторски студии

Правен Факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, УКИМ

Република Северна Македонија

ПОТРЕБАТА ОД ВОВЕДУВАЊЕ НА БРАЧНИОТ ДОГОВОР И НЕГОВАТА ОПРАВДАНОСТ ВО МАКЕДОНСКОТО ЗАКОНОДАВСТВО

АПСТРАКТ: Сфаќањето за бракот со годините доживувало сериозни измени, а следствено на тоа настана и потребата за поинакво уредување на меѓусебните имотни односи на брачните партнери. Честите проблеми во практиката во врска со имотните односи на брачните партнери укажуваат на фактот дека тие се недоволно уредени во македонското законодавство.

Во овој текст авторот укажува на потребата од воведување на брачен договор. Брачниот договор е олицетворение на начелото на слобода на договарањето кое е основно начело во македонското законодавство, од каде што произлегува и неговата оправданост за воведувањето во македонското законодавство.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: брак, имот, брачен договор, слобода на договарањето

THE NEED FOR IMPLEMENTATION OF MARRIAGE CONTRACT AND ITS JUSTIFICATION IN MACEDONIAN LEGISLATION

ABSTRACT: The meaning of the marriage underwent serious changes throughout the years, and that result the need for different establishment of property relations between spouses. The everyday problems which appear in practice regarding property relations of spouses point to the fact that they are not sufficiently regulated in Macedonian legislation.

The author of this text indicates the need of implementation of a marriage agreement. Marriage agreement is quintessence of the principle of freedom of contracting which is basic principle in Macedonian legislation. This justifies its implementation in Macedonian legislation.

KEYWORDS: marriage, property, marriage agreement, freedom of contracting

ВОВЕД

Набљудувајќи го бракот како институција сега и порано, неспорно е дека сфаќањето за значењето на бракот е видно променето. Големите општествени промени доведоа до драстично менување на значењето на бракот,¹ заради што неопходни се реформи во семејното законодавство на Република Северна Македонија. Уредувањето на имотните односи добива сè поголемо значење поради јакнењето на економската функција на бракот, а пред сè поради јакнењето на индивидуализмот.

1. Повеќе за промените во бракот во современото општество кај Мицковиќ Дејан, Семејството во Европа XVI-XXI, Блесок:2008.

Потребни се реформи во повеќе сфери од семејното законодавство при уредувањето на имотните односи на брачните партнери, но во овој текст авторот укажува само на потребата од поширока примена на договорниот имотен режим, односно воведување на брачниот договор кој го изразува начелото на слобода на договарањето. Со склучување на брачен договор брачните партнери ќе имаат прилика да ги уредат нивните имотни односи на начин што нив најмногу им одговара.

1. ПОТРЕБАТА ОД ВОВЕДУВАЊЕ НА БРАЧНИОТ ДОГОВОР ВО МАКЕДОНСКОТО ЗАКОНОДАВСТВО

За брачниот договор постојат различни дефиниции, во зависност од конкретното законодавство каде што е уреден, но секаде е со исти карактеристики. Негова основна карактеристика е дека се склучува меѓу брачните партнери, односно соодветно меѓу верениците во зависност од тоа дали е договорот е склучен по склучување на бракот или пред бракот со одложен услов на примена се до склучување на бракот. Оттука, произлегува дека е двостран договор, но и двостранообврзувачки, бидејќи произведува права и обврски за двете страни. Во законодавствата каде е дозволено склучување на договорот пред бракот, тој е несамостоен (аксесорен) договор, бидејќи е условен од склучување на бракот. Врзаноста на содржината на договорот со личноста на субјектите, укажува дека тој е *intuitu personae* договор и правата и обврските кои произлегуваат од него се непреносливи. Заедничка карактеристика за сите дефиниции на брачниот договор е неговата каузалност, односно целта на договорот е однапред видлива. Исто така, заедничка карактеристика на брачниот договор е дека тој е строго формален договор и се склучува во форма предвидена со закон, во зависност од пропишаните правила на конкретната држава.

Слободно може да се каже дека брачниот договор е еден од најактуелните договори во семејното право и е предмет на реформи во сè повеќе законодавства. Тој е уреден во законодавствата на повеќето пост – социјалистички држави, односно во Хрватска, Србија, Русија, Бугарија, Црна Гора, Република Српска, Унгарија и други. Брачниот договор е присутен и во законодавствата на Германија, Швајцарија, Австрија, Франција, во Соединетите Американски Држави, Англија и многу други.

Во македонското законодавство при уредувањето на имотните односи на брачните партнери, законодавецот применува законски имотен режим и договорен имотен режим. Законскиот имотен режим го дели имотот на брачните партнери на заеднички и посебен имот, додека пак договорниот имотен режим е изразен само во можноста на брачните партнери да се договараат околу управувањето и располагањето со имотот, како и поделба на заедничкиот имот. Недореченоста на законодавецот за голем дел од различните животни ситуации укажуваат на потребата од воведување на брачен договор со кој би се покриле сите правни празнини во уредувањето на имотните односи на брачните партнери. Правните празнини особено се изразени при дефинирање на посебниот имот на брачните партнери. Тука недостасуваат и решенија за приходите од правата од интелектуална сопственост, како за правата стекнати по склучување на бракот, така и за правата стекнати пред склучување на бракот, а приходите се настанати во текот на траењето на брачната заедница. Исто така, недостасуваат решенија за приходот од посебниот имот, имотот стекнат врз основа на игри на среќа и приходи по основ на осигурување. Овие и уште многу недоречености на законодавецот

при дефинирање на посебниот имот можат да се уредат со склучување на договор пред склучување на бракот или потоа, односно со склучување на брачен договор, договор кој што македонското законодавство сеуште не го предвидува.²

Со брачниот договор брачните партнери би имале можност имотните односи да ги уредат согласно нивните потреби, како и истиот да трпи промени за времетраењето на бракот, како што се менуваат нивните потреби и желби. Сегашното решение во Законот за сопственост и други стварни права не го нуди тоа. Напротив, со самото склучување на бракот, имотот е веќе поделен за заеднички имот и посебен имот.

Тука особено е важно да се напомене дека предмет на брачниот договор е исклучиво уредување на имотните односи на брачните партнери, за разлика од законодавствата од англоамериканското право кои што со брачниот договор можат да уредат и прашања надвор од имотните односи на брачните партнери.

За разлика од некои законодавства каде во отсуство на предбрачен договор, во моментот на склучување на бракот севкупниот имот на двата брачни партнери е заеднички имот, авторот на овој текст за македонското законодавство предлага да се задржи законскиот имотен режим, доколку брачните партнери не склучат договор, но сепак со можност од понатамошно склучување за измени во нивните меѓусебни имотни односи.

2. ОПРАВДАНОСТ НА ВОВЕДУВАЊЕТО НА БРАЧНИОТ ДОГОВОР ВО МАКЕДОНСКОТО ЗАКОНОДАВСТВО СОГЛАСНО НАЧЕЛОТО НА СЛОБОДА НА ДОГОВАРАЊЕТО

Принципот на слободна иницијатива е основниот принцип врз кој се гради системот на граѓанско правните норми. Овој принцип е наречен уште слободна диспозиција и слобода во вршењето на граѓанскоправните односи, а во облигационото право се нарекува слобода на договарањето. Тој е застапен во граѓанскоправните односи уште со појавата на стоковното производство и со појавата на вишокот на производ.

Брачниот договор во својата суштина претставува олицетворение на начелото на слобода на договарањето. Склучувајќи го брачниот договор брачните партнери ја изразуваат својата автономија на волја која ја уживаат во облигационото право, со одредени ограничувања.

Начелото на слобода на договарањето подразбира автономија на волја на субјектите да стапат во граѓанскоправни односи. Правните субјекти се оставени сами да одлучат дали ќе го вршат или не своето право - принцип познат со максимата *iure sue nemo cogitur*, кој означува дека носителот на правото не мора да го користи своето право.³ Принципот на слободна иницијатива подразбира слобода на субјектите да одлучат дали ќе стапат во одреден граѓанскоправен однос, содржината, субјектите, времетраењето на избраниот граѓанскоправен однос и слично.

Начелото на слобода на договарањето е и едно од гаранциите со Уставот на Република Северна Македонија. Во членот 55 од Уставот е утврдено дека „Се гарантира слободата на пазарот и претприемништвото.“⁴

2. Брачен договор во Република Северна Македонија може да се склучи само по склучувањето на бракот и тоа само за управувањето и располагањето на заедничкиот имот, како и за поделба на истиот.

3. Радмила Ковачевиќ – Куштримовиќ, Граѓанско право (Општи део). Друго изменено и допуњено издание, Ниш: Сириус, 1995, 274.

4. Член 55 став 1 од Устав на Република Северна Македонија. Службен Весник на Република Северна Македонија, 52/1991, 1/1992, 31/1998, 91/2001, 84/2003, 107/2005.

Начелото на слобода на договарањето во Законот за облигационите односи е особено изразено во членот 3. Во него е утврдено дека учесниците во прометот слободно ги уредуваат облигационите односи во согласност со Уставот, законите и добрите обичаи.⁵ Оваа одредба треба да се толкува во смисла дека брачните партнери со брачниот договор можат слободно ги уредуваат суштествените, природните и случајните елементи на договорот. Слободата на договарање во облигационите односи се состои во тоа учесниците самостојно да одлучуваат дали воопшто ќе засноваат облигационоправен однос, видот, содржината, формата, правото да го променуваат и да го прекинуваат тој облигационоправен однос и заштитата на истиот.

Дека принципот слобода на договарањето е основниот принцип во облигационите односи се гледа и во членот 14 од Законот за облигационите односи кој е во согласност со членот 3 од Законот за облигационите односи. Во него е утврдено дека учесниците можат својот облигационен однос да го уредат поинаку отколку што е определено со овој закон, ако од одделна одредба на овој закон или друг закон или од нејзината смисла не произлегува нешто друго.⁶ Показател за диспозитивниот карактер на одредбите се и формулациите „ако не се спогодат поинаку“ или „доколку нешто друго не е договорено меѓу странките“. Таква е одредбата од членот 22, ставот 7 од Законот за облигационите односи, каде е пропишано „Ако не се спогодат поинаку, секоја страна ги поднесува своите трошоци околу подготовките за склучување на договорот, а заедничките трошоци ги поднесуваат во еднакви делови“.⁷

Гледајќи го Законот за облигационите односи во целина, се утврдува дека овој принцип освен во својата основна форма - членот 3 и членот 14, е изразен во целата содржина на Законот. Принципот е застапен во следните ситуации: слобода на субјектот да одлучи дали воопшто ќе стапи во договорен однос или не, слобода на субјектот во изборот на својот договорен партнер, слобода на субјектот за видот на договорот, слобода на субјектот за предметот на договорот, слобода на субјектот за изборот на содржината на договорот, слобода на субјектите за формата на договорот, слобода на субјектите да го променат настанатиот договорен однос, и слобода во начинот на престанокот на договорниот однос. Освен во овие ситуации, овој принцип наоѓа примена и во други одредби од Законот за облигационите односи, на пример, слобода во утврдување на времето за исполнување на обврската, слобода за откажување однапред од некои околности, проширување на одговорноста на должникот за случај за кој инаку тој не одговара и преминот од работороводство без налог во договор за налог.

Но, Законот за облигационите односи ги пропишува и општите граници во договарањето: Уставот, законите и добрите обичаи. Тоа подразбира дека брачните партнери не смеат при уредувањето на имотните односи да ги прекршуваат императивните прописи уредени со Уставот и законите, како и обичајните правила во средината.

Оттука произлегува дека македонското законодавство има совршена подлога за воведување на брачниот договор при уредување на имотните односи меѓу брачните партнери. При една ваква структура, за сегашните услови не е доволна можноста брачниот договор да се склучи само по склучувањето на

5. Член 3 од Закон за облигационите односи. Службен весник на Република Северна Македонија 18/2001, 78/2001, 4/2005, 5/2003, 84/2008, 81/2009, 161/2009.

6. Член 14 од Закон за облигационите односи, *op. cit.*

7. Член 22, став 7 од Закон за облигационите односи. *Op. cit.*

бракот и тоа само за управувањето и располагањето со заедничкиот имот, заради што произлегува неопходноста на проширување на брачниот договор, како и воведување на можност да се склучи пред склучување на бракот.

ЗАКЛУЧОК

Во македонското законодавство при уредувањето на имотните односи на брачните партнери, законодавецот применува законски имотен режим и договорен имотен режим. Законскиот имотен режим го дели имотот на брачните партнери на заеднички и посебен имот, додека пак договорниот имотен режим е изразен само во можноста на брачните партнери да се договорот околу управувањето и располагањето со имотот, како и поделба на заедничкиот имот. Евидентно е дека Република Северна Македонија во однос на реформите на семејното законодавство заостанува од другите држави, односно семејното законодавство не претрпело измени во согласност со големите општествени промени.

Недореченоста на законодавецот за голем дел од различните животни ситуации од семејното право укажуваат на потребата од воведување на брачен договор со кој би се уредиле сите правни празнини во уредувањето на имотните односи на брачните партнери. Со воведување на брачниот договор се отвара можност брачните партнери да уредат брачен имотен режим каков што нив им одговара согласно нивните желби и потреби.

Емилија Ицоска

Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола
Правен факултет-Кичево
Република Северна Македонија

МЕЃУНАРОДНА ПРАВНА ПОМОШ

АПСТРАКТ: Под меѓународна правна помош се подразбира збир на парнични дејствија што ги вршат судовите на една држава за потребите на граѓанска судска постапка во друга држава. Предмет на меѓународната правна помош можат да се доставувањето на акти и писмена, изведувањето докази, давање известување за содржината на странското право. Меѓународната правна помош се извршува со актот на замолница помеѓу држава-молител и замолената држава. Постојат 3 начини на давање меѓународна правна помош и тоа преку дипломатски пат, мултилатерални конвенции и билатерални спогодби.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: права помош, реципроцитет, дипломатски пат, мултилатерални конвенции, билатерални спогодби

INTERNATIONAL LEGAL AID

ABSTRACT: International legal assistance shall mean a set of litigation carried out by the courts of a State for the purposes of a civil litigation in another country. The subject of international legal assistance may be the delivery of acts and writings, the production of evidence, the provision of information on the content of foreign law. International legal assistance is carried out with a begging act between the requesting State and the requested State. There are 3 ways of providing international legal assistance through diplomatic channels, multilateral conventions and bilateral agreements.

KEYWORDS: legal aid, reciprocity, diplomatic channels, multilateral conventions, bilateral agreements

ВОВЕД

При преземање на дејствија на судот логично е тие дејствија да важат за државјаните на таа одредена држава на територијата на судот на таа држава. Но од многу одамна постои потреба да се излезе од суверинитетот на државата на која ѝ припаѓа конкретниот суд. Тоа заради тоа што не секогаш странките се државјани на една држава, или заради доказната постапка која треба да се изврши на територијата на друга држава или да се сослуша сведок во странство. Заради тоа постои институт на молба односно позната како замолница што државата молител ѝ ја праќа на замолената држава каде се прибегнува кон изнајдување на решенија за разрешување на предметите во граѓанската судска постапка. Притоа се преземаат збир на парнични дејствија во странство во корист на државата молител, и истите се проследуваат до замолената држава каде потоа по обратен пат се враќаат на државата молител. Постојат повеќе начини како да се спроведе меѓународната правна помош. Меѓу нив се: дипломатскиот пат, потоа начини предвидени со меѓународни договори и билатералните спогодби.

ПРАВИЛА ЗА ДАВАЊЕ НА МЕЃУНАРОДНАТА ПРАВНА ПОМОШ

Во нашето меѓународно приватно право, тематиката за давање на меѓународна правна помош е регулирана во Законот за парнична постапка и тоа во членовите 171-174.¹ Меѓутоа оваа материја не е само регулирана со македонското право. Република Северна Македонија е исто така потписник на бројни меѓународни конвенции и билатерални спогодби по што во материјата на меѓународното приватно право по овој основ има три нашини за решавање на тоа каква ќе биде меѓународната правна помош.

Според ЗПП основен услов кој е предвиден во постапувањето по замолница е постоењето на реципроцитет на нашата држава со државата која се замолува за помош и обратно. Реципроцитетот притоа може да биде дипломатски, но доволно е да биде фактички. При постоење на било каков сомнеж за постоење на реципроцитет толкување дава министерот за правда. Реципроцитет како таков е неопходен и е израз на страмеж да се обезбеди рамноправна соработка меѓу суверенитетите. Така замолената држава ја дава меѓународната правна помош со надеж дека кога и таа ќе замоли за помош, меѓународната помош од замолената држава ќе пристигне. Дејствијата со кои се дава меѓународната правна помош од страна на нашата држава се определени со закон. По исклучок постапката на меѓународна правна помош може да биде поразлична од онаа предвидена по законот само доколку истата не е спротивна со меѓународниот правен поредок. Доколку дејстието со кое се дава меѓународната правна помош е спротивно со јавниот поредок на Република Северна Македонија таквата молба ќе се отфрли и предметот по службена должност ќе се достави до Врховниот суд на Република Северна Македонија. Доколку државите со меѓусебен договор не договориле поинаку, државата молител ја доставува замолницата до замолената држава на јазикот на замолената држава. Трошоците по правило паѓаат на замолената држава по претпоставка дека потоа ќе се искомпензираат со државата молител. Доколку државата која е замолена сноси поголеми трошоци може да бара и надомест на истите.

НАЧИНИ НА ПРОСЛЕДУВАЊЕ НА (БАРАЊЕТО) ЗАМОЛНИЦАТА ЗА МЕЃУНАРОДНА ПРАВНА ПОМОШ

Редовниот начин на доставувањето на меѓународната правна помош е по дипломатски пат. Овој пат е премногу долг. За државите во Европа е 6 месеци, но може да достигне и до една година доколку државата не е европска. Побрзи начини на доставување на меѓународната правна помош се оние со меѓународните договори кои ги има склучено нашата земја и тоа мултилатералните и билатералните.

1. Член 171 (1) Судовите ќе им укажуваат правна помош на странски судови во случаите предвидени со меѓународен договор, како и кога постои заемност во укажувањето на правна помош. Во случај на сомневање за постоење на заемност, објаснение дава министерот за правда. (2) Судот ќе одбие да му даде правна помош на, странски суд ако се бара извршување на дејствие кое му е спротивно на јавниот поредок на Република Македонија. Во таков случај судот надлежен за укажување на правна помош по службена должност ќе го достави предметот до Врховниот суд на Република Македонија. (3) Одредбата на членот 170 став (2) од овој закон важи и за постапување со молба на странски суд.

Член 172 Судовите им укажуваат правна помош на странските судови на начин предвиден со домашното законодавство. Дејствието кое е предмет на молба на странскиот суд може да се изврши и на начин кој го бара странскиот суд, ако таквата постапка не е спротивна на јавниот поредок на Република Македонија. Член 173 Ако со меѓународен договор поинаку не е определено, судовите ќе ги земаат во постапка молбите за правна помош на странските судови, само ако се доставени по дипломатски пат и ако молбата и прилозите се составени на македонски јазик или ако е приложен заверен превод на тој јазик.

Член 174 Ако со меѓународен договор не е определено нешто друго, молбите на домашните судови за правна помош се доставуваат до странските судови по дипломатски пат. Молбите и прилозите мораат да бидат составени на јазикот на замолената држава или кон нив мора да биде приложен нивни заверен превод на тој јазик.

ДИПЛОМАТСКИ ПАТ

Дипломатскиот пат важи за еден од најдолгите и најформални патишта за давање на меѓународната правна помош. За да се воспостави овој пат потребно е да се поминат низа административни нивоа чија активност е нужна и во двете држави (државата молител и замолената држава).

Овој пат се воспоставува на следниот начин. Најпрво судот пред кој се води грѓанската постапка во државата молител ја испраќа замолницата до своето надлежно министерство за работите на правдата, потоа тоа министерство ја испраќа до министерството за надворешни работи. Министерството за надворешни работи ја препраќа замолницата до замолената држава најчесто преку своето дипломаско-конзуларно претставништво до министерството за надворешни работи на замолената држава. Оттука штом еднаш замолницата е примена во замолената држава од министерството за надворешни работи се испраќа до министерството за правда на замолената држава и оттаму до надлежниот суд или административен орган за нејзино спроведување. Откако е постапено по замолницата истата се враќа до државата молител по обратен пат. Шематски тоа изгледа вака:

1. Суд на РСМ → Мин. За правда на РСМ →
2. → Мин. за правда → Мин. за надворешни работи на РСМ →
3. → Мин. за надворешни работи на РСМ → Мин. за надворешни работи на замолената држава
4. → Мин. за надворешни работи на замолената држава → Мин. за правда на замолената држава →
5. → Мин. за правда на замолената држава → Суд на замолената држава
6. → Суд на замолената држава → Мин. за правда на замолената држава →
7. → Мин. за надворешни работи на замолената држава → Мин. за надворешни работи на РСМ →
8. → Мин. за надворешни работи на РСМ → Мин. за правда на РСМ →
9. → Мин. за правда → Суд на РСМ

Бавноста на ваквата постапка предизвикува значително одложување на граѓанската постапка со странски елемент.

МУЛТИЛАТЕРАЛНИ КОНВЕНЦИИ

Република Северна Македонија е потписник на бројни меѓународни конвенции кои ја регулираат оваа материја. Меѓу нив најбројни се оние во рамките на Хашката конференција за меѓународно приватно право и тоа:

1. Конференција за грѓанско-судска постапка од 1905г.;
2. Конференција за граѓанска постапка, од 1954г.;
3. Хашката конвенција за доставување во странство на судски и вонсудски акти во грѓански и трговски спорови, од 1965г.;
4. Хашката конвенција за прибавување докази во странство во граѓанските или во трговските работи, од 1970 г. И
5. Конвенцијата за олеснување на меѓународниот ристап кон судовите од 1980г.

Конвенцијата за граѓанска постапка од 1954 ги содржи измената и дополнувањето во Конвенцијата од 1905. Во оваа Конвенција се регулирани доставувањето на судски и вонсудски акти во странство и изведувањето на докази

во странство. Државите според оваа конвенција се општат по конзуларен пат, односно преку конзуларните претставништва на државата молител и замолената држава. Замолницата треба да е на јазикот на на замолената држава или на јазик договорен меѓу двете страни.

За останатите три Конвенции предвиден е поинаков начин на општење во проследувањето на замолницата. Така предвиден е централен орган чија задача е примање на барањата за правна помош, праќање до Судот и потоа обратно враќање на спроведените дејствија преку тој централен орган.

БИЛАТЕРАЛНИ СПОГОДБИ

Република Северна Македонија е членка на повеќе билатерални спогодби со кои се регулира давањето на меѓународна правна помош. Кај овој вид на давање на помош има повеќе прашања на регулирање од кој еден е и регулирањето на меѓународна правна помош. Основно да се забележи е дека комуникацијата за меѓународна правна помош се врши преку министерствата за правда и преку дипломатските органи. Јазикот во замолницата е јазикот на државата која замолува без превод на јазикот на замолената држава. Одговорите по постапката се на јазикот на замолената држава. Инаку дописите кои се доставуваат до замолената држава се со заверен превод. Доколку нема превод врачувањето се врши ако примателот доброволно го прими писменото.

Замолницата содржи:

1. име на органот кој замолува и на органот кј се замолува;
2. назив на предметот по кој се замолува за правна помош;
3. непходни податоци за спроведување на постапката за давње правна помош
4. име и презиме на странките во постапката, податоци за раѓање, местото на нивното постојано или времено живеалиште, државјанство, а за правните лица назив и седиште.
5. име и преземие на евентуални правни застапници во поединечни предмети.

Замолницата мора да е потпишана и со печат на органот кој моли. Правната помош се дава во согласност со законодавството на замолената држава, а на начин и во форма што ги бара државата молител.

Замолената држава притоа може да ја одбие правната помош доколку тоа е во спротивност со нејзиниот правен поредок или пак му штети на суверенитетот на државата. За укажаната правна помош не се наплаќа надомест на трошоците, освен награда за работа на вештаците или надомест на трошоците за вештачење.

ЗАКЛУЧОК

Меѓународната правна помош добро е што постои како институт во граѓанската постапка. Не секогаш државите се самодоволни да постигнат решение во парничните дејствија кои се преземаат во границите на една држава. Сметам дека дипломатскиот пат е премногу долг и притоа подобро е меѓународната правна помош да се изразува преку мултилатерални конвенции. Од друга страна сметам дека државата треба да е отворена за потпишување на ваквите конвенции како би се овозможило брзина и ефикасност во постапките кои се водат по билатерални конвенции. Можеби дипломатскиот пат на замолницата е најсигурен

иако е најбавен, но сепак треба да се запазат и интересите на странките а тоа е постапката да се води под начелота на ефикасност и ефективност на постапката. Исто така и билатералните спогодби се подобен начин на решавање на институтот меѓународна правна помош бидејќи се ефикасни и ефективни.

Сметам дека искористеноста на овој институт е сосема пожелна и добродејдена и е добро тоа што државата има развиено дипломатски пат, потоа билатерален пат и секако пат преку мултилателните конвенции.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Гавровска П. ; Дескоски Т. Меѓународно приватно право, „Правен факултет Јустинијан Први“ Скопје 2011г.
2. Global study on legal aid, Global report, United Nations, Vienna International center, 2016
3. Закон за парнична постапка, Сл. Весник на РМ, бр.07 од 20.01.2011 година
4. Конвенција за граѓанска судска постапканод 1954г. („Службен лист на ФНРЈ“, додаток Меѓународни договори, бр. 6/1962)
5. M. N. Shaw, International Law (5th edn Cambridge University Press 2003)

316.774:32.019.5

М-р Каролина Мицевска
 НУЦК „Марко Цепенков“ - Прилеп
 Република Северна Македонија

Зоран Василески, докторанд
 Филозофски факултет - Скопје, Институт за безбедност, одбрана и мир
 Република Северна Македонија

МАСОВНИТЕ МЕДИУМИ И ПОЛИТИЧКАТА КОМУНИКАЦИЈА

АПСТРАКТ: Политиката е дел од комуникацијата. Лидерите, дури и во авторитарни држави мора постојано да комуницираат со луѓето, дали во партијата, советниците или било во која друга област во државата со цел да изградат некаков легитимитет, за партијата и поединечно. Во демократските држави комуникацијата се сведува преку кампањи, анкетаирања, консултации, во кои влегуваат фокус, односно таргет групи и генерално преку политика на убедување.

Самата демократија вклучува преговори за јавна согласност меѓу владата и луѓето. Сепак политичката комуникација не се остварува без посредништво. А тоа посредништво е преку масовните медиумите и зголеменото користење на интернетот, а преку него и на социјалните медиуми. Мас медиумите сепак се канали за комуникација, односно тие се дел од политичкиот процес во една држава, влијаејќи битно врз моќта.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: политика, медиуми, пропаганда, комуникација

MASS MEDIA AND POLITICAL COMMUNIKATION

ABSTRACT: Politics is part of communication. Leaders, even in authoritarian states, must constantly communicate with the people, whether in the party, the councilors, or in any other area of the state in order to build some legitimacy, for the party and individually. In democratic states, communication is reduced to campaigns, surveys, consultations, which include focus, ie target groups, and generally through a policy of persuasion. Democracy itself involves public consent negotiations between the government and the people. However, political communication is not accomplished without mediation. And that mediation is through the mass media and the growing use of the Internet, and through it also on social media. The mass media, however, are channels of communication, that is, they are part of the political process in a country, influencing power significantly.

KEYWORDS: politics, media, propaganda, communication

„Човештвото, генерално гледано, суди повеќе со своите очи отколку со своите раце, затоа што сите можат да ја видат појавата, но никој не може да ја допре реалноста“.

Николо Макијавели (Владетелот 1531)

1. ПОИМ И ДЕФИНИЦИЈА ЗА МАСОВНИТЕ МЕДИУМИ

Масовни медиуми (често само медиуми) или јавни гласила – поим кој најчесто се користи за да се означи оној дел од медиумите кои допираат до многу голема публика. Терминот бил искористан во 1920 година со појавата на националните радио мрежи, весниците, списанијата за масовна дистрибуција¹.

Масовните медиуми се општествени институции кои произведуваат и дистрибуираат информации, знаења и забава. Масовноста произлегува од тоа што преку нив се спроведува комуникација кон поголема и недефинирана публика, користејќи пред сè напредна технологија. Различните пораки се пренесуваат преку електронски медиуми (радио, телевизија), преку печатени (весници, списанија). Меѓутоа со појавата на новите медиуми како што се интернетот, сателитската комуникација, кабелската, а во последно време и социјалните мрежи, кои многу брзо се раширија, концептот на масовните медиуми се смени и се зголемува влијанието врз публиката. Токму затоа се смета дека масовните медиуми имаат голема политичка важност, дека тие станаа големи „политички играчи“, или пак како што беше случајот во земјава во последните години „вмешани“, во политичките процеси.

Основни функции на медиумите се

- » информативната (преку која информациите се однесуваат на јавни, заеднички, интересни и актуелни теми во која било област од општествениот живот)
- » функцијата за формирање мислења - медиумите не само што ги доставуваат информациите, туку се случува тие да бидат коментирани и интерпретирани, нудејќи на публиката различни начини за разбирање на пораката. На овој начин, медиумите им помагаат на граѓаните да се ориентираат во општеството.
- » Функција на општествено дејствување - медиумите влијаат во насока на општествена дејствување, каде што може да доделите различен статус на одредени лица, организации или социјални движења. Медиумите поставуваат приоритети, можат да го свртат вниманието на јавноста, но влијаат и на угледот, авторитет и влијанието во јавноста.
- » Социјални функции - овие функции може да бидат рекреативни, интегративни и интерактивни. Медиумите имаат општествени функции, кои се појавуваат како фактор во социјализацијата на луѓето и во образованието. При тоа медиумите и овозможуваат на јавноста да се развие чувство на припадност кон одредена средина или заедница и воспоставување на контакт и комуникација.
- » Општествени функции - во демократските општества, функцијата на медиумите е да обезбеди простор за јавноста да ги изнесе различните мислења, ставови, потреби и интереси, со цел да предизвика јавна дебата. Масовните медиуми овозможуваат комуникација меѓу сите социо-политички лица, како што е владата, парламентот, политичките партии, економските фактори и на пошироката јавност.

Врз основа на информирањето на масовните медиумите граѓаните создаваат своја слика за политичките процеси во земјата, за дејствувањето на политичките партии. Тоа значи дека јавноста се повеќе се „потпира“, на масовните медиуми, кои пак влијаат врз начинот на политичката комуникација меѓу луѓето.

1. www.wikipedia.org/wiki/масовни_медиуми (посетено на 02.03.2020)

2. ТЕОРИИ НА МАС МЕДИУМИТЕ

„Примарните,, агенти на политичката социјализација, како што се семејството или социјалната класа, сега се помалку имаат влијание. Луѓето сега следејќи ги масовните медиуми создаваат своја слика и ја одредуваат политичката наклонетост. Масовните медиуми сега се основниот механизам за информирање за било каков проблем поврзан со политиката. Тие го прошируваат опсегот на гледање. Особено Телевизијата, која е важен извор на информации за политичките случувања.

Во последните години по големата распространетост на Интернетот, а преку него на социјалните мрежи, политичката комуникација добива нов замав.

Или според податоците на Државниот завод за статистика на Република Северна Македонија во првото тримесечие од 2019 година 81,8% од домаќинствата имале пристап до интернет од дома. Или од вкупното население на возраст од 15 до 74 години интернет користеле 81.4 %, а 72.9 % го користеле секој ден или речиси секој ден².

Според истражувањето спроведено за магистерскиот труд „Влијанието на односите со јавноста и социјалните медиуми врз јавното мислење“ од Каролина Мицевска, од вкупниот број анкетирани 117 испитаници, 98 посочиле дека користењето социјални медиуми им е секојдневие, односно 83,1%, а 19 се изјасниле дека не им е секојдневие, поточно 16,9 %, што говори дека граѓаните се сè поприсутни на социјалните мрежи³.

Медиумите станала моќен економски фактор. Дел од нив акумулираат голема економска и пазарна моќ што ниеден политички субјект, ниту пак влада може да ги игнорира. Има повеќе теории за политичкото влијание на медиумите. Дел од нив се

- » пуралистичкиот модел,
- » моделот на доминатна идеологија,
- » моделот на елитистички вредности и
- » пазарниот модел...

2.1.Плуралистичкиот модел

Плурализмот ги нагласува разноликоста и повеќекратноста. Плуралистичкиот модел на масовните медиуми ги прикажува медиумите како идеолошко пазарно место во кое се дебатира за широк опсег на политички погледи. Овој модел ги прикажува медиумите во позитивна смисла, бидејќи тие обезбедуваат „информирани граѓани,, а мас медиумите го зголемуваат квалитетот на демократија.

2.2. Моделот на доминатна идеологија

Во овој модел масовните медиуми се претставени како политичка конзервативна сила што е подредена на интересите на економските и општествените елити и служи за промоција на согласност и политичка пасивност меѓу масите. Сопственоста е клучниот фактор за одредување на политичките погледи на медиумот. Највлијателната и најсофистицирана верзија на овој модел беше развиена од Ноам Чомски и Ед Херман во 1994 година во форма на „пропаганден модел“ . Преку неа се идентификуваа пет филтри преку кои

2. Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, Користење на информатичко-комуникациски технологии во домаќинствата и кај поединците, 2019 година, вторник, 22 октомври 2019 – достапно на (<http://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstanie.aspx?rbtxt=77>) (преземено на 04.03.2020)

3. Мицевска К. (2019) „Влијанието на односите со јавноста, социјалните медиуми врз јавното мислење“ . магистерски труд. УГД „Гоце Делчев“ - Штип

вестите и покривањето на политиката се дисторзира од структурите на самите медиуми, а тие се:

- » бизнис интересите на компаниите , односно на сопствениците,
- » осетливост за ставовите на тие што се рекламираат и на спонзорите на медиумите,
- » потеклото на вестите,
- » притисокот врз новинарите, вклучувајќи ги заканите за правна акција,
- » неспорното верување во придобивките на пазарната конкурентност.

Чомски, радикален критичар на медиумите во неговиот труд (Manufacturing Consent 1988) посочува дека мас медиумите можат да ја поткопаат демократијата. Моделот на доминатна идеологија е подложен на критика, а забелешките се колку и како се посветува внимание на актуелните социјални, па и проблеми во однос на политичките.

2.3 Моделот на елитистички вредности

Овој модел го свртува вниманието од сопствениците на медиумите кон механизмите преку кои медиумите се контролирани. Тоа значи дека уредниците, новинарите имаат значајна улога во поставувањето на пошироката политичка агенда, но без контрола.

2.4 Пазарниот модел

Пазарниот модел се разикува од сите претходни затоа што ја напушта идејата за медумска нееднаквост, според што весниците, односно телевизиите ги одразуваат, а не ги оформуваат погледите на општата јавност. Главната цел сепак е максимирање на профитот. Односно медиумите им го даваат на луѓето „ тоа што тие го сакаат“ и не можат да си дозволат да ги елиминираат потенцијалните корисници, претставувајќи политички погледи со кои тие можеби не се согласуваат. Таквата грижа ја немаат или не треба да ја имаат јавните радиодифузни сервиси.

3. МЕДИУМИТЕ, ДЕМОКРАТИЈАТА И ВЛАДЕЕЊЕТО

Најдебатираните аспекти за врската меѓу медиумите и политиката е влијанието што тие го имаат врз демократијата. За многумина постоењето слободни медиуми е карактеристика на демократско владеење. Но мас медиумите демократијата ја промовираат на следниве начини

- » со негување на јавна дебата и политичко ангажирање,
- » со тоа што се „јавен чувар,, односно можноста да проверат дали моќта политичарите ја злоупотребуваат,
- » редистрибуирање на моќта и политичкото влијание,
- » обезбедување механизам за функционирање на демократијата

Мас медиумите треба да имаат капацитет да обезбедат граѓански форум, односно да овозможат сериозни политички дебати, што е нивна клучна демократска улога. Граѓаните така ќе бидат поинформирани, ќе добијат поцврсти ставови и ќе можат политички повеќе да бидат ангажирани. Со тоа мас медиумите стануваат и агенти на политичко образование.

Улогата на мас медиумите како „чувар,, е подзбир на политичките аргументи за дебатирање. Тие треба да обезбедат, односно да осигураат јавна отчетност кај политичарите, и да објавуваат злоупотреба на моќ.

Мас медиумите преку функционирањето на демократијата треба да посочуваат на зголемување на пристапот до информации и можноста за размена на информации.

Демократскиот потенцијал на медиумите е вметнат преку е – демократија. Тоа значи електронска демократија, што се оперира преку интерактивната телевизија, интернет и он лајн вклученост. Меѓутоа многу важно е, особено со вклученоста на социјалните мрежи, да се преопознаваат фактите, доказите, затоа што опасноста од манипулација е голема.

4. МАСОВНИТЕ МЕДИУМИ И ВЛАСТА

Мас медиумите во „информатичката ера“ влијаеа на повеќе начини врз процесот на владеење. Најзначајното го вклучува трансформирањето на политичкото лидерство, релокацијата на владината моќ, промените во политичката култура.

Главниот начин на кој мас медиумите го трансформираат политичкото лидерство е преку зголемениот интерес за личниот живот и приватното однесување на политичарите со повисоки функции на сметка на сериозните и „трезвени“ политики и идеолошки дебати. Ова пред се произлегува од медиумската опседнатост со имиџот, отколку со проблемите и со личноста наместо политиките. Несомнено медиумите придонесоа за да биде променето и однесувањето на политичките лидери, но и кариерата на одредени политичари. Достигнувањата на политичарите можат бидат истакнувани „но тоа не е бенефиција“ бидејќи можат и да бидат безмилосно критикувани. Најранливо за политичарите е негативната медиумска покриеност, што секако може да ги направи „изборно неспособни“ и да доведе да бидат отстранети од нивните партии, со цел да се спаси партијата. Медиумите влијаат и врз владеењето преку влијанието на политичката култура. Критичкиот став кон владеењето е витален став за одржување на демократското владеење. Ова особено заради тоа што со самото форсирање во медиумите политиката е исфорсирана. Медиумите, кои пред се се бизнис, стават акцент на содржината на вестите и на актуелните проблеми.

Медиумите имаат големо влијание врз процесот на креирање политики.

Прво заради можноста од „бомбардирање“ од поголем квантитет на информации кои не можат да се предвидат и тука се бара брза реакција, што значи дека ерата 24/7 вести стана во последниот период 24/7 е влада.

И второ - поголемото потпирање врз медиумите значи дека медиумите, а не владата ја одредуваат политичката агенда и го диктираат правецот на креирање на политика. На пример кога има навремено и постојано информирање за поплави или други непогоди тогаш нивото на вклученост на политичарите за поддршка е многу поголемо.

5. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА НА МЕДИУМИТЕ

Улогата на медиумите во промовирањето на глобализацијата на културата е сфера на контроверзија. Глобализацијата на културата е процес со кој информациите, стоките и сликите произведени во еден дел од светот влегуваат во глобалниот тек кој се стреми што побрзо да ги острани разликите меѓу нациите и регионите. Моќта здружена со растот на транснационалните корпорации и со трендовите често се сметаат за одговорни за развојот на единствениот глобален систем кој се отсликува во сите делови од светот. Богатата разноликост на глобалните култури, религии и традиции и начинот

на живот беше уништен со процесот на „позападување“ или „американизација“ што го овозможи медумскиот империјализам. Но, во праксата е комплексен и контрадикторен процес. Покрај тенденцијата за „израмнување“ на културните разлики постои и тенденција за различност и кон плурализација. Но, со развојот на интернетот, сателитската телевизија, социјалните мрежи, придонесено е за значајно намалување на цената на масовната комуникација и пристапот до неа.

6. ПОЛИТИЧКА КОМУНИКАЦИЈА

„Политичката комуникација како феномен е присутна низ историјата, пред се од најраните организирања на колективниот живот како „*zoon politikon*“. Низ времето, со менувањето на комуникациските канали се менувало и политичкото комуницирање. „Кон дефинирање на поимот се пристапува на различни начини со оглед на политичкиот состав, политичките и образовните погледи на поедини автори, кои го истражуваат овој политички и комуникациски феномен⁴“.

Американците Р.Дентон и Г. Вудвард (www.hr.wikipedia.org/wiki/Politicko_komuniciranje) политичкото комуницирање го дефинираат како „јавна расправа за определување на изворот на јавност, службен авторитет и службени санкции“.

Професорот Б. МкНар од училиштето во Стрилинг (www.hr.wikipedia.org/wiki/Politicko_komuniciranje) вели дека политичкото комуницирање се однесува на „последователна комуникација во политиката“.

Политичката комуникација не е само владина, бидејќи кога се гледаат вести, се чита политичка налепница на автомобил, се смеете на политичка шега, ги разгледувате различните спротивставени ставови. Тогаш секако сте вклучени во политичка комуникација.

Најпрво мора да се разбере човечката комуникација, па потоа да се вклучите во политичката комуникација. Затоа професорот по комуникација Р.М. Перлоф од училиштето Кливленд (*Political Communication: Politics, Press, and Public in America*, published in 1998,) политичката комуникација ја гледа како „процес со помош на кој, меѓу националното водство, медиумите и граѓаните, се разменуваат пораки кои се однесуваат на јавната политика“.

За професорот З. Томиќ („*Komunikacija i javnost*“ 2007) „политичката комуникација е меѓусебен интерактивен процес на размена на политички содржини меѓу политичките актери, во време на избори, доедека трае мандатот, по пат на медиумите, а со цел добивање на одредени поени“.

Мас медиумите, иако се мисли дека се спротивставени со владата, сепак може да се каже дека многу често се контролирани, директно или индиректно од владата и се користат за одредени форми на пропагандна машинерија. Класичен пример за тоа беше нацистичка Германија изградена од Јозеф Гебелс. Медумската пропаганда беше значаен дел и од животот во Советскиот сојуз, каде имаше „внатрешна цензура“.

Критиките за употребата на медиумите како пропагандни машинерии се ограничени и во тоталитарни режими, но и во нови демократии. Пропагандата инаку е информација која се распространува во намерен обид да се оформи мислењето или пак да се издејствува некаква политичка акција. Пропагандата се разликува од политичката наклонетост според тоа што е системска и намерна, а политичката наклонетост може да биде делумна и несвесна. Понекогаш постои разлика меѓу „црната“ пропаганда (чиста лага), „сивата“ (извртена, полуистини) и „бела“ пропаганда (вистина).

4. https://www.hr.wikipedia.org/wiki/Politicko_komuniciranje (посетено на 02.03.2020)

Се поголеми се предрасудите што се појавуваат во и низ мас медиумите, како и големата загриженост за појавата на тесната врска меѓу владите и мас медиумите и за тоа како се користат меѓусебно за остварување на сопствените цели. Ова доведе до трансформација на стилот и содржината на политичката комуникација, што секако влијае врз јавното мислење, но и пошироко врз политичката култура. Имено политичарите постојано се преокупирани со победа и задржување на моќта, па затоа имаат потреба од поголема поддршка од јавноста. Според тоа желбата да се задржи позитивен став и да се скрие негативното е неодолива, односно присутна постојано. Имено според тоа владите ги обликуваат вестите користејќи нови техники за контрола и дифузија на информации, кои се нарекуваат „новинарски менаџмент“ или „политички маркетинг“. Така пристрасното презентирање на информациите или на политиките кое се нарекува „спин“ во последен период стана голема преокупација на модерните влади, вклучувајќи ги и нашите, македонски.

Умешноста на „спинот“ е од повеќе аспекти. Пред се :

- » внимателно „испитување“ на информациите и на аргументите пред нивното претставување во јавноста,
- » контрола на изворот на информации за осигурување дека се презентираат официјални информации,
- » давање приказни само на „наклонетите“ медиумски извори,
- » објавување информации пред истекот на роковите во медиумите за да се спречи проверка или идентификација или контрааргументи,
- » објавување на „лоши“ вести во време кога доминираат други теми.

Ваквиот менаџмент на вестите е најнапреден во САД, но полека зазема свое место и во другите држави. Меѓутоа грешка е ако се претпостави дека владите се противат или се пасивни играчи во развојот на новинарскиот менаџмент. На мас медиумите им требаат владите, како што на владите им требаат медиумите. Поткопувањето на цврстината и на независноста на политичкото известување, појавата на медиумски ориентирана влада има цел опсег на други импликации. Некои тврдат дека таа ја зајакнува демократијата со тоа што дозволува на владата да справува директно со јавноста и да одговори поефективно на погледите и на грижата на јавноста. Но, другите гледаат на тоа како закана за демократските процеси, со тоа што го проширува опсегот за манипулација и нечесности ја ослабува улогата на репрезентативните институции, како што се собранијата. Освен тоа може да предизвика апатија и да ги поткопа интересите во конвенционална форма на политичката активност, особено на гласањето и на партиските активности. Ова се случува поради тоа што спин стилот и претставувањето стануваат фокус на медиумското внимание, зајакнувајќи го имиџот на владата како огромна јавна машинерија која е неврзана со животите и со грижата на обичните луѓе.

ЗАКЛУЧОК

Масовните медиум имаат клучна улога во демократијата. Промовираат политичко образование со обезбедување на јавен форум за значајни и сериозни дебати, дејствуваат како чувар на јавноста, истакнувајќи ја злоупотребата на моќта, имаат тенденција, особено преку „новите медиуми“ (социјалните) да го прошират пристапот до информации и да го олеснат политичкиот активизам и да служат како механизми преку кои ќе функционира демократијата. Меѓутоа се појавија грижи за

политичките погледи на медиумите, нивниот недостиг на демократска отчетност и нивната блиска поврзаност со владата. Влијанието на владата е од повеќе начини. На пример тие го трансформираат политичкото лидерство и во тој процес ја релоцираат политичката моќ. Тие ја заменија политичката култура и имаа придонес за опаѓањето или не на популарноста кај политичарите и на политиката.

Во секој случај размената на политичката комуникацијата, која е олеснета преку масовните медиуми во никој случај не е „одозгора надолу“ или еднонасочен процес. Но факт е дека „модерните“ влади својот политички маркетинг преку кој ги постигнуваат своите цели, го темелат на масовните медиуми, односно на социјалните мрежи.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Ancgaz, Z. и Radojkovic, M. (2011). „Menagment i politicke komunikacije“. Белград.
2. Gjorgevic, T. (1988). „Komunikacija i vlast“. Mladost. Beograd.
3. Mirosavlejevic, M. (2010). „Politicko komuniciranje“. Sarajevo.
4. Мицевска, К. (2029). „Влијанието на односите со јавноста, социјалните медиуми врз јавното мислење“. Магистерски труд. УГД „Гоце Делчев“ – Штип.
5. Plenkovic, M. (1993). „Komunikologija masovnih medija“. Barbat. Zagreb.
6. Tomic, Z. (2007). „Komunikacija i javnost“. Cigoja stampa. Beograd.
7. Хејвуд, Е. (2009). Политика. Академски печат. Скопје.
8. Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, (2020) „Користење на информатичко-комуникациски технологии во домаќинствата и кај поединците, 2019 година“, објавено вторник, 22 октомври 2019 – достапно на (<http://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstenie.aspx?rbrtxt=77>) преземено на 4.03.2020
9. http://www.hr.wikipedia.org/wiki/politicko_komuniciranje – посетено на 02.03.2020
10. http://www.mk.wikipedia.org/масовни_медиуми – посетено на 02.03.2020

Проф. д-р Башким Селмани

Тетовски универзитет

Република Северна Македонија

РИМСКИТЕ РЕАЛНИ ДОГОВОРИ И ВЛИЈАНИЕТО НА СОВРЕМЕННОТО МАКЕДОНСКО ПРАВО

АПСТРАКТ: Посебна е улога во правниот систем на Република Македонија односно поделбата на правниот систем на јавно и приватно право каде спаѓаат и реалните договори кои ги помагаат граѓаните во приватните права да ги реализираат своите спостени економски и граѓански права. Практичната цел на реалните договори во Република Македонија е олеснувањето што при тоа се добива во изучувањето и разбирањето на сопствените права на правото која се практикува во правниот систем на Република Северна Македонија. Всушност, доприносот за развјот на граѓанските права и приватното право во Република Македонија во споредба со другите меѓународни права, особено со римското право ни овозможува подобро разбирање на функционалноста на правото во РС Македонија.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Римски договори, посебна улога на граѓанското право, реални договори, правната практика влијание, граѓанско право, приватно право, научната оправданост, истражување на реалните договори, компаративен аспект, правен систем

THE ROMANS REAL CONTRACTS AND IMPACT OF MODERN MACEDONIAN LAW

ABSTRACT: Special role in the legal system of the Republic of Macedonia, ie the division of the legal system into public and private law, including the real agreements that help citizens in private rights to realize their economic and civil rights. The practical purpose of real contracts in the Republic of Macedonia is the facilitation that is gained in learning and understanding the own rights of law practiced in the legal system of the Republic of North Macedonia. In fact, the contribution to the development of civil rights and private law in the Republic of Macedonia compared to other international rights, especially Roman law provides us with a better understanding of the functionality of the law implemented in the Republic of Macedonia.

KEYWORDS: Roman Contracts, Special Role of Civil Law, Real Contracts, Legal Practice Influence, Civil Law, Private Law, Scientific Justification, Research on Real Contracts, Comparative Aspect, Macedonian Contemporary Law, Civil Law and the Legal System

1. НАУЧНИОТ ПРИСТАП КОН РЕАЛНИТЕ ДОГОВОРИ REAL CONTRACTS

Секој граѓанин на Република Македонија за да постигне до одрдени размени, без оглед дали ќе внимава по малку, дека нивниот интерес е мал, или ќе се предомисли повеќе, бидејќи е во негов интерес, но, на крај овие две разни ситуации завршуваат во еден договор, оваа правна формула на стварта или сопственоста, има поминато долги правни патеки, од раното римското право *ius Romanorum*, *ius romanum* познати како real contracts, а во современото македонско

право и на правниот систем на Република Македонија се нарекуваат реални договори. Искуствата и теоретските истражувања за влијанието на римските релани договори покажуваат дека влијанието на римските реални договори на современото македонско право имаат исклучително влијание како од историски така и од правен аспект во правниот систем на Република Македонија. Римското право имало големо влијание и претставува начело и основа за развитокот и унапредувањето на современото македонско право. Историјата на договорите е многу широка и разновидна гранка која отвора можност за безограничено да се истражуваат и се дополнуваат во правната практика и во современото друштво и модерните правни системи. Но, без овие детални истражувањата не можеме да ги откриеме модалитетите, кои во граѓанското традиционално право го сочинуваат суштествениот предмет на договорното право.

1. ОСНОВНИ СОГЛЕДУВАЊА НА ДОГОВОРИТЕ CONTRACTUS

Постојат повеќе записи кои несомнено укажуваат дека Јустиниан ги сметаше облигациите од четири извори: Договори, *contractus*, деликти, *quasi*-договори и *quasi*-деликти и законот, тој одлучува обврски без оглед од волјата на странките обврските на старателство и др. Ова класификација е критикувано бедејќи, законот е главен извор на граѓанските облигации, пример, од еден договор извират облигации доколку е склучен врз основа на законските барања. Гледано од оваа правна практика разликите помеѓу деликтите и *quasi*-деликтите речиси нема промени во однос на ефектите кио ги донесуваат¹. Римската класификација на облигациите резултираше модерен модел на законик. Граѓанскиот Француски Законик го спроведува значително поделбата на четирите категории на договорите или договорното право. Меѓутоа, неразделните проблеми на определувањето на намерите на гореизнесените категории, посебно кај *quasi*-договорите и кај *quasi*-деликтите, како и разликата помеѓу нив, управувале во други постигнувања во полето на облигациите и приватното право.

Всушност, доприносот за развојот на граѓанските права и приватното право во Република Македонија во споредба со другите меѓународни права, особено со римското право ни овозможува подобро разбирање на функционалноста на правото која се спроведува во Република Македонија. Вакви примери на реалните договори, претставуваат правила за правната способност, прокура, застапувањето, и слични правни постапки, кои кога се предмет на примена во македонското современо право во практика, претставуваат основа и предност за законите. Во овој контекст гореизнесените мислења за оваа проблематика претставуваат предност на правосудството, која во суштина реалните договори како правна облигација за граѓаните постојано претставува прогреси вен и емпириски развој, од случај до случај на целиот македонски систем на правото².

Искуството покажува дека влијанието на изворите на облигационите односи на римските реални договори на современото македонско право, имаат

1. (Поленак, Акимовска М. & Бучковски В. 2003:112-18). Меѓутоа, сфаќањата кон нив, разбирливо е, се движело и еволуирале заедно со вековите и епохите, низ разни практики на правната историја на секоја државе и правниот систем, чести се приговорите дека секој договор е само цивилно правен поим, односно исклучиво приватноправна категорија. Во облигационото право, договорот претставува согласност на волјите на две или повеќе лица со кое се постигнува некое облигационо правно дејство.

2. На пример Граѓанскиот Законик на Германија, едноставно брои над 25 различни облигации „посебни“, без да се обиде да ги прилагоди тие на некоја општа класификација. За да се советуваме околу нашите обиди за да го преминуваме римската класификација во англиското право, (види Биркс, П., „Obligations: one Tier or Two?, in Studies J.A.C. Thomas, 18,ff.)

исклучително позитивни и историски правни поуки, како теоретски сознанија така и првенствено има нескриена претензија римското искуство да навлезе во природните настани на македонското право и правосудниот систем. Со примената на прв ред на формално-логичката анализа, на реалните договори, го систематизира и го подига позитивно-правните решенија на приватното право кај сите граѓани на Република Македонија и реализација на правните облигации и во современиот и меѓународниот свет. Реалните договори како еден правен процес во правниот систем на Република Македонија кој се одвива со голема брзина на одредени предности и правни слабости има влијание и меѓународната граѓанска дисциплина што за свој предмет на изучувањето го има, во прв ред, позитивното реално право.

2. ЗНАЧЕЊЕТО НА РЕАЛНИТЕ ДОГОВОРИ И ВЛИЈАНИЕТО ВО ПРАВНИОТ СИСТЕМ НА РСМ

Значењето на реалните договори без сомнение опфаќат посебна улога на граѓанското право и со големи влијанија во правниот систем, затоа што ни овозможува изучување на се векупното римско право, и зучување на почетоците во развојот на облигационите односи, на правните науки кои се поврзани и применувани како супсидијарен однос на општеството во создавање на посебни вредности во граѓанското право кои што и ден денес произлегуваат од римското право за регулирањето на односите како што се: Заем *mutuum*, Послуга *Commodatum*, Остава *depositum*, Рачна залога *pignus*, Безимени реални договори *actum nudum*, кои се применувани со посебно влијание во правната практика во правниот систем на многу други држави, со тоа и во македонското современо право.

Оттука, произлегува дека научната оправданост на оваа истражување на реалните договори со компаративен аспект на македонското современо право, се состои во вредноста на сознанијата од римското старо право, кои ќе придонесат за збогатување на научните сознанија во однос на облигационите односи на македонското граѓанско право и правниот систем на Република С. Македонија. Методолошко прибирањето податоци за ова истражување ќе го зголеми степенот на апликативност во оперативната работа како резултат на збогатување на сознанието за правните облигации и аспекти како услов за еден вистински квалитет, како за еден правник и секој граѓанин да го познава правото и да умеа да ги толкува изворите на облигационите односи од една страна, а од друга страна на правото постојано да го држи враќа законот и македонското право која секој ден се збогатува и со меѓународни искуства и практики.

3. ВЛИЈАНИЕТО НА РИМСКИТЕ РЕАЛНИ ДОГОВОРИ НА СОВРЕМЕНОТО МАКЕДОНСКО ПРАВО

Влијанието на римските реални договори на современото македонско право во областа на правото и правниот систем на Република С. Македонија, како и во областа на облигационото право, неговите форми, историјат, поимот на овие договори, односно реалните договори, застапеност во меѓународните документи и во нашето граѓанско право и законодавство, вредноста на тие склучени договори, односно со другите традиционални граѓански правни и општествени односи, евентуалните несогласувања помеѓу изјавите и волите на облигациите, неговите појавни облици и форми, за подобрување на современото македонско право и правниот систем на Република Македонија.

Бидејќи во нашата теорија и практика не се истражувани во доволна мера, реалните договори, овој труд ќе претставува почетна правна и практична основа за понатамошните и подлабочни истражувања и научна анализа на споредбените реални договори на македонското право и правниот систем на нашата држава. Улогата и влијанието на римските реални договори *contrahere real*, на македонското современо право и нивната улога во правниот систем на Република С.Македонија, односно правна анализа на обилгационото право и облигационите односи, елементи на облигационите договори, феноменологијата на залог и гасење на облигациите, новите форми на вредности, концентрацијата на податоци во однос исплатување на обрската, заемната помош и меѓународната соработка во донсо на положбата и улогата на реалните договори во правната практика на правниот систем на современото македонско право.

4. ВЛИЈАНИЕТО, НА РИМСКИТЕ РЕАЛНИ ДОГОВОРИ И НИВНАТА ПРАВНА ПРАКТИКА ВО ОДНОС НА ОДРЕДЕНИ ПРАВА

Трудот има за цел да аксплицира и синтетизира мислења, анализи, оценки, вреднување, размислувања, и сугестии за реалните договори во правната практика на правниот систем на Република С.Македонија, казуелни или случајни настани, услови кај кои настапувањето или ненастапувањето на идниот и неизвесен настан зависело само од природните сили од дејствијата на луѓе што не биле заинтересирани од природните сили или од дејствијата на луѓе што не биле заинтересирани за дадениот договор. Од оваа гледна точка се поставени целите задачите на оваа истражување која неа истражувана доволно во правната практика на правниот систем на современото македонско право. Некои наши правни анализи во правната практика и испитувања ќе овозможат да се определи и практичната цел на трудот посебно во однос на создавањето на ефикасен правен концепт за реалните договори *real contracts* и нивното реализирање како идни и сигурни настани во правниот промет на македонското современо право.

Влијанието, на римските реални договори и нивната правна практика во однос на додредени права и облигации утврдени рокови со настапување на сигурни правила на договорното македонско право, на пример колку трае обрската во договорното македонско право и нивната улога од моментот на склучувањето на реалните договори до моментот на спроведувањето на реалните договори, какви се постапките дали се практични или не, има потреба со доплонувања на сегашните правни закони и прописи, на одредени правни области на современото македонско право. Анализирајќи правните постапки, во однос на улогата на целокупната правна инфраструктура на правниот систем на Република С. Македонија во однос на улогата и влијанието на реалните договори кои директно или индиректно имаат значајна улога во спроведувањето на реалните договори *contracte real* на современото македонско право. Во правниот систем на Република Македонија реалните договори се предмет на следниве институции: судовите, нотарите, кадастарот, извршителите, адвокатите, банките и др.

ЗАКЛУЧОК

Всушност, во правниот систем и во реалната правна практика практика кон реалните договори во постапките и извршувањето создава односно предизвикуваа различни правни однесувања кон заложеното право, хипотеката, од една страна а од друга -та страна странките немаат каде да приговаарат за

слабостите на сите гореспоменатите институции кои учествуваат директно или индиректно во постапките кон реалните договори.

Од истражување произлегуваат и неколку заклучоци и препораки: Од обработка и анализата на податоците добиени од ова истражување, но и теоретските согледувања и компарации за улогата и влијанието на реланите римски договори, произлегува општиот заклучок дека римските реални договори имаат посебно место во правниот систем на Република Македонија и претставуваат основа за примената на договорното и заложеното право во современото македонско право. Основање на посебна институција која треба да ги следи сите постапки на договорите од моментот на склучувањето до моментот на извршувањето, во интерес на договорното право и кординира наведените институции за сите видови на договори кои се склучуваат во правниот систем на Република Македонија. Во Република Македонија, постои поголем степен на развиеност на реалните договори како правен промет и треба да се работи повеќе на негова промоција како модел за вршење на правни облигации кај сите граѓани на Република Македонија. Оттаму, во нашата држава треба да се посвети поголемо внимание на сите видови на договори а со посебен акцент на реланите договори во нивното спроведување во правната практика на правниот систем на Република Македонија. Значаен општ заклучок кој произлегува од истражувањето е соработката и комуникацијата помеѓу правните институции и субјекти, вклучувајќи ги и странките. Искуствата на инволвираните субјекти при реализирање на реалните договори укажуваат за потребата за соодветно информирање на граѓаните за своите права и обврски во однос договорното и заложеното право. Научниот трудот ќе понуди информации и препораки за мерките што треба да се превземат за превенција и сузбивање на ваквите дела, на крајот, трудот треба да послужи како охрабрување за сите оние кои се занимаваат со оваа материја да помогнат на градење на македонското право.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Мирјана, П.Аќимовска и Владо Б. (2008) „Избор на текстови од риското право“ Академски печат, Скопје.
2. Башким Др.Селмани „Римско право - влијанието на современите правни системи“, -Тетовски Универзитет, тетово, 2013
3. Пухан, Иво & Мирјана Поленак Аќимовска (2001) „ Римско право“ Македонска ризница, Куманово.
4. Давитковски, Б. (2009) „Управни договори“ Правен факултет „Јустиниан први“, Скопје.
5. Влајко, Б. (1996) „Садашње, ранија и будуче законодавство у области рада“, Правни Живот, Београд.
6. Galgano, F. (1999) „E drejta private“ Luarasi, Tiranë
7. Puhani, Ivo (1980) „E drejta romake“, Enti i teksteve dhe mjeteve i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës, Prishtinë
8. Јовевски: Л. (2006) „Колективни преговори, компаративни согледувања“ Цетис.
9. Barry, Nicholas. (1996) „The french Law of Contract“ Clarendon Press Oxford.
10. Rapoviq, Z. (2005). „ Stvarno pravo“ drugo izdanje Beograd.
11. Andrew, B. & Plesis Du, P. (2008) „E Drejta Romake“ UET/Pres, Tirana.
12. Олдаши Е, (2008) „E Drejta romake“ Mediaprint Tiranë
13. Horvat, M., „Rimsko pravo“ 12. izdanje, 2002. Zagreb .
14. Ferrini, C. (1953) „Manuale di PANDETTE“ Societa Editrice Libreria Milano.

15. Прирачник за полагање на правосуден испит Агенција „ Академик“- (1997) Скопје.
16. Ferrini, Contardo (1953), „Mauale di PANDETTE“ Societa Editrice Libreria, Milano.
17. Romac, A. (2002), „ Rimsko pravo“ 7. izdanje, Zagreb,
18. Alishani, Alajdin (1988), „ E drejta e detyrimeve“, Prishtinë,
19. Romac, A. (1975), „Rječnik rimskog prava“ Zagreb,
20. Eduardo, V. (1993) „Instituzioni di Diritto Romana“, La Sapience Edititrice, Roma.
21. Aliu, A.(2009) „ E drejta sendore (pronësia)“ Prishtinë
22. Romac, A. (1973), „ Izvori rimskog prava“, Zagreb,
23. Mario, Talamanca (1996) „Institucione di diritto Romano“ Dott A.Giuffre Editore, Milano.
24. Antonio, G. (2001) „Diritto Private Romano“, Jovene editore, Napoli
25. Mandro,A.(2011), „ E Drejta romake“ Emal Tirana.
26. Bryce, James (1989). „The Holy Roman Empire“. London.
27. Antonio, G. (2001) „Diritto Private Romano“ Jovene Editore. Napoli.
28. Gjata, R, (2001), „ E drejta civile sendet dhe pronësia“ Tiranë,
29. Romac, A. (1994), „Zakonik XII ploča“, Zagreb,
30. Musli Dr. Halimi (2006) „ Sulutio ka nacin gasenja obligacija u rimskom u savremenom pravu“ Tetovo.
31. Jani, Vasili (2010) „Procedura civile“ Tirana,
32. Tutulani, Mariana (2010) „E drejta e detyrimeve dhe e kontratave“ Tiranë,
33. B.Eisner & Horvat M. (1948) „Rimsko pravo“ Zagreb.
34. M, Horvat (1943) „Rimsko pravo“ Zagreb,
35. M, Horvat (1973) „Rimsko pravna povjest“ Zagreb,
36. Guarino A, (2001), „ Diritto Private Romano“, Jovene Editore, Napoli
37. A.Romac (1973) „Izvori rimskog prava“ Zagreb
38. A.Romac (1980) „Rječnik rimskog prava sva izdanja“ Zagreb,
39. Margetić R. (1998) „Rimsko pravo“, Zagreb,
40. General Assembly Resolution 217 A (III) of 10 December 1948:
41. General Assembly Resolution 2200 A (XXI) of 16th December 1966.
42. Стојкова X (1991) „С. Литературно оформување на научен труд и негова усна презентација“, Skopje

Доц. д-р Мевљедин Мустафи

МВР на РСМ

Република Северна Македонија

РИЗИЦИТЕ И КОНЦЕПТИТЕ НА БЕЗБЕДНОСНИ, НАЦИОНАЛНИ И ПОЛИТИЧКИ ЗАКАНИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

АПСТРАКТ: Опасности и концепт над закани се променети така да Студиите на Безбедност ги опфаќаат опасностите кои варираат од епидемии како Хив-сида, корона-вирус, деградација на средината, до безбедносните проблеми директно поврзани насилство како тероризам и меѓудржавни конфликт. Многу истражувачи на безбедноста се со заедничко мислење за постигнување на заеднички меѓународен консензус за содржината на безбедноста дека таа е закана за преживување. Понатака можете да најдете и алтернативен пристап према безбедноста, пристапи кои нудат разни реферирани објекти, различни средства за постигнување на безбедност, кој покажува поминатата практика, на место да ја зајакнат безбедноста, биле причина на несигурност.

КЛУЧНИ ПОИМИ: Закани, концепт, безбедност, несигурност, студии на безбедност, опасности, деградација на амбиентот, согурносна гига поврзани со директно насилство како тероризам и меѓудржавен конфликт.

RISKS AND CONCEPT ON NATIONAL AND POLITICAL SECURITY THREATS IN REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

ABSTRACT: Threats and concept of threats have changed to the extent that Security Studies include risks within them ranging from epidemics such as HIV / AIDS, corona-virus, environmental degradation, to security concerns related to direct violence, such as terrorism and interstate conflict. Many security researchers are of the same opinion to reach a common international consensus on the content of security that it has to do with threats to survival. in the following you will also find alternative approaches to security, approaches that provide different reference objects, various means of achieving security, who point out that past practices, rather than strengthening security, have been the cause of insecurity.

KEY WORDS: Threats, concept, security, insecurity, Security studies, risks, ranging, environmental degradation, security concerns related to direct violence, such as terrorism and interstate conflict

1. СПОСОБНОСТА НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СИСТЕМ ИМА СУШТИНСКО ЗНАЧЕЊЕ ЗА ИДНИНАТА НА ЗЕМЈАТА

Способноста на сигурносниот безбедносниот систем има суштинско значење за иднината на земјата, гледано од оваа призма, системот на безбедност не може да се смета како една активност, но како одреден број на активности кои имаат за цел да создаваат еден оперативен круг прифатлив за системот на безбедноста во земјата, да се обезбеди неговата стабилност, политичкиот систем и народот. Во согласност со денешниот тек на животот, безбедноста претставува еден вид на државна, национална, политичка, морална, економска и лична вредност. Добра анализа на релевантни појави на безбедноста е примарен услов за да се управува со безбедносни ситуации, но и за навремено, соодветно- систематско управување, на операции на безбедноста за да се отстрана негативните појави на безбедноста.¹

Заснивајќи се на параметрите т.е вредносните показатели на состојбата на безбедност, за сеопфатната состојбата на безбедност, проценката е сочинето заедно со додатните објаснувања. За време на подготовка на ситуацијата на безбедност, треба да се вреднува операцијата на организационите единици во организацијата која се занимава со проблеми и услуги на самата безбедност. Планот треба да се сочинува во врска со тоа што ќе биде контролирано. Политиките треба да се определуваат, и ќе ги содржат законодавството, обврските, управувањето со ризик и стратегија на организирањето, како и критериуми за определување на ризик. Донесување на заклучоци со вреднување на сигурносна ситуација опфаќа синтеза на сите проблеми на сигурност и определувачките показатели на сигурност. Показателите на сигурносната состојба се специфични месни големини, мерењето и компарацијата на разните показатели, може да ја постигнува точната вредност на безбедносната состојба.

2. ОПРЕДЕЛУВАЊЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА НАДВОРЕШНИТЕ ОБЛИЦИ НА РИЗИЦИ И ЗАКАНИ НА БЕЗБЕДНОСТА

Анализирајќи ја ситуацијата на безбедноста, треба да се определат трендови и нивните надворешни форми на ризици, предизвици и закани на безбедност над заштитениот објект, законитоста на манифестацијата на околностите на негативната безбедност и причината на појава на негативните настани на безбедност. Одредување на безбедноста ситуација е синтетизиран завршеток во врска со состојбата и природата на безбедните појави со детален опис на природата на секоја појава и предвидувањата од неговото влијание врз состојбата на безбедност во иднина.

Врз основа на планот на безбедност се извршува вреднување на ризичните ситуации кон објектот, обезбедената личност или безбедносни мерки кои се превземени или ќе се правземат. Планирањето е примарна и основна фаза во процесот на менаџирањето и е одговорност на сите менаџерски нивоа. Дефиниран на концизен начин, планирањето е формулација на цели и метода на нивната реализација, која е во функција на создавање, креирање и адаптација на организационата структура, начинот на менаџирањето и методите на контрола.

1. На трети Јуни 1996: Министерство за Надворешни работи на членовите на НАТО за прв пат се договорија за создавање на „Европски идентитет на сигурност и одбрана“, во состав на Аленаса, со цел да се распределуваат улогите и одговорностите помеѓу Европа и Северна Америка. Исто така, се одлучи зголемување на воените способности на ЕУ, како НАТО ги носи неговите СЕЗ, операции со менаџирање со криза од тогаш почнува употребата на поимот „Берлин Плус“, 3 Јуни 1996:

Овоа пред се претставува избор на целите и начин на нивното постигнување. Исланираните одлуки се резултат на процесот на планификација.

Одлуките на планирање се ориентир за екипа на менаџирање, каде секоје менаџерко ниво донесува негови одлуки на планирање. Планирање посебно во сигурносно-безбедносно менаџирање е процес кој содржи неколку поврзани фази.

Прва фаза на планирањето е дефиниција на целта, потоа сочинување на безбедност проценка, вреднување на ризик- одлучување и составување на планови на безбедност. Во процесот на безбедноста како дел од стратешкото планирање, исто така се дефинирани и политики на безбедност и стратегии на организацији, кои резултираат од планирањето. Вреднувањето е акт каде е потребно да се идентификуваат, мерат и се одредат предностите на ризик према актуалните критериуми за примање на одговорности за ризикот и превземените објективи. Резултат на вреднувањето на ризикот е одредување на начинот на менаџирање на ризиците на безбедност, и примена на контрола за заштита од ризици.

Процес на вреднување на ризикот и избор на конкретните контроли, од актуалните потреби секогаш може да се повторува, со цел да се сочинат сите сегменти на организација. Вреднувањето на ризикот е содржина на анализата на ризикот, споредувања и категории на ризикот, за да се определува колку е сериозен ризикот и еволуција на ризикот. За вреднување на ризик на безбедност треба да има јасни ограничувања на можните ризици за да може да биде ефективен.

3. ГЛАВНА ЦЕЛ НА СИСТЕМОТ НА БЕЗБЕДНОСТ Е ЗАЧУВУВАЊЕ НА МИРОТ И СТАБИЛНОСТ СОГЛАСНО ДЕМОКРАТСКИТЕ СТАНДАРДИ

Главната цел на системот на безбедност е зачувување на мирот и стабилност согласно демократските стандарди. Граѓанска демократска контрола на сигурносните сили има важна улога за овозможување на сигурноста во интерес на народот. Освен овоа, демократскиот процес на одлучување бара транспарентност и одговорност. Овоа значи дека е потребно да учествува и широката јавност.

Трите широки категории на активноста кои се поврзани во реформа на системот на безбедност кои се препорачуваат и се применуваат од релевантните актери се: Реконструкција на безбедносните институции, со главен приоритет во создавање на безбедносни транспарентни сили, ефективни и ефикасни зајакнување на механизам на контрола, промовирајќи доброто управување во системот на безбедноста, осигурувајќи ја ефикасноста на силите на сигурност и реорганизација на системот на безбедност, рашавајќи ги ургентните проблеми кои се појавива во времето по конфликтната ситуација.

Менаџирање со сектор на безбедност опфаќа структури, процеси, вредности и однесувања кои ги заокружуваат решенијата на безбедноста и нивната примена. Целта за подобрување на менаџирањето со безбедноста е да се понуди безбедност на ефикасен начин и ефикасност на субјекти преку надзор и демократска контрола.

4. РИЗИЦИ НА НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ Е ПРИНУДЕН ЕКСТРАМИЗАМ И РАДИКАЛИЗАМ

Ризици на национална безбедност се принуден екстремизам и радикализам кој на завршната фаза може да се манифестира во форма на тероризам, се концепти кои стануваат секогаш актуални и има потреба да се студираат и истражуваат. Самиот радикализам како сложен процес од повеќе нивоа, почнува во повеќе сегменти на друштвото, како резултат на различни фактори. Услугите

на безбедноста на проактивен начин го мониторираат феноменот и степенот на радикализам кај личности и групи, меѓувреме да органите за спроведување на законот ја добиваат улогата при појава на основа на сомнежот за извршените неколку одредени криминални дела во Кривичниот Законик. По санкционирање на автори на кривични дела и по нивното извршување на казната со затвор, започнува нов процес во кој треба да се влијае кај осудените во правец на дерадикализација и ресоцијализација.

Овој сегмент од пошироката научна област под присилен радикализам и радикализмот кој води во тероризам, е еден нов предизвик во современите демократски друштва. Истиот излезе од промените во Законите за криминалните дела во повеќе европски земји, кои допринесоа за затварање на голем број на учесници во војните на Блискиот Исток. Навака се појавија казнетите, чиј профил видно се менува од сите други, од каде следи потребата за посебно третирање со кое ќе се спречува самиот додатен радикализам, односно рационализам и неуспешна реинтеграција и влијание према затвореникот и друго.

5. АКТИВНОСТ И МЕРКИ НА АНТИ-ТЕРОРИЗАМ

Имајќи ги во предвид другите актуални потреби, се случува видна исправка на законските институционални капацитети на безбедност и национален систем, се усвојува заедничка стратегија на безбедноста и се развиваат ефикасни и ефективни механизми за соочување со закани и актуалните предизвици. Во овој правец непрекинато се применува систем за спречување и предупредување на раните можни ризици против националната безбедност, како и начин за борба, одбрана и кривично гонење на носителите на анти уставни дејствија.

Во успешната борба против присилниот тероризам и екстремизам се бара хармонизација на повеќе фактори: Политичкиот фактор изразен преку одлучување за борба против тероризам, законодавната активност, законската определеност, институционални капацитети, интегритет на услугите опфатени во борба против тероризам, техничките и оперативните капацитети за акција. Прво во политички аспект, и покрај долгорочната политичка криза, се утврдија стратешките цели за мониторирање на актуалниот развој од аспект на закани према безбедноста и потребното третирање према побараната динамика. Законодавната, согласно потребите од хармонизација на националниот закон со меѓународните документи и други документи, непрекинато се пристапува кон адаптација на законот во делот на борбата против тероризам. Во овој смисол, ценам дека постоеле и постои политички амбиент за соочување со тероризам и насилан екстремизам. Во овој смисол Република Северна Македонија изврши промени во казниот закон и го измени правилникот за таканаречените кривични дела терористи².

Постигнување на основните цели на политика на безбедност и одбрана на Македонија претставува примарна насока за понатамошен развој на одбраната во следните десет години и потоа. Овие основни објективи се: Заштита на живот и безбедност на лица и граѓани; Заштита и одбрана на независноста и територијален интегритет и совранитет на Македонија; Интеграција во евро-атлански структури во НАТО и ЕУ; Промоција и одржување на мирот и регионална безбедност преку пријателските односи и заедничка соработка со нејзините соседи; Промоција на мирот и придонесот во безбедност и стабилност на Евро-атлантичност преку

2. Класификација на кривичните дела да биде према повеќе критериуми. Македонскиот Законодавател го има одобрено систематизацијата на групирање на кривичните дела према класификација на општи одбранбени објекти и врз други основи на внатрешната систематизација.

дипломатската активност на заштита и преку учеството во меѓународните операции во континуираниот развој и одржување на национален одбрамбен систем³.

Регионалната соработка ги редуцира негативните ефекти од глобализам, додека развојот на земјите се совпаѓа со политики на ЕУ, со едногодишни цели на ОН и со стратегиите на ОБСЕ. Развоена меѓународна соработка опфаќа програми за превенција на конфликти, за рехабилитација на постконфликтualност и за хуманитарна помош за зачувување на мирот. Заштита на информативните системи во демократските друштва подразбира развој на меѓусобна и меѓународна соработка, во која на основа на почитување договори за заштита на податоци и почитување на принципи при размена на податоци се користат можностите на земјите и приватните услуги на информациска-телекомуникација и научно-истражни центри. Соочување со тероризам со организиран меѓуграничен криминал, со загрозување на демократските институции и со илегалните миграции имаат една заедничка околност. Ако недостасува демократска контрола за решавање, кои ги аплицира системот на заштита и другите институции на државата, може да се загрозат основните човекови права и слободи. За тоа политика на безбедност во соочување со ризици на безбедност треба да предвидува засилување на институционална демократија, на механизми за зачувување на човековите права, на институции што повеќе е можно контрола на системот на безбедност и за безпречено функционирање на правниот систем⁴.

ЗАКЛУЧОК

Завршен пристап на овој научен труд опасности и концепт на закани на национална и политичката безбедност на Република Северна Македонија. Ја сочинува анализата на ситуацијата на релевантните појави на безбедност или примерен услов за управување со ситуации на безбедност, но и за системски-соодветно, правично, управување и навремено насочување према безбедносните операции за отстранување на негативните појави на безбедност како што се ризици на закана и предизвици. Заснивајќи се во вредностите на показатели на безбедносната состојба над сигурносната состојба, вреднувањето е сочинето заедно со додатните објаснувања. За време на подготовката на безбедносната состојба, треба да се проценува операцијата на организирани единици во внатрешноста на организацијата која се занимава со проблемите и неговата услуга на безбедност. Планот треба да се изработува и спроведува во врска во зависност од тоа што ќе биде предмет на контрола. Воедно политиките треба да бидат дефинирани и во нив треба да ги содржат законитоста, обврските, управување со ризикот, стратегијата на организација, како и критериуми за проценка на ризик. Донесување на заклучоци со вреднување на ситуацијата на безбедноста опфаќа синтеза на сите проблеми на безбедност и одлучувачките показатели на

3. До 2008 година имало само една инкриминација на член 313 Тероризам, додека покасно се додадени член 313 Терористичка закана према редот 55 Уставноста на државата, 394-а, Терористичка организација, 394-б, Тероризам, 394-в, Финансирање на тероризам. Кривичниот законик на Република Македонија денес познава усхте пет кривични акти кои имаат изразит терористички карактер: Меѓународен тероризам член 419, загрозување на лица под меѓународна заштита член 420, земање на заложници член 421, киднапирање на авион или брод член 302, и загрозување на безбедност на воздушниот сообраќај член 303.

4. Малку информации несомнено докажуваат негрижа „потценување“, на државниот тероризам во состав на научните истражувања. Речникот за тероризам (2004, стр.318) не го содржува „државниот тероризам, кој опфаќа две страници (267-268), Исто така го третира темата на државен тероризам во теми: Поддршка од влада (106-107) и државно спонзорирање (249-250). Историски речник за тероризам (2009) не го содржува концептот на државен тероризам но државниот тероризам кој зафаќа од страна 800 ((642-643). види: Товншенд, 2003; Тхацкрах 2004; Силке 2004, Јаксон 2010, Комбс Слан 2007; Кушнер 2003; Андерсон; Слоан 2009.

безбедноста. Показателите на безбедносната ситуација се специфични мерни големини, мерењето и споредувачката вредност на разичните податоци, може да го постигне точното оценување на безбедноста на ситуацијата.

Идните политички реформи во Северна Македонија треба да се насочат кон деполитизација, деетнизација на друштвото на сметка на економскиот развој и постигнување на општествената благосостојба. Деполитизација подразбира одобрување објективната и праведната законитост и инкорпорација на висок степен на професионализам во секторот на безбедност и во државната администрација како целина. Овие се клучни фактори кои допринесуваат за пообјективна примена на реформите, за поголема доверба во владата, за изградба на поголем степен на јавна совест и за легитимно ограничување на политичката сила. Овие влијаат во редукутирање на случаевите на корупција и организиран криминал од политички субјекти.

Гледајќи од оваа призма, главната цел на системот на безбедност е зачувување на мирот и стабилноста согласно демократските стандарди. Јавна демократска контрола над силите на безбедност има одлучувачко значење за можноста на безбедност во интерес на граѓаните. Освен оваа, одлучувачки демократски процес бара транспарентност и одговорност. Овоа значи дека е потребно да се опфати пошироката јавност. Трите широки категории на активности кои се поврзани со реформа на системот на безбедност кои се препорачуваат и се применуваат од соодветните актери се: реструктурирање на институции на безбедност, со главен приоритет во доградба на транспарентни безбедносни сили, ефективни и ефикасни за тоа што често во праксата на функционирање на безбедноста закаснетите реформи предизвикуваат тензии или неефикасност на институциите на безбедност во внатрешноста и надвор од државата на РСМ. За тоа можеме да заклучуваме дека менаџирање со сектор на безбедност опфаќа структури, процеси, вредности и односи кои ги формираат одлуките на безбедност и нивната примена. Целта за подобрување на менаџирањето со безбедност е да ги се обезбедува сигурност на ефикасен и ефективен начин на субјекти преку надзор на демократска контрола.

РЕФЕРЕНЦИ

1. Башким Др.Селмани & Мевледин Др.Мустафи „Системи на безбедност-система-секурити-Фуркан ИСМ, Скопје 2006.
2. Вршец Милан, „Појам сигурности, опасности и угрожености, Приручник бр.1/88 РСУП СР Хрватске, Загреб 1988.
3. Ackermann, Alice, Making Peace Prevail > Preventing Violent Conflict in Mac (Syracuse, NY: Syracuse University Press 1999)
4. Bercovitch, Jakob and Judith Fretter, @ Studying International Mediation: Developing Data Sets in Mediation, looking for Patterns, and Searching for Answers, @International Negotiation, vol.12, no.2 (2007)
5. Crawford, J. "The Causes of Cultural Conflict: An Institutional Approach", in Crawford, B. and Ronnie D. Lipstuch, eds. The Myth of Ethnic Conflict: Politics, Economics and "Cultural" Violence (Berkeley: US Berkeley Press, 1988)
6. Hampson. Fen Osler and David Malone, eds. From Reaction to Conflict Prevention > Opportunities for the UN System (Boulder, CO: Lynne Rienner Press, 2002)
7. Kelman, Herbert. "Social Psychological Dimensions of International Conflict", in I. William Zartman, ed., Peacemaking in International Conflict (Washington DC: US Institute of Peace Press, rev.ed.2007)

8. Lund Michael S "Early Warning and Preventive Diplomacy", in Chester Crocker, Fen Osler Hampson and Pamela Aal, eds, Managing Global Chaos (Washington DC: US Institute of Peace Press, rev.ed.1996)
9. El Sadat, Anwar, In Search of Identity (New York: Harper Row. 1997)
10. Sokalski, Henryk. An Ounce of Prevention: Macedonia and the UN Experience in Preventive Diplomacy (Washington DC: US Institute of Peace Press, rev.ed.2003)
11. Stedman, Stephen J. "Alchemy for a New World Order: Overselling Preventive Diplomacy," Foreign Affairs, vol.74, no.3 (May/June 1995) Touval, Saadia and I. William Zartman, "international Mediation in the Post Cold War World I", in Chester Crocker, Fen Osler Hampson and Pamela Aal, eds, Managing Global Chaos (Washington DC: US Institute of Peace Press, rev.ed.1996)
12. Zartman I. William Cowardly Lions: Missed Opportunities to Prevent Deadly Conflict and State Collapse (Lynne Rienner, 2005)
13. Zartman I. William ed, Peacemaking in International Conflict (Washington DC: US Institute of Peace Press, rev.ed.2007)
14. Давитковиќ Д. Душан Алтернативни чиниоци безбедности (приватни полисинг) Херстоманија (избор текстова за припремање испит) Факулти оф Секурити-Секурити Дир), Белград, Децембар 2006.
15. Даничиќ Милан Стајик Љубомир, Приватна безбедност Средна школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008.

**Сашо Митевски
Благојчо Спасов**МВР на РСМ
Република Северна Македонија

НАДЛЕЖНИ ИНСТИТУЦИИ ЗА САЈБЕР БЕЗБЕДНОСТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

АПСТРАКТ: Основна цел на секоја држава е да гарантира целосна заштита на своите витални капацитети од секаков вид ризици и закани, вклучувајќи ги и ризиците и заканите на сајбер просторот.

Сајбер безбедноста е релативно нова терминологија и нејзината генеза датира од првата половина на минатиот век, истата е комплексна и сложена бидејќи сајбер технологиите се равиваат со голема брзина па оттука сајбер безбедноста мора постојано да се истражува и надградува.

Иако релативно млада како научна област, сајбер безбедноста е од витално значење за секоја современа држава, бидејќи не постои витален сегмент во денешното општество, кој не е поврзан во глобалниот информатичко-комуникациски свет.

Од тие причини конкретното истражување ќе даде свое позитивно влијание во утврдување на улогата на надлежните институции во градењето на сајбер безбедноста во Република Северна Македонија а резултатите од истото ќе бидат презентирани преку содржината на трудот кој следи.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: сајбер криминал, сајбер безбедност, сајбер заштита, стратегија, криминални групи

COMPETENT INSTITUTIONS FOR CYBER SECURITY IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

ABSTRACT: The primary goal of each state is to guarantee full protection of its vital capabilities against all kinds of risks and threats, including cyber space risks and threats. Cyber security is a relatively new terminology and its genesis dates back to the first half of the last century, it is complex as cyber technologies are rapidly expanding and hence cyber security must be constantly researched and upgraded.

Although relatively young as a scientific field, cyber security is vital to any modern state, as there is no vital segment in today's society that is not connected to the global information and communication world.

For this reason, the specific research will have a positive impact on determining the role of the competent institutions in building cyber security in the Republic of North Macedonia and the results will be presented through the content of the following paper.

KEYWORDS: cyber crime, cyber security, cyber protection, strategy, criminal groups

1. ЗНАЧЕЊЕ НА ПОИМИТЕ САЈБЕР КРИМИНАЛ И САЈБЕР БЕЗБЕДНОСТ

Сајбер безбедноста и сајбер криминалот се проблеми коишто тешко можат да бидат раздвоени во ова глобално општество. Со развојот на интернетот како глобална структура за бизнис и како нова алатка за политика, шпионажа и

воени активности, сајбер безбедноста стана централна тема во националната и меѓународната безбедност. Оттука, голем број држави донесоа свои национални сајбер безбедносни доктрини или стратегии. Освен на национално ниво, и меѓународните организации активно се занимаваат со оваа проблематика. ООН, НАТО, ЕУ и другите релевантни институции преземаат сериозни напори и чекори кон сузбивање на овие негативни предизвици. Сајбер одбраната станува сериозна и реална потреба како компатибилен дел од целокупната сајбер безбедност. Генералното собрание на ОН во 2010 година донесе резолуција за сајбер безбедност која го потенцира сајбер криминалот како главен предизвик за безбедноста на глобално и на национално ниво (Славески, 2015).

Оправданоста на стравувањето од можни информациско-комуникациски напади произлегуваат од фактот дека информатичко комуникациските технологии ги обединуваат сите витални елементи на модерните држави, градејќи ја националната информатичко-комуникациска инфраструктура. Токму заради тоа информатичко-комуникациските технологии можат да бидат искористени за целосно уништување на виталноста на државата без примена на класични воени интервенции. Тоа може да се постигне преку внесување на лажни информации, малициозни софтвери во „паметните“ системи на противникот, издавање на лажни наредби, навлегување во банкарските системи, предизвикување на паника во сообраќајот и многу други форми (Antoliš, 2015).

Глобалните криминални групи ја зголемуваат својата способност да навлезат во компјутерски и податочни системи каде се складираат огромен број на витални информации, со цел да ги превземат и неовластено да ги искористат. Навлегувањето во компјутерските системи им дава на криминалците можност да пристапат и да ги искористат сите расположливи лични, финансиски, комерцијални и владини податоци. Сето ова остава простор за манипулација со најосетливите сегменти во секое општество. Со појавата на компјутерските вируси веќе постои можност комплетно да се наруши интегритетот на информатичкиот систем па дури и да се преземат одредени воени капацитети со кои понатаму може да се реализираат најразлични терористички акти.

Аке навлеземе подлабоко во достапните истражувања реализирани од страна на реномирани истражувачи ќе сретнеме различни дефиниции за поимите сајбер криминал или сајбер безбедност.

Сајбер криминал е секоја криминална активност што вклучува компјутер, мрежен уред или мрежа. Додека повеќето компјутерски форми на криминал се вршат со цел да се добие профит за сајбер-криминалците, некои компјутерски злосторства се вршат против компјутери или уреди директно за да се оштетат или оневозможат, додека други користат компјутери или мрежи за ширење на малициозен софтвер, нелегални информации, слики или други материјали (Rouse, 2020).

Развојот и користењето на информациско-комуникациската технологија и системите за автоматско управување доведува до појава на различни видови на злоупотреби кои се карактеризираат како сајбер криминал (НССБ 2018-2022, 2018).

Навлегувањето во компјутерските системи им дава на криминалците можност да пристапат и да манипулираат со лични, финансиски, комерцијални и владини податоци. Воведувањето на компјутерските вируси може сосема да го наруши интегритетот на податочниот систем (Lajman & Poter, 2009).

Оттука може да се заклучи дека сајбер криминалот претставува нелегална активност што се одвива преку дигитални средства, каде кражбата на податоци е еден од најчестите видови на компјутерски криминал. Меѓутоа сајбер криминалот исто така вклучува широк спектар на злонамерна активност, компјутерски напад или испраќање компјутерски црви или вируси. Мотивот за извршување на сајбер криминалот може да се подели во две различни категории: предизвикување намерна штета без елементи на финансиска заработка и предизвикување на намерна штета со основна цел финансиска заработка што претставува добар императив за вршење на овој вид криминал.

Заеднички именител на сајбер криминалот со другите форми на криминал се фактите дека постои сторител, намера, средина во која се врши делото и оштетено лице.

Сајбер безбедноста значи обезбедување на безбедноста на сајбер просторот од закани кои можат да имаат различни форми, од злонамерен софтвер, преку „спамови“, „фишинг“, па сè до софистицирани вируси кои можат да го „исфрлат од функција“ целиот општествен систем. Крадењето тајни информации од националните компании и владините институции, напаѓање на инфраструктурата од витално значење за функционирањето на една нација или напад на приватноста на еден државјанин, се екстремни примери на широкиот спектар на закани во сајбер просторот, каде што почнувајќи од владите, преку компаниите, па сè до обичните граѓани, никој не е сигурен (Славески, 2015).

Сајбер безбедноста претставува состојба на заштитени интернет-поврзани системи, вклучително и хардвер, софтвер и податоци, од сајбер напади. Во компјутерски контекст, безбедноста опфаќа компјутерска и физичка безбедност, обете користени од претпријатијата за да ги заштитат од неовластен пристап центрите за податоци и останатите компјутеризирани системи. Безбедноста, наменета за одржување на доверливоста, интегритетот и достапноста на податоците, е подмножество на сајбер безбедност (Seemaa et al., 2018).

Поинаку кажано, сајбер безбедноста може да се разбере како средина во која можеме да споделуваме и чуваме сопствени дигитални податоци каде нема да псотојат никакви ризици и закани по податоците. Разбирливо е дека апсолутна безбедност не е возможна па затоа истражувањето ќе го даде својот атрибут во насока на градење на сајбер безбедноста и намалување на ризикот од сајбер криминал. Имајќи го предвид фактот дека зголемувањето на степенот на сајбер безбедноста го намалува развојот на сајбер криминалот може да се утврди обратнопропорционалност во однос на нивната интеракција.

2. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА САЈБЕР БЕЗБЕДНОСТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Република Северна Македонија во својот транзициски период најчесто во градењето на стратешките документи кои се клучот за решавање на долгогодишни проблеми истите ги градеше врз основа на сопствени грешки и научени лекции од минатото. Сето тоа државата ја чинеше долг период во кој таа немаше изградено стратегија кој ќе ја покрие предметната проблематика.

Изработката на стратешки документи поврзани од овој вид е од клучно значење во напорите за зајакнување на државните капацитети во областа на сајбер безбедноста. Развојот на Национална стратегија за сајбер безбедност има основна функција да ги подобри рамковните услови во оваа област. Потребата

од развој и донесување на Национална стратегија за сајбер безбедност главно е поврзана со следното: (НССБ 2018-2022, 2018)

1. Активностите, социјалните интеракции, економијата, како и основните човекови права и слободи се тесно поврзани со примената на информациско-комуникациските технологии, поради што е неопходно да се обезбеди отворен, сигурен и безбеден сајбер простор;
2. Употребата на информациско-комуникациските технологии системите и развојот на електронските услуги го зголемува ризикот од сајбер инциденти и злоупотреби, што ги прави овие закани едни од посериозните врз националната безбедност;
3. Дефинирање и развој на политика за сајбер одбрана;
4. Воспоставување интегриран, мултидисциплинарен пристап за обезбедување поблиска соработка и координација меѓу одбранбениот и безбедносниот сектор, институции вклучени во борбата против сајбер криминалот, приватниот сектор, граѓаните и граѓанските организации, како и други релевантни засегнати страни;
5. Зајакнување на оперативниот капацитет, координација и соработка помеѓу релевантните институции и организации вклучени во борбата против сајбер криминалот;
6. Воспоставување заеднички стандарди, обука и едукација на сите институции и организации вклучени во развојот на сајбер безбедноста;
7. Зајакнување на институционалната и законската рамка во областа на сајбер безбедноста;
8. Зајакнување на националните капацитети за превенција и заштита од сајбер напади, како и спроведување активности за подигнување на националната свест за сајбер безбедност.

3. МИНИСТЕРСТВО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ

Министерството за внатрешни работи во Република Северна Македонија својот делокруг надлежности ги спроведува врз основа на Законот за внатрешни работи и Законот за полиција.

Според Законот за внатрешни работи Министерството за внатрешни работи е надлежно за: остварување на системот на јавна и државна безбедност; спречување на насилно уривање на демократските институции утврдени со Уставот на Република Северна Македонија; заштита на животот, личната сигурност и имотот на граѓаните; спречување на разгорување на национална, расна или верска омраза и нетрпеливост; спречување на вршење кривични дела и прекршоци, откривање и фаќање на нивните сторители и преземање на други со закон определени мерки за гонење на сторителите на тие дела; граѓански работи и други работи утврдени со овој и друг закон (Закон за внатрешни работи (Сл. весник на РМ, 42/14).

Бирото за јавна безбедност е организациска единица во Министерството која е надлежна за вршење на полициските работи, каде во членот 5 од Законот за полиција, е предвидено: заштита на животот, личната сигурност и имотот на граѓаните; заштита на слободите и правата на човекот и граѓанинот гарантирани со Уставот на Република Северна Македонија, законите и ратификуваните меѓународни договори; спречување на вршење кривични дела и прекршоци, откривање и фаќање на нивните сторители и преземање на други со закон определени мерки за гонење на сторителите на тие дела; идентификување и потрага по непосредна и посредна имотна корист прибавена со сторено казниво

дело; одржување на јавниот ред и мир; регулирање и контрола на сообраќајот на патиштата; контрола на движење и престој на странци; гранични проверки и граничен надзор; укажување помош и заштита на граѓаните во случај на неопходна потреба; обезбедување на определени личности и објекти и други работи утврдени со закон (Закон за полиција, Сл. весник на РМ, 114/06).

Како организациска единица во состав на Бирото за јавна безбедност функционира Оддел за спречување на организиран и сериозен криминал кој има широк делокруг надлежности и механизми за рано откривање и спречување на сајбер заканите во државата а исто така има надлежност за откривање на сторителите на вакви противправни дела и нивно лишување од слобода.

Министерството за внатрешни работи дејствува и превентивно вклучувајќи ги Секторите за внатрешни работи кои се интегрален дел на Бирото за внатрешни работи, каде преку полициските станици од општа надлежност се врши редовно информирање на граѓаните и нивно запознавање околу опасностите кои произлегуваат од сајбер заканите.

Бирото за јавна безбедност во својот состав има специјализирана организациска единица - Сектор за компјутерски криминал и дигитална форензика, кој има широк делокруг надлежности во делот на: (МВР на РСМ, 2020)

- » Ефикасна превенција;
- » Откривање сторители на компјутерски криминал;
- » Обезбедување на соодветни докази;
- » Дигитална форензика
- » Гонење на сторители на вакви кривични дела;
- » Покренување на кривични постапки против сторители на кривични дела од областа на компјутерскиот криминал;

Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика е специјализирана организациска структура за борба против овој вид на криминал и перманентно соработува со подрачните Сектори за внатрешни работи, во насока на размена на податоци и информации за лица извршители на овој вид на кривични дела, давање на експертска помош и непосредно учество во реализација на потенцијални случаи во координација со Секторот за внатрешни работи (МВР на РСМ, 2020).

Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика остварува и меѓународна соработка на релација Интерпол и Европол и други надлежни меѓународни безбедносни структури со цел размена на информации и сознанија за рано откривање на вакви кривични дела.

4. АГЕНЦИЈА ЗА НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

Агенцијата за национална безбедност е безбедносен орган кој е составен дел од системот за национална безбедност на Република Северна Македонија. На формирањето на оваа институција му предходеше долг реформски процес и истата се разви на темелите на поранешната Управа за безбедност и контраразузнавање која со формирањето на оваа Агенција формално-правно престана да постои.

Членот 2 од Законот за агенција за национална безбедност ја детерминира оправданоста за постоењето и нејзината основна цел каде е заштита на националната безбедност на државата, односно заради заштитана независноста, суверенитетот, уставното уредување, основните слободи и права на човекот и граѓанинот гарантирани со Уставот на Република Северна Македонија, како и

други работи од интерес на националната безбедност на државата, се основа Агенција за национална безбедност на Република Северна Македонија (Закон за агенција за национална безбедност, Сл. весник на РСМ, 108/19).

Членот 4 од овој закон ги предвидува надлежностите на овој орган и потенцира дека истиот собира, обработува, анализира, проценува, разменува, чува и штити податоци и информации со цел откривање и спречување на активности што се поврзани со безбедносни закани и ризици за националната безбедност на државата и тоа: (Закон за агенција за национална безбедност, Сл. весник на РСМ, 108/19).

- » шпионажа,
- » тероризам и негово финансирање,
- » насилан екстремизам,
- » сите форми на сериозни и организирани криминални активности насочени против државата,
- » спречување на кривични дела против човечноста и меѓународното право,
- » незаконито производство и пролиферација на оружје за масовно уништување или нивни компоненти, како и материјали и уреди кои се потребни за нивно производство,
- » нарушување на виталните економски интереси и финансиската безбедност на државата,
- » нарушување на безбедноста на носители на високи државни функции и на објекти од стратешко значење за државата,
- » откривање и спречување на други активности поврзани со безбедносни закани и ризици за националната безбедност на државата.

Имајќи го предвид фактот дека виталните капацитети на државата функционираат преку националните компјутерски системи, Агенцијата за национална безбедност како безбедносен орган има силно влијание во откривањето и спречувањето на вршење на кривични дела од ваков вид.

5. ОПЕРАТИВНО-ТЕХНИЧКА АГЕНЦИЈА

Оперативно-техничката агенција претставува мост помеѓу оперативното следење на комуникациите и барателот на следењето (надлежен државен орган) без можност да навлезе во содржината на следената комуникација. Формирањето на оваа агенција во Република Северна Македонија се темели на долг реформски процес во безбедносниот сектор, кој беше инициран како резултат на нефункционални сегменти во системот за национална безбедност кој датираше од осамостојувањето на државата, поткрепен научени грешки и лекции, кои во еден момент државата ја чинеа силна политичка дестабилизација.

Својата надлежност, Оперативно-техничката агенција ја гради врз основа на членот 2 од Законот за оперативно-техничка агенција каде е предвидено дека: (Закон за оперативно-техничка агенција, Сл. весник на РМ, 71/18)

- » агенцијата се основа како самостоен и независен државен орган кој обезбедува техничка поврзаност помеѓу операторите и овластените органи,
- » агенцијата дејствува како посреднички орган кој воспоставува технички премин помеѓу операторот и овластените органи, без можности за активирање или спроведување наснимањето на следените комуникации. Агенцијата не поседува техничка можност за пристап до содржината на следената комуникација,

- » техничката поврзаност од ставот (1) на овој член, се обезбедува исклучиво врз основа на судска наредба заради спроведување на следењето на комуникациите во согласност со Законот за следење на комуникациите,
- » заради вршење на надлежноста од ставовите (1) и (2) на овој член, на Агенцијата ѝ обезбедуваат медијациски уреди за следење на комуникациите.
- » Согласно наведеното а како што е наведено во член 3 од овој закон, оперативно-техничката агенција е надлежна да активира и создава технички услови за следење на комуникации за: (Закон за оперативно-техничка агенција, Сл. весник на РМ, 71/18).
- » кривични истраги и
- » заштита на интересите на безбедноста и одбраната на државата.

Имајќи ги предвид овие надлежности оперативно-техничката агенција може да се вброи како надлежен субјект во системот на Република Северна Македонија за сајбер заштита.

6. АГЕНЦИЈА ЗА РАЗУЗНАВАЊЕ

Во Република Северна Македонија како оперативен безбедносен орган кој може да одговори на предизвиците кои произлегуваат од доменот на сајбер безбедноста е Агенцијата за разузнавање. Општите надлежности на Агенцијата за разузнавање се пропишани во Законот за Агенција за разузнавање опфаќа: (www.ia.gov.mk, 2020).

- » рано предупредување, процена и прогнози за тенденциите и можните безбедносни ризици по националната безбедност на државата,
- » прибирање податоци и информации од значење за безбедноста и одбраната, стопанските, политичките и другите витални интереси на државата,
- » прибирање податоци и информации за спречување на меѓународниот тероризам и транснационалниот организиран криминал,
- » анализи и истражувања на податоците и информациите кои се од значење за безбедноста и одбраната на Република Северна Македонија и за стопанските, политички и други интереси на државата,
- » техничка поддршка,
- » активности за логистичка поддршка и безбедност во работата на Агенцијата за разузнавање.

Имајќи го предвид фактот дека Агенцијата за разузнавање своите информации и сознанија ги пласира пред Претседателот на државата, станува збор за орган кој е надлежен да ги штити виталните функции на државата од секаков вид ризици и закани, вклучувајќи ги и сајбер ризиците и заканите.

ЗАКЛУЧОЦИ

Република Северна Македонија има изградено Национална стратегија за сајбер безбедност и има изготвено план за реализација на стратегијата за сајбер безбедност за периодот 2018-2022 година, што претставува цврста основа за градење на сајбер безбедноста.

Сајбер безбедноста во Република Северна Македонија зависи од нивото на ефикасност на институциите надлежни за нејзино градење.

Република Северна Македонија има изградено добра институционална платформа за сајбер заштита кој се темели на ефикасно изработени закони и подзаконски прописи.

Водечка улога во насока на градење на сајбер безбедноста во Република Северна Македонија има Министерството за внатрешни работи преку бирот за јавна безбедност и организациските единици во состав на бирото.

Темелно спроведување на законската и подзаконската регулатива од страна на надлежните институции за сајбер заштита во Република Северна Македонија претставува клучот за подобрување на сајбер безбедноста.

Утврдена е потреба од градење и имплементација на ефикасен метод за меѓуинституционална соработка и координација на национално ниво во доменот на сајбер безбедноста.

Воспоставување на меѓународна соработка со сродни европски и светски институции ќе овозможи размена на искуства и воспоставување на нови современи практики и стандарди во работењето на институциите во насока на подобрување на сајбер безбедноста.

Имајќи ги предвид актуелните случувања во земјата и регионот се наметнува потребата од максимална деполитизација на институциите надлежни за градење на сајбер безбедноста.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Antoliš, K. (2015). Virtuelna stvarnost i cyber sigurnost. Зборник радова. VIII меѓународни научни скуп „Дани безбедности“, на тему: Субјекти система безбедност у остваривању безбедносне функције државе. Факултет за безбедност и заштиту. Бањалука.
2. Mijalković, V. S. (2011). Nacionalna bezbednost. Kriminalističko policijska akademija. Beograd.
3. Resilience, Deterrence and Defence. (2017). Building strong cybersecurity in Europe. Digital Summit. Tallinn.
4. Šarkiċ, N., i ost. (2011). Pravo informacionih tehnologija. Policijska akademija. Beograd.
5. Дончев, А. (2007). Современи безбедносни системи. ФОН Универзитет. Скопје.
6. Котовчевски, М. (2011). Национална безбедност. Филозофски факултет. Скопје.
7. Лајман, Д. М., Потер, В. Г., (2009). Организиран криминал. Магор. Скопје.
8. Национална стратегија за сајбер безбедност на Република Северна Македонија 2018-2022 (2018). Влада на РСМ. Скопје.
9. Рајковчевски, Р. (2014). Градење безбедносна политика: случајот на Република Македонија. Konrad Adenauer. Скопје.

ЗАКОНСКИ АКТИ

1. Кривичен Законик на Република Северна Македонија, Службен весник, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/14.

2. Закон за класифицирани информации, Службен весник на РМ, 09/04, 113/07, 145/10, 80/12, 41/14, 21/18.
3. Закон за следење на комуникациите, Службен весник на РМ 71/18.
4. Закон за внатрешни работи, Службен весник на РМ, 42/14, 116/14, 33/15.
5. Закон за полиција, Службен весник на РМ, 114/06, 06/09, 145/12, 41/14, 33/15.
6. Закон за електронски комуникации, Службен весник на РМ, 39/14, 188/14, 44/15, 193/15, 11/18, 21/18.
7. Закон за оперативно-техничка агенција, Службен весник на РМ, 71/18.
8. Закон за агенција за национална безбедност, Службен весник на РСМ, 108/19.

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦИ

1. <https://mvr.gov.mk>, 20/01/2020.
2. www.ia.gov.mk, 22/01/2020.
3. Славески, С. (2015, Јули 03). Меѓународните организации и гајбер безбедноста. преземено од <http://www.mod.gov.mk/?shtit=%2001/2020>.
4. Rouse, M. (2020). Cybercrime. преземено на: <https://searchsecurity.techtarget.com/definition/cybercrime>, 08/01/2020.
5. Seemma, P.S., Nandhini, S., Sowmiya, M.(2018). Overview of Cyber Security. International Journal of Advanced Research in Computer and Communication Engineering Vol. 7, Issue 11. https://www.researchgate.net/publication/329678338_Overview_of_Cyber_Security., 08/01/2020.

М-р Елена Златева
Проф. д-р Иван Ефремовски

Факултет за правни науки
 МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола
 Република Северна Македонија

РАЗЛИКИ И СЛИЧНОСТИ ПОМЕЃУ УПРАВНИТЕ И ПРИВАТНО - ПРАВНИТЕ ДОГОВОРИ СОГЛЕДУВАЈЌИ ЈА ПРАВНАТА ПРИРОДА НА УПРАВНИТЕ ДОГОВОРИ

АПСТРАКТ: Управниот договор претставува двостран правен однос, во чие создавање учествуваат јавната управа и субјект на приватното право, од кој за двете страни произлегуваат права и обврски насочени кој истовремено остварување на јавен интерес постигнување на економски ефект, при што јавниот интерес е од доминантно значење. Карактеристиките на денешното модерно живеење, налагаат да се изнајдат модели кој ќе го забрзаат и подобрат квалитетот на услугите кои што ги пружа самата управа. Управните договори претставуваат нов и поеластичен метод на работа на управата, преку кој остварувањето на управните цели го чини пооперативно, побрзо и поефикасно.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Управни договори, договор, приватно-правни договори, разлики и сличности, закон

DIFFERENCES AND SIMILARITIES BETWEEN THE ADMINISTRATIVE AND PRIVACY - LEGAL AGREEMENTS OBSERVING THE LEGAL NATURE OF THE ADMINISTRATIVE AGREEMENTS

ABSTRACT: An administrative contract is a two-way legal relationship, in which public administration and private law entities are involved, both of which derive rights and obligations for both parties while simultaneously pursuing a public interest to achieve an economic effect, with the public interest being paramount. The features of today's modern life require models to be found that will accelerate and improve the quality of services provided by the administration itself. Administrative contracts are a new and more flexible method of managing the work of the administration, making the achievement of management goals more operational, faster and more efficiently.

KEYWORDS: Administrative Contracts, Contracts, Private Legal Contracts, Differences and Similarities, Law

Во период кога Македонија беше дел од Социјалистичка Федеративна Република Југославија, не стануваше збор за институтот управен договор. Во тој период сите договори што ги има склучено државата како и нејзините

организации со јавни овластувања потпаѓаат под режимот на облигационото односно стопанското/трговското право, додека спорите настанати од истите ги решаваат судовите кои се од општа надлежност.

Сите промени со текот на времето, како карактеристика на денешното живеење кои ствараат поголема зависност од остварувањето на потребите на граѓаните од услугите кои управата ги нуди, наложија да се изнајдат нови механизми односно да се преземат реформи во правец на трансформирање на управата од државен апарат во ефикасен сервис на граѓаните се со цел да се подобри квалитетот на услугите кои што ги пружа таа.

Управните договори се користат за структурирање на правните односи меѓу владините и приватните даватели на услуги. И договорот претставува нов модел, како за односите меѓу јавните агенции, така и за односот меѓу владата и луѓето што ги опслужува. За владата, предизвикот е да се обезбедат услуги со интегритет, еднаквост и ефикасност. За административното право, предизвикот е да обезбеди форми на одговорност што го прават она што законот може да го направи за да ги промовира тие цели¹.

Со векови, владите користат договори за да овозможат и да ги зајакнат - и да ги извршуваат своите сопствени агенди. Модерната Англија била обликувана од преселувањето од средновековниот феудален систем, до систем во кој владата добила работи преку договори. Важноста на договорите се зголемила, еволуирала, а потоа била замразена по Втората светска војна, кога британскиот социјален систем и државните индустрии биле изградени на директна администрација на владините проекти од страна на владините оддели. Улогата на договорите како инструмент на владата масовно се зголеми од 1980-тите, бидејќи тие станаа основа за нови видови на партнерства помеѓу владата и приватните компании. И навистина новиот развој од 1980-тите години е дека договорите станаа модел за договори во владата, меѓу одделенијата и широк спектар на нови агенции создадени за да обезбедат услуги².

Најпрво, мал е бројот на држави во чии правни системи поимот управен договор претставува позитивно - правна категорија. Такви се: Франција во која само неколку основни видови управни договори се предвидени со закон; Португалија, во која со Управниот законик од 1940 година во чл.815, прецизно е одредено дека за управни договори се сметаат договорите за изградба или за концесија за изведување јавни работи, за концесија на јавна служба, за снабдување и услуги на јавна служба; Германија, чиј Закон за управна постапка од 1976 година содржи дефиниција и посебни одредби за јавноправните договори³. Па така, и во Република Северна Македонија со донесувањето на Законот за Установите од 2005 година, управниот договор стана предвиден законски институт.

И покрај тоа што институтот управен договор претставува договор кој асоцира на приватно-правните договори сепак, покрај сличностите постојат и многу разлики помеѓу нив, а едно од најбитните е тоа што управните договори се договори со јавноправни елементи односно се подведуваат под јавното право, додека приватно-правните договори односно облигационите и трговските договори се подведуваат под приватното право.

1. Timothy Endicott. Administrative Law, Second Edition, Oxford University Press Inc, New York, 2011, стр.575

2. Timothy Endicott. Administrative Law, Second Edition, Oxford University Press Inc, New York, 2011, стр.576

3. Давитковски. Б., Павлова- Данева. А., (2009) Управни договори. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“ .Скопје, стр:39

Како често употребуван аргумент за негација на управните договори се истакнува ставот за отсуство на слободата на договарање кај нив, која инаку претставува основно начело на секој договор. Појавни облици на слободата на договарањето се⁴:

- а) Страните слободно (сами) одлучуваат дали ќе стапат во даден договорен однос
- б) Кога и со кого ќе стапат во тој однос
- в) Како ќе ја уредат и во која форма ќе ја изразат неговата содржина
- г) Дали и кога слободно ќе го изменат тој однос, во поглед на странките, предметот или содржината
- д) Како и до кога ќе трае и како (на кој начин) ќе престане.

Во поглед на слободата на договарање не постојат пречки за афирмација на поимот управен договор. И тогаш кога нема слобода на договарање или кога таа е ограничена, за приватноправните договори неспорно е дека се договори. Начелото за слобода на договарањето, многу често, повеќе или помалку е ограничувано, во зависност од која е потребата за да се заштити јавниот интерес на едно општество.

Како и кај приватноправните договори така и кај управниот договор слободно и сами одлучуваат дали ќе стапат во тој договорен однос. При склучување на управниот договор се вели дека страните јавната служба и приватноправниот субјект се во однос на субординација, каде едната страна ги диктира сите елементи на договорот. Дури и кога се склучува договор од кој произлегува однос на нерамноправност меѓу страните, тие во моментот на склучување на договорот се рамноправни. Па така на самиот приватноправен субјект не му се наметнува обврска да склучи управен договор со државата, ниту пак државата избира со кој точно субјект ќе склучи договор.

Правна природа на управните договори се разликува во неколку битни карактеристики од приватноправните договори. Како прва карактеристика е специфичноста на субјектите во самиот договор. Кај приватноправните договори тоа се приватноправни субјекти односно физички или правни лица, додека кај управните договори еден од субјектите мора да е јавноправно лице кое решило по договорен пат да уреди определен однос со друг субјект. Втората карактеристика на управниот договор се однесува на неговиот објект. За да претставува самиот договор управен, потребно е да остварува функционирање на јавна служба, па така тој елемент- вршење на јавна служба – му дава на договорот карактер на управен договор, кој без тоа би бил приватноправен договор. Трета карактеристика која е значајна за постоењето на управните договори е т.н. дерогативна клаузула (clause exorbitante). Ова претставува критериум кој не дозволува никакви сомневања, па така со неа договорните страни ја прифаќаат примената на општото право, но сепак со отстапувања кои се предвидени во самиот договор. Таквите отстапувања не се вообичаени за склучување на приватноправните договори и тие најчесто се однесуваат на ограничување на слободата на договарањето како основно договорно начело. Со донесувањето на Законот за установите во кој е предвиден институтот управен договор, претрпе измени и Законот за судовите и Законот за управните спорови во делот на внесување на новини околу решавањето на спорите кои би настанале по повод управните договори. Па така четврта карактеристика на управните договори е тоа што тие ќе бидат изземени од јурисдикцијата на редовните судови и ќе бидат доверени на посебни управни

4. Давитковски. Б., Павлова- Данева. А., (2009) Управни договори. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“ .Скопје, стр:45-46

судови , каде тие се решаваат во управен спор и тоа во полна јурисдикција. Во Република Северна Македонија се донесе измена во делот на Законот за судовите каде се формира управен суд и виш управен суд, како посебни судови кои ќе ги решаваат управните спорови кои ќе произлезат од управните договори.

Карактеристиките на денешното модерно живеење , налагаат да се изнајдат модели кој ќе го забрзаат и подобрат квалитетот на услугите кои што ги пружа самата управа. Управните договори претставуваат нов и поеластичен метод на работа на управата, преку кој остварувањето на управните цели го чини пооперативно, побрзо и поефикасно.

За управниот договор не би можеле да кажеме дека ќе ги разреши сите проблеми околу преголемиот нараснат државен апарат но, сепак неговото уредување пред се преку законско нормирање и неговото воведување во практиката ќе го збогати и осовремени правниот сообраќај. Во практиката управните договори се често употребувано средство за пренос на државните функции во рацете на приватни субјекти , што сведочи за значењето на овој правен институт.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Давитковски. Б., Павлова- Данева. А., (2009) Управни договори. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“ .Скопје
2. Timothy Endicott. Administrative Law, Second Edition, Oxford University Press Inc, New York, 2011

Д-р Наташа Најденова – Левиќ
Република Северна Македонија

ПОИМ И ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ ВРЗ БРАЧНИТЕ ОДНОСИ СО СТРАНСКИ ЕЛЕМЕНТ

АПСТРАКТ: Брачните односи со странски елемент ја сочинуваат една од најинтересните, и во праксата една од најчестите и најважните области на меѓународното приватно право. Во овој труд ќе стане збор за прашањето што значи странски елемент во брачниот однос и во кои основни облици може да се појави, кои факти најчесто се користат како критериуми за примена на нормите на меѓународното приватно право, за променливоста на странскиот елемент, за неговото различно значење во зависност од околностите на случајот, како и за проблемите во меѓународното приватно право кои се јавуваат при судир помеѓу еден граѓански правен систем и правен систем во кој доминира религијата.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: брачни односи, странски елементи, варијабилност на странските елементи, различна важност, конфликт помеѓу различни системи

DEFINITION AND FACTORS AFFECTING MARITAL RELATIONS WITH A FOREIGN ELEMENT

ABSTRACT: Marital relations with a foreign element constitute one of the most interesting, and in practice one of the most common and important areas of international private law. This paper deals with the question of what constitutes a foreign element in the marriage relationship and in what basic forms it may appear, which facts are most commonly used as criteria for applying the norms of international private law, for the variability of the foreign elements, for their different relevance depending on the circumstances of the case, as well as problems in international private law that arise when there is a conflict between a civil system and a system dominated by religion.

KEYWORDS: Marital relations, foreign elements, variability of the foreign elements, different relevance, conflict between different systems

Од особена важност во врска со бракот и поведувањето на постапки поврзани со бракот е појавата на миграција од посиромашните и понеразвиените држави во светот и имиграцијата во поразвиените земји. Во современите услови, основните причини кои влијаат на миграцијата имаат економски карактер. Но исто така, населувањето на луѓето од една држава во друга, повлекува и определени правни последици. Голем дел од емигрантите го менуваат своето државјанство, други, покрај своето, се здобиваат и со ново државјанство (двојно државјанство), трети го менуваат само своето живеалиште или престојувалиште, но секоја од овие промени има свое определено правно значење.

На тој начин доаѓа до мешање на многу луѓе од различни општествени, културни и религиозни средини, и секако до склучување на бракови со меѓународен, странски елемент.

Тоа значи дека феноменот граница е иманентен на односите на меѓународното приватно право. Тој се наоѓа во основата на поимот странски елемент – секој однос просторно лоциран на двете страни на државната граница е однос со странски елемент¹.

На тој начин односот истовремено е поврзан со две (или повеќе) држави – притоа во него можат да се разликуваат домашни и странски елемент(и) – додека првите се подразбираат, не предизвикувајќи никакви посебни проблеми, вторите претставуваат специфичност на целото меѓународно приватно право.

Странскиот елемент, според општоприфатеното стојалиште, може да се појави во три основни облици, и тоа: во субјектот, во објектот и во правата и обврските.

Странскиот елемент може да биде изразен преку државјанството, живеалиштето², престојувалиштето на субјектите во странство, преку местото на наоѓање на предметот на односот или преку фактот дека односот настанал надвор од државата на форумот, или дека правата и/или обврските се остваруваат вон границите на судот³.

Во граѓанската постапка, странскиот елемент исто така се врзува за учесниците во постапката (странките или судот) или за доказните средства (сведоци, исправи)⁴.

Треба да се укаже на две карактеристики на странскиот елемент, кои се од значење за покренувањето и функционирањето на механизмот на меѓународното приватно право. Се работи за 1) променливоста на странскиот елемент и 2) за неговото различно значење во зависност од околностите на случајот.

Странскиот елемент може да постои определено време во самиот однос и подоцна да исчезне, како што може и дополнително да се појави во однос кој пред тоа ги имал сите карактеристики на внатрешен приватен однос. Овде се работи за временската релативност на странскиот елемент.

На пример, таква е ситуацијата во поглед на брачно-имотниот режим на сопружниците државјани на Република Северна Македонија, со живеалиште на територијата на Република Северна Македонија, во која бракот е склучен и се наоѓа целокупниот нивен имот. Доколку брачните другари во текот на траењето на бракот се преселат во странство, или таму стекнат недвижност, или доколку едниот од нив превземе определена обврска во странство во поглед на брачниот имот, доаѓа до контакт со друга држава. Од чисто домашен, овој однос се претвора во однос со странски елемент.

Исто така, постоењето на странски елемент не е секој пат од ист степен на значење: понекогаш ќе доведе до поставување на едно или повеќе прашања од меѓународното приватно право, додека во други случаи, иако е утврдено неговото постоење, спорот ќе биде решен како да се работи за чисто внатрешен приватен однос. Тука станува збор за релативното значење на странскиот елемент.

1. Станивуковић М., др Мирко Живковић, Меѓународно приватно право, Општи део, Београд, 2004, стр.37

2. Седиштето на лицето, домицилот, се стекнува со различни значења во меѓународните односи. Тоа може, на некој начин, да претставува како и во граѓанското право, живеалиштето, или како една институција на територијалната политика или како сфера на приватност заштитена преку фундаменталното право на почитување на приватниот живот. Со оглед на сите овие функции, неговото решавање, сепак, најверојатно нема да предизвика судир на законите. Или домицилот е земен како живеалиште или како елемент на граѓанскиот статус, или како институција на политиката на територијата, ќе квалификува под власта на материјалното право што е прогласено за меродавно, или во зависност од предметот на правото на личноста, тој ќе биде дефиниран во согласност со целите на тоа право. Извор: Bureau D., Muir Watt H., Droit international privé/2, 1er edition, Presses Universitaires de France, 2007, превод на македонски јазик, Арс Ламина ДОО, 2011, стр.31-32.

3. Подетално види Varadi, MPP, 25.

4. Станивуковић М., др Мирко Живковић, цит.д., стр.37-38.

Имено, класификацијата на фактите врз основа на кои настанува странскиот елемент, не ги опфаќа сите факти, туку само оние кои претходно се оценети како значајни, и најчесто се користат како критериуми за примена на нормите на меѓународното приватно право. На пример, фактот дека едно лице е родено во странска држава секако дека претставува странски елемент, меѓутоа доктрината овој факт никогаш не го наведува во квалификацијата, бидејќи ниедна норма на меѓународното приватно право тој факт не го зема за релевантен.

Може да се заклучи дека законодавците при донесувањето на нормите на своето меѓународно приватно право се потпираат на еден релативно ограничен и малку или повеќе вообичаен збир на факти, а разликите во конкретните решенија од една држава до друга, настануваат како резултат на различната правно-политичка проценка на нивното значење⁵.

Доколку едниот субјект е лице без државјанство (апатрид), тогаш пред националното законодавство се поставува прашањето: дали ова лице да ги подведе под истиот режим како и сопствените државјани, или да го примени своето МПП. Бугарското законодавство го избрало вториот пристап. Имено според членот 3 алинеа 1 од ЗПЧРБ⁶, лицата без државјанство во Бугарија се квалификуваат како "странци".

Во македонското законодавство е заведено поинакво стојалиште. Имено, во членот 12 од ЗМПП, е предвидено дека: "Ако лицето нема државјанство или неговото државјанство не може да се утврди, меродавното право се определува според неговото живеалиште. Ако лицето нема живеалиште или тоа не може да се утврди, меродавното право се определува според неговото престојувалиште. Ако не може да се утврди ни престојувалиштето на лицето од ставот 1 на овој член, меродавно е правото на Република Македонија".

Проблеми во МПП се јавуваат и при судир меѓу еден граѓански правен систем и правен систем во кој доминира религијата. Основни претставници на таа група се државите од арапскиот свет и некои африкански и азиски држави. Исламското право претендира да биде применето единствено во односите во кој барем едниот од субјектите е муслиман. Државјанството или живеалиштето на страните во тој смисол е без значење. То значи дека ако се воспостави однос помеѓу бугарски државјанин и државјанин на исламска држава, кој не е муслиман, тој однос ќе се регулира според општите правила на МПП. Муслиманското право е непрактично во односите помеѓу немуслиманите.

Ако една од страните во тој однос е муслиман, муслиманското право претендира да биде применето, дури и кога државјанинот на странската држава не е муслиман, а муслиманот е бугарски државјанин. Муслиманското право има императивен карактер (карактер на јавен поредок) во односите во кои учество има лице со исламска вероисповест⁷.

Поради големите разлики на муслиманското право, главно во материјалните услови за стапување во брак, и проблемите што тоа ги поставува пред МПП, се појавува идејата за создавање на специјално право за муслиманските имигранти во европските држави⁸.

5. Станивуковић М., др Мирко Живковић, цит.д., стр.39-41.

6. Закон за пребивавање на чужденците в Р. Бугарија. Извор: Тодор Тодоров, Меѓународни семејни и наследствени правоотношения, Универзитетско издателство "Св.Климент Охридски", Софија, 1994, стр.25-26.

7. Види Тодор Тодоров, Меѓународни семејни и наследствени правоотношения, Универзитетско издателство "Св.Климент Охридски", Софија, 1994, стр.39-46.

8. Види Jahel S. La lente acculturation du droit maghrebin de la famille dans l'espace juridique francais, RIDC, 1/1994, стр.37 покажува предлози на француски автори во таа насока. Се разбира се бараат и други решенија,

Под дејство на економските и социјалните фактори, во последните години се повеќе е присутна праксата на засновање на вонбрачни заедници. Во внатрешното право на низа држави тие предизвикуваат определени семејни и наследноправни последици. И да не предизвикуваат такви последици, сепак се засноваат односи од облигационен карактер. Затоа вонбрачната заедница предизвикува интерес и за МПП.

Од гледна точка на МПП, можни се два основни приода при регулирањето на вонбрачната заедница: 1) тоа може да биде направено со посебна колизиона норма, како што е случајот со Република Северна Македонија, каде во член 45⁹ се регулираат само имотните односи на лицата кои живеат во вонбрачна заедница и 2) Вториот можен приод е изборот на колизионата норма според квалификацијата на институтот. Ако судот ја квалификува вонбрачната заедница како институт на семејното право, тогаш во односите со странски елемент ќе се применува семејната колизиона норма. Ако, пак, биде квалификувана како институт на договорното право, доколку се јавува според волјата на страните, меродавното право ќе се определи согласно облигационоправниот институт. Ова решение е посоодветно секогаш, кога вонбрачните партнери си ги уредиле меѓусебните односи со договор, практика која широко се применува во некои држави¹⁰.

Дали постојат странски елементи кои можат да се сметаат за занемарливи, ирелевантни? Законот не дава одговор на ова прашање. Обидот да се даде задоволувачка општа дефиниција, која би важела за целиот закон, мора да се квалификува како несоодветно. Невозможно е воопштено да се предвиди формата на јавување и степенот на релевантност на странскиот елемент, кој во секој случај би создавал обврска кај судот да ги примени своите норми од МПП. Ова е дотолку потешко, ако не и невозможно да се направи, ако се има предвид фактот дека странскиот елемент не мора засекогаш да постои. Можно е, определено време да постои, а после тоа, од гледна точка на форумот, да се изгуби, да исчезне, како на пример, при стекнувањето на државјанство на земјата на форумот и губење на странското државјанство на лицата во конкретниот случај¹¹.

Во доктрината постојат различни поделби на ситуацијата со странски елемент. Една од нив е поделбата на релативна и апсолутна ситуација со странски елемент. Кај релативните ситуации, сите елементи се поврзани со една држава, но самиот спор се води пред суд на друга држава. Кај апсолутните ситуации, фактичката состојба покажува поврзаност со повеќе различни држави, при што тешко е а priori да се каже со која држава постои најтесна врска.

главно со склучување на двострани договори помеѓу европските држави на имиграција и арапските држави на емиграција. Извор: Тодор Тодоров, цит.д., стр.41-42.

9. Член 45 од ЗМПП:

“1) За имотните односи а лица кои живеат во вонбрачна заедница меродавно е правото на државата чии државјани се тие.

2) Ако лицата од ставот (1) на овој член немаат исто државјанство, меродавно е правото на државата во која имаат заедничко живеалиште.

3) За договорните имотни односи меѓу лицата кои живеат во вонбрачна заедница, меродавно е правото што во времето на склучувањето на договорот било меродавно за нивните имотни односи”.

10. Barton, Ch., Cohabitation contracts, Gower, Vermont, 1985, стр. 55-56. Договорната квалификација и применувањето на облигационоправните правила, се карактеристични за англиското право. Во француското право, судската пракса ја разгледува вонбрачната заедница како “факти, правните последици треба да се разгледуваат во согласност со правото на државата која постапува” – види решение во RCrDIP, 3/1984, стр. 628; обратно – француската доктрина се изјаснува во корист на применувањето на брачното право и во однос на вонбрачната заедница – Gautier, P, -Y., Les couples internationaux de concubins, RCrDIP, 3/1991, стр. 530. Извор: Тодор Тодоров, цит.д., стр.43-45.

11. Dika M., Knežević G., Stojanović S., Komentar Zakona o međunarodnom privatnom i procesnom pravu, Beograd, 1991, стр.10.

Сепак, било кој странски елемент во конкретната ситуација, со било каков интензитет, би претставувало однос со меѓународен елемент и доволна и неопходна причина за да се примени Законот за меѓународно приватно право (ЗМПП).

Последица од примената на ЗМПП и покрај слабиот интензитет не доведува до грешка во конечниот резултат. Се применува во секој случај нашето материјално право. Во обратен случај, непримената на ЗМПП, наводно поради слабиот интензитет со кој се јавува странскиот елемент, како можна последица би ја имал неоправданата примена на домашното наместо странското материјално право. Крајна последица би бил различниот конечен резултат на спорот¹².

ЗАКЛУЧНИ КОНСТАТАЦИИ

Во нашата држава бракот се уште се дефинира како “со закон уредена заедница на живот на маж и жена во која се остваруваат интересите на брачните другари, семејството и општеството”. Под определени услови, правна заштита ужива и вонбрачната заедница. Меѓутоа допрва ќе се поставуваат прашања и ќе се изградува судската пракса кога пред нашите судови и другите надлежни органи ќе се поставуваат прашања од реалните животни ситуации кои што нашиот правен поредок не ги познава. Тогаш одлучувајќи во конкретните предмети судиите ќе бидат исправени пред бројни предизвици, бидејќи нашата држава по одредени прашања, како на пример истополовите заедници/бракови, досега имаше прилично нетолерантен однос.

12. Dika M., Knežević G., Stojanović S., цит.д., стр.11.

Д-р Наташа Најденова – Левиќ
Република Северна Македонија

ЗНАЧЕЊЕТО НА БРАКОТ ОД АСПЕКТ НА МЕЃУНАРОДНОТО ПРИВАТНО ПРАВО

АПСТРАКТ: Бракот претставува историска категорија која низ различните историски епохи се развивал и се менувал. Тоа наметнало потреба државата на соодветен начин да го санкционира. Иако моногамниот брак сеуште е најшироко прифатениот концепт на брак, сепак денес во споредбеното право се среќаваат различни форми на брак, како и форми на заедници на живот кои уживаат определена правна заштита. Доколку овие односи вклучуваат странски елемент, тие стануваат проблем на меѓународното приватно право. Оваа разноликост на односи и различните решенија во правните системи на државите, наметнуваат бројни прашања и дилеми..

Во овој труд ќе стане збор за некои од овие прашањата, кои се однесуваат за квалификацијата на видот на бракот, односно за проблемите на квалификацијата воопшто; потоа дали природата на бракот може да се менува; понатаму како се третира институцијата регистрирана кохабитација од страна на судовите на земјите кои не ја познаваат итн.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: значење на бракот, форми на брак, дилеми во меѓународното приватно право

THE MEANING OF MARRIAGE IN TERMS OF INTERNATIONAL PRIVATE LAW

ABSTRACT: Marriage is a historical category that has evolved and changed through the various historical eras. It imposed the need for the state to properly sanction it. Although monogamous marriage is still the most widely accepted concept of marriage, in comparative law today there are various forms of marriage as well as forms where people live together and they have certain legal protection. If these relationships include a foreign element, they become a problem of international private law. This diversity of relationships and the different solutions in the legal systems of states raise numerous questions and dilemmas.

This paper will discuss some of the questions that are raised regarding the qualification of the marriage type, ie the qualification problems in general; whether the nature of marriage can change; further on how the institution of registered cohabitation is treated by the courts of countries that do not recognize it, etc.

KEYWORDS: meaning of marriage, forms of marriage, dilemmas in international private law

Договорот за склучување брак фундаментално се разликува од комерцијален договор затоа што создава статус кој влијае на самите две страни и на општеството на кое му припаѓаат.

Тоа е договор *sui generis*. Се склучува со јавна церемонија за склучување брак и од тој момент настапува промена на правото кое владее со врската меѓу страните¹.

1. Cheshire, North and Fawcett, Private International Law, Fourteenth Edition, J.J. Fawcett, J.M. Carruthers, Oxford University Press, 2008, стр. 876

Бракот е историска категорија. Низ различните историски епохи тој се развивал и се менувал и државата на соодветен начин го санкционирала однесувањето на лицата.

Постоењето на брачната врска може да биде поврзано со многу аспекти на правото. На пример, бенефициите од социјалното осигурување, функционирањето на законите за имиграција, постоење на кривична одговорност во случај на бигамија, остварувањето на правото на наследување, ослободување од одговорноста за оданочување на наследството итн.

Сите овие прашања, како и многу други, може да претставуваат проблем на меѓународното приватно право, затоа што страните за кои станува збор, може да склучиле валиден брак според правото на местото на склучување на бракот или според домицилното право, но тоа да не создава статус на брак според македонското право.

При определувањето на валидноста на ваквите бракови, мора да бидат преиспитани две важни прашања за избор на правото: правилата за избор на правото кое владее со формалната валидност на бракот и оние правила кои се однесуваат на неговата суштинска валидност или способноста за склучување на брак. Исто така, треба да се разгледаат и дополнителните проблеми наметнати од полигамните бракови и заедниците од ист пол.

1. МОНОГАМНИ БРАКОВИ

Моногамниот брак е сеуште најшироко прифатениот концепт на брак.

Во нашата држава бракот се дефинира како “со закон уредена заедница на живот на маж и жена во која се остваруваат интересите на брачните другари, семејството и општеството²”.

Тоа значи дека ги опфаќа комплексно испреплетените потреби, односно односи на брачните другари, како што се биолошките, психичките, сексуалните, економските, правните и многу други. Со јазикот на правната норма не е можно да се искажуваат сите оние посуптилни барања што општеството и емотивно развиената личност ги има во меѓучовечките, посебно во брачните односи³.

Бракот е со закон уредена заедница на живот на маж и жена, со што доаѓа до израз биолошката страна на бракот, бидејќи бракот не е можен ако нема разлики во половите⁴.

Но исто така, тој е заедница на еден маж и една жена, со што се изразува моногамната природа на бракот во нашето општество⁵.

Односите меѓу брачните другари се засноваат врз слободна одлука на мажот и жената да склучат брак, врз нивната рамноправност, меѓусебно почитување и заемно помагање.

2. Член 6 став 1 од Законот за семејството (Сл. весник на РМ бр.80/92, 9/96, 38/04, 33/06, 84/08, пречистен текст - Сл. весник на РМ бр.157/2008, со измени во бр. 67/10, 156/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14, пречистен текст - Сл. весник на РМ бр. 153/14).

3. Алинчиќ, Бакариќ, стр.24; Извор: К. Чавдар, Ц. Сиљаноска Костадиновска, Коментар на Законот за семејството, Скопје, Академик, 2013, стр.34.

4. Член 15 од Законот за семејството: “Брак можат да склучат лица од различен пол со слободно изјавена волја пред надлежен орган, на начин определен со закон”.

5. Член 17 од Законот за семејството: “Не може да склучи нов брак лице додека порано склучениот брак не му престане”

2. ПОЛИГАМНИ БРАКОВИ

Границата меѓу полигамија и вонбрачен живот претставува проблем во одредувањето на видот на бракот. Во случајот *Lee v. Lau*⁶, брак во Хонгконг во кој сопругот, според обичајното кинеско право, иако не му било дозволено повторно да се ожени додека е жива неговата прва жена, можел да земе “*tsipsis*”, односно конкубина или втора жена, што се сметало како потенцијално полигамно. Според зборовите на судијата: “Според кинескиот традиционален брак, дури и ако називот “сопруга” се даде само на жената која склучува брак со мажот на брачна церемонија, не може да се каже дека таа церемонија претставува заедница која ги исклучува сите други, бидејќи сопругот може да земе нови партнерки и на нивниот статус е дадено некакво правно признавање”⁷.

Во овој случај, кинеското обичајно право се јавуваше како меродавно право кое требаше да ја определи природата на бракот, а според него, овој брак се сметаше за моногамен⁸. Сепак, судијата Кеирнс (*Cairns J.*) сметаше дека, иако упатувањето треба да се направи до правото на местото на церемонијата за да се определат видот и случувањата во брачната заедница според тоа право, крајната одлука за квалификацијата на видот на бракот, како и за проблемите на квалификацијата воопшто, мора да биде направена според правото на форумот.

Едно од прашањето кое се поставува, е дали природата на бракот може да се промени⁹?

Во поранешните случаи беше одбивана секоја можност за промена¹⁰, но во неодамнешните одлуки донесени од страна на англиските судови, произлегува дека тие признаваат промена во природата на бракот по неговото склучување. Ова јасно се гледа во случајот *Cheni v. Cheni*¹¹, каде фактите се следните:

Двајца Сефардски Евреи, чичко и внука со домицил во Египет, се венчале во Каиро, а дете им се родило две години подоцна. Според еврејското и египетското право, бракот бил потенцијално полигамен во смисла дека доколку не се роди дете во период од десет години, сопругот може да земе друга сопруга, ако тоа е одобрено и од неговата прва сопруга и од рабинскиот суд. Пет години откако страните стекнале англиски домицил, сопругата поднела барање за поништување на бракот, врз основа на фактот дека таа и сопругот се во забранет степен на крвно сродство.

Судот немал надлежност да одлучува по оваа тужба во времето кога бракот бил потенцијално полигамен. Сер Џослин Сајмон П. (*Sir Jocelyn Simon P.*) сметаше дека при неговото склучување, бракот несомнено имал таква природа, поради можноста да биде земена втора сопруга. Но раѓањето на детето го претворил бракот во моногамен, и судот ја прифатил надлежноста.

Сега е прифатено дека постојат повеќе начини на кои природата на бракот може да биде променета од полигамна во моногамна, но секогаш мора да се има предвид дека бракот мора првично да се смета за валиден¹². Тоа значи дека

6. (1967) P 14

7. Види *Cheshire, North and Fawcett*, цит.д., стр.920.

8. Види *Cheshire, North and Fawcett*, цит.д., стр.921.

9. *Cheshire, North and Fawcett*, цит.д., стр.923-924.

10. Види *Hyde v. Hyde* (1866) LR 1 P & D 130; *Mehta v. Mehta* (1945) 2 All ER 690; *Sowa v. Sowa* (1961) P 70. Извор: *Cheshire, North and Fawcett*, цит.д., стр.924.

11. (1965) P 85.

12. Види и *Civil Partnership Act 2004 (Overseas Relationships) Order*, SI 2005/3135; *Civil Partnership (jurisdiction and Recognition of Judgements) Regulations*, SI 2005/3334. *Cheshire, North and Fawcett*, цит.д., стр.937-939.

претпоставената промена во природата на неважечки полигамен брак нема да се претвори во важечки моногамен брак¹³.

Но исто така е можно и спротивното, промена од моногамен во полигамен брак, врз основа на слични околности, на пример, промена на религијата или промена на правото¹⁴. Сепак било истакнато дека бракот во секој случај може да биде преиспитан од аспект на моногамијата, односно дека е “доволно ако е моногамен или во неговиот почеток или станал моногамен до времето на постапката¹⁵”.

3. ГРАЃАНСКО ПАРТНЕРСТВО И DE FACTO КОХАБИТАЦИЈА

Од почетокот на 90-тите години на дваесетиот век, се посилно е движењето кое бара на истополовите бракови да им се овозможи законска рамка во која би можеле да се имитираат правата и обврските кои произлегуваат од бракот.

Како минимална цел е поставена определена институционализација на истополовото партнерство, и таа цел е остварена во текот на минатите децении со донесување на низа прописи со кои се овозможува регистрирање на некој вид на кохабитација (регистрирано партнерство).

Така на пример, Актот за брачни причини на Велика Британија од 1973 година, во делот 11 (в) предвидува дека бракот ќе биде неважечки врз основа на тоа дека страните не се маж и жена. Сепак, од 21 декември 2005 година, според Актот за граѓанско партнерство од 2004 година, партнерите од ист пол можат да ја регистрираат нивната врска во Англија и Велс, во Шкотска и Северна Ирска како граѓанско партнерство, нова форма на регулирана врска која носи конкретни правни и лични последици¹⁶.

Лицата треба да се сметаат како регистрирани граѓански партнери откако секоја од страните го потпишува документот за граѓанско партнерство на покана и во присуство на регистратор за граѓански партнерства, со лично присуство и пред двајца сведоци¹⁷.

Во Актот за граѓанско партнерство во делот 1(3) се предвидува дека граѓанското партнерство завршува само со смрт, раскинување или поништување. Потоа, во истото поглавје се разгледуваат аспектите на меѓународното приватно право во однос на граѓанските партнерства, критериумите за регистрирање на партнерството и признавањето на странските врски сродни со граѓанското партнерство¹⁸.

Странската врска е дефинирана како врска која е или специфицирана врска или врска која ги исполнува општите услови предвидени со Актот, и е регистрирана со соодветна надлежност во држава или територија надвор од Обединетото Кралство, од две лица кои според релевантното право¹⁹ се од ист пол во времето на регистрацијата на врската, и од кои ниту едно не е веќе граѓански партнер или законски венчано²⁰.

Ваквите заедници, сами по себе, веќе претставувале проблем во меѓународното приватно право, па пред судовите на земјите кои не ја познаваат институцијата регистрирана кохабитација, ваквата заедница, главно се

13. Исто Cheshire, North and Fawcett, цит.д., стр.924.

14. Види A-G of Ceylon v Reid (1965) AC 720; Извор: Cheshire, North and Fawcett, цит.д., стр.926.

15. Cheni v. Cheni (1965) p 85 at 90.

16. Види Civil Partnership Act 2004 (Overseas Relationships) Order, SI 2005/3135; and Civil Partnership (Jurisdiction and Recognition of Judgments) Regulations, SI 2005/3334; Извор: Cheshire, North and Fawcett, цит.д., стр.937.

17. S 2 (1); Извор: Cheshire, North and Fawcett, цит.д., стр.938.

18. Види Cheshire, North and Fawcett, цит.д., стр.938.

19. Што значи правото на државата или територијата каде врската е регистрирана, вклучително нејзините правила на меѓународното приватно право: s 212(2).

20. S 212. За повеќе види Cheshire, North and Fawcett, цит.д., стр.938-939.

квалификувала како договорен, а не брачен однос, за да се избегне впечатокот дека на “мала врата” се остава можност за истополовиот брак²¹.

De facto кохабитацијата е т.н. кохабитациска врска (најчесто од сексуална, наместо од платонска природа, каде страните живеат заедно “како да биле сопруг и сопруга”, значи дека делењето на трошоците на живеење помеѓу родител и возрасно дете, или помеѓу браќа и сестри, или меѓу пријатели, поради економски или други причини, генерално не се вклучуваат во оваа категорија) заснована на поинаков начин од формалното регистрирање и/или правната церемонија²².

За време на парламентарната дебата за Законот за граѓанско партнерство од 2004 година, Домот на лордовите го забележа недостатокот на правните решенија според англиското право за двојки кои живеат заедно, но не се венчаат или во случајот на двојки од ист пол, кои не се регистрираат како граѓански партнери. Оваа тема неодамна била разгледана од страна на Правната комисија²³.

Споровите кои произлегуваат во врска со de facto кохабитацијата, главно се однесуваат на прашањата од финансиска /комерцијална помош наместо на личниот статус. Но, може да се случи, заради остварување на условите за ваква помош според конкретниот правен систем, од лицето најпрво да се бара да го воспостави својот статус како “кохабитант”. Тоа е прашање кое ќе биде утврдено согласно правото според кое помошта и/или правата за кои станува збор се бараат²⁴.

Кога Законот за брак (истополовите бракови) во 2013 година го легализираше истополовиот брак во Англија и Велс во март 2014 година, граѓанското партнерство им остана на располагање на истополовите парови и им даде можност на паровите кои се во граѓанско партнерство да го претворат истото во брак.

Актот за еквивалент на бракот и граѓанското партнерство (Шкотска) 2014 не им ја дава таа можност на паровите во Шкотска, но вклучува одредби за нејзино подоцнежнo воведување и им дозволува на оние што се веќе во граѓанско партнерство да стапат во брак без претходно да раскинат меѓусебното граѓанско партнерство; не е можно да се имаат и двете.

Кога истополовиот брак стана легален во Северна Ирска на 13 јануари 2020 година, паровите во брак склучен на друго место, беа легално признати како венчани во Северна Ирска, но во моментот не постои одредба за граѓанското партнерство да се претвори во брак^{25,26}.

4. СКЛУЧУВАЊЕ НА БРАК СО ЛИЦА КОИ НЕМААТ ИЗДИФЕРЕНЦИРАНО ПОЛОВИ БЕЛЕЗИ (ХЕРМАФРОДИТИ)

Способноста за склучување на брак на лица кои немаат издиференцирано полови белези (хермафродити) ја утврдува вешто лице – лекар специјалист врз основа на лекарски наод и мислење.

Според постојната медицинска наука постои права двополност (heermaphroditus verus) и привидна двополност (pseudoheermphroditus).

21. Knežević Gašo, doc.dr. Vladimir Pavic, Homoseksualni brakovi u medjunarodnom privatnom pravu Srbije, Zbornik prispevkov, Evropski sodni prostor, z mednarodne znanstvene konference na Pravni fakulteti Univerze v Mariboru, Maribor, avgust 2005, стр. 79-80.

22. Види Cheshire, North and Fawcett, цит.д., стр.939.

23. Law Commission Consultation Paper No 179, “Cohabitation: The Financial Consequences of Relationship Breakdown – A Consultation Paper” (2006).

24. Види Cheshire, North and Fawcett, цит.д., стр.939-940

25. Coulter, Peter (13 January 2020). “Same-sex marriage now legal in Northern Ireland”. BBC News. Превземено на 23 фебруари 2020 (Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Civil_partnership_in_the_United_Kingdom).

26. “Convert a same sex civil partnership into a marriage”. GOV.UK. Превземено на 23 фебруари 2020 (Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Civil_partnership_in_the_United_Kingdom).

Права двополност постои тогаш кога некое лице има истовремено машки и женски полови жлезди. Оваа двополност кај луѓето е многу ретка појава.

Привидна двополност постои кога некое лице има развиено жлезди на еден пол, но истовремено има и некои второстепени, помалку развиени од половите органи на спротивниот пол. За утврдување на полот на лицата кои немаат издиференцирано полови белези многу е поважно психосексуалното однесување на лицето отколку половите жлезди што ги поседува²⁷.

Доколку дојде до склучување на брак помеѓу лица од кои едното или двете лица се хермофродити, тогаш до поништување на бракот може да дојде само по барање на некој од брачните другари. Основ за поништување на бракот би била заблудата во однос на половата неиздиференцираност на брачниот другар, односно дека не е исполнет условот за различноста на половите на брачните другари.

Во судската пракса не се забележани вакви спорови. Во странската литература вакви спорови се среќаваат и се решаваат сосема различно²⁸.

Како друг проблем што се поставува, е прашањето за лицата кои со медицинска интервенција го смениле полот.

Лицата кои го смениле полот, поднесуваат целосна медицинска документација, која влегува во управна постапка со цел да се сменат податоците во однос на матичниот број и полот во матичната книга на родени. Во таа постапка покрај Управата за водење матични книги учествува и Министерството за внатрешни работи, кое е надлежно за определување на матичниот број на граѓаниниот и неговите лични документи.

I. Сепак во случајот X против Република Македонија, Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) во Стразбур со пресуда од 17 јануари 2019 година, констатира повреда на правото на приватност и на неефикасен правен лек во земјата кога тужителот Икс (анонимизираното трансродово лице) кој го променил полот од женски во машки, не можел административно да ја впише промената поради непостоење на соодветна законска рамка. Во таа насока, Судот посочува на отсуство на регулативна рамка во домашното законодавство²⁹.

Од аспект на овој труд е важно прашањето како променетата состојба може да влијае на опстојувањето на бракот.

Во ваков случај бракот може да се разведе по барање на некој од брачните другари, или со спогодба, или да се поништи поради заблуда, односно поради неисполнување на законскиот услов за различност на половите на брачните другари.

Во македонското законодавство во овој момент не постои законска можност ваквиот брак да престане по интервенција на некој државен орган, во случај кога ниту еден од брачните другари не постави вакво барање³⁰.

ЗАКЛУЧНИ КОНСТАТАЦИИ

Бракот претставува историска категорија која низ различните историски епохи се развивал и се менувал. Тоа наметнало потреба државата на соодветен начин да го санкционира. Иако моногамниот брак сеуште е најшироко прифатениот концепт на брак, сепак денес во споредбеното право се среќаваат различни форми на брак како што се полигамниот брак, истополовиот брак, потоа форми на заедница на живот кои уживаат определена правна заштита, како

27. К. Чавдар, Ц. Сиљаноска Костадиновска, цит.д., стр.34-35.

28. К. Чавдар, Ц. Сиљаноска Костадиновска, цит.д., стр.35.

29. СЛУЧАЈ НА X v. РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (Жалба број 29683/16), пресуда од 17.01.2019 година.

30. Согласно чл.38 од ЗС – поништување на брак може да бара поради заблуда само брачниот другар, а развод на бракот – согласно чл. 39-41 од ЗС, исто така може да бараат само брачните другари, а не и трети лица. Извор: К. Чавдар, Ц. Сиљаноска Костадиновска, цит.д., стр. 35.

што се вонбрачната заедница, регистрираното (граѓанско) партнерство и de facto кохабитацијата. Доколку овие односи вклучуваат странски елемент, тие стануваат проблем на МПП. Ако на оваа разноликост на односи се додаде и судирот што постои помеѓу еден граѓански правен систем и правен систем во кој доминира религијата, чии основни претставници се државите од арапскиот свет и некои африкански и азиски држави, тогаш е јасно дека прашањата и дилемите кои се поставуваат во меѓународното приватно право се бројни.

Проф. д-р Даниела Тошева

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола

Република Северна Македонија

BROTHER-SISTER MARRIAGE AGREEMENT AND PROPERTY DISTRIBUTION IN BGU I 183 (THE PROVINCIAL LAW APPLIED)

ABSTRACT: This paper examines the Roman provincial law applied in papyrus BGU I 183. This is a double deed document which contains marriage agreement between full brother and sister, and property distribution made by their mother. The aim of the paper is to explain why the siblings made marriage agreement after 23 years of marriage, and to clarify the link between the two deeds.

KEYWORDS: Greek legal papyri, The Gnomon of the Idios Logos, endogamy, marriage agreements, inheritance law

1. The papyrus BGU I 183 (P. Berlin 6867) is a private document written in Greek, dated about 26th April, 87 AD. It was written and found in the Egyptian village of Soknopaiou Nesos in the Arsinoite nome. There are two deeds on the recto: (1) marriage agreement without all conventional clauses, which resembles a dowry receipt; (2) property distribution mortis causa. The verso contains two stamps and date¹. The two deeds were composed as a single document, because both are concerned with the property of the same family. The marriage agreement is concluded between full brother and sister, and the property distribution is a kind of last will composed by their mother.

In this paper I will demonstrate how the provincial law is applied in these deeds, as well as the link between the two deeds written as a single document. Since the marriage agreement is concluded between siblings, first of all, I will examine the Roman attitude toward endogamy in general, and in this particular province of Egypt. My aim is not to rule out their close-kin relation or to support the vice-versa theories, because Egyptian brother-sister marriages has raised many theories since the papyri were published; I just want to show why the couple made marriage agreement after 23 years of unwritten marriage (ἄγραφος γάμος)² and what was the purpose of introducing dowry when the marriage union was consumed for so many years. Also, concerning some legal aspects of the will-making and dowry, I will compare the rules applied in this document with the one in the Gnomon of the Idios Logos (BGU V 1210)³, which was official legal document in Roman Egypt before Constitutio Antoniniana (212 AD)⁴. This way it will become obvious if the

1. This document has two red stamps on the verso, written by scribe of the local γραφεῖον (registration office). The red stamp was called χάραγμα and its purpose was to legalize the document. They were used only in Greek and some Demotic documents registered in the Greek registration office in the Ptolemaic period. In the Roman period only in some villages red stamps were used. The stamps in this document are round and have text in the spiral, which illustrate the regnal year and Αὐτοκράτορος Καίσαρος Δομιτιανοῦ Σεβαστοῦ Γερμανικοῦ ("year 4 of Emperor Cesar Domitianus Augustus Germanicus"). There are traces of text below the stamps.

2. They were probably registered as a married couple in the census returns, but they were not registered at the village registration office.

3. The Gnomon is a book de officio – an administrative handbook, which addresses mainly issues related to inheritance and dowry distribution, because this office, titled ἴδιος λόγος, was most of all concerned with the finances. The Gnomon was composed in the second century AD for the purposes of the province of Egypt.

4. In 212 AD the emperor Caracalla granted citizenship to all free inhabitants in the Roman Empire. Although this

theory corresponds to the practice.

2. Regulation 23 of the Gnomon explicitly prohibits close-kin or incestuous marriage unions between Roman citizens; the punishment is confiscation of the property:

"Romans are not permitted to marry their sisters or their aunts, but marriage with their brother's daughters has been conceded. Pardalas [*the idiologus] indeed, when a brother married a sister, confiscated the property.⁵"

The scope of the prohibited marriages is restricted to sisters and aunts only, unlike the Roman law which gives an extensive list of ascendants, descendants and collaterals, related either by adoption either by blood. In regard to brother-sister marriages, Gaius gives a longer list of restrictions, which is not replicated in the Gnomon:

"Clearly marriage is prohibited between brother and sister, whether they have been born from the same father and mother or from one or the other of them. But if someone has begun to be a sister to me through adoption, indeed for as long as the adoption holds, clearly there cannot be marriage between her and me. However, when the adoption has been dissolved through emancipation, I will be able to marry her. But also if I have been emancipated, there will be no impediment to marriage⁶."

Concerning uncle-niece marriages, which are permitted in Reg. 23 of the Gnomon, Gaius explains why they are permitted now, but hadn't been in the past:

"It is permitted to marry the daughter of a brother. This first came into use when the deified emperor Claudius had married Agrippina, his brother's daughter. However, it is not permitted to marry the daughter of a sister. And these things are shown thus by imperial constitutions⁷."

A closer look to Roman legal theory indicates that the punishment for committing such nefarias et incestuas nuptias was different than the punishment bestowed on Roman citizens in Egypt. Generally, in Roman law the children born in unlawful unions were considered sine patre (without father), while the spouses were sent into exile on different islands, or sometimes they were killed⁸. In Egypt, on the other hand, this type of union was penalized only by confiscation of the property in regard to Roman citizens, i.e. citizens with status civitatis, regardless of their ethnic provenance. The Gnomon,

Edict, known as Constitutio Antoniniana was of great importance, it wasn't mentioned in Corpus Iuris Civilis. We only have a Greek copy on a papyrus fragment poorly preserved (P.Giss.40), together with two other edicts and an epistula issued by Caracalla. Lines 7-9 contain the essential part of the constitution:

δίδωμι τοῖς συνάπα[σιν κατὰ τ]ὴν οἰκουμένην π[ολιτ]εῖαν Ῥωμαίων, μένοντος [τοῦ δικαίου τῶν πολιτευμ]άτων, χωρ[ίς] τῶν [.]δεϊτικίων.

"Accordingly I bestow Roman citizenship on all my subjects throughout the world, no one except the dediticii being denied the rights of citizenship."

5. καὶ οὐκ ἐξὸν Ῥωμαίοις ἀδελφὰς γῆμαι οὐδὲ τηθίδας, ἀδελφῶν θυγατέρας συνεκχώρηται. Παρδαλᾶς μέντοι ἀδελφῶν συνελθόντων ἡτὰ ὑπάρχοντα/ ἀνέλαβεν.

The translation is according Select Papyri, vol. II: Non Literary, Public Documents. With an English translation A.S. Hunt, C.C. Edgar. Harvard University Press, 1963, p. 47.

6. Sane inter fratrem et sororem prohibita sunt nuptiae, siue eodem patre eademque matre nati fuerint siue alterutro eorum: sed si qua per adoptionem soror mihi esse coeperit, quamdiu quidem constat adoptio, sane inter me et eam nuptiae non possunt consistere; cum uero per emancipationem adoptio dissoluta sit, potero eam uxorem ducere; sed et si ego emancipatus fuero, nihil inpedimento erit nuptiis. (Gaius, Inst. I.61.)

Transl. by Judith Evans Grubbs. Women and Law in the Roman Empire: A sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood. Routledge, London and New York, 2002, p.137.

7. Fratris filiam uxorem ducere licet: Idque primum in usum venit, cum divus Claudius Agrippinam, fratris sui filiam, uxorem duxisset: Sororis vero filiam uxorem ducere non licet. Et haec ita principalibus constitutionibus significantur. (Gaius, Inst. I.62) (transl. Grubbs, idem., p. 138)

8. Very little is said about the consequences of these marriages, although in Lex Iulia de adulteriis coercendis and the Senatus Consultum Turpillianum, is announced that "Someone who marries a female relative in the collateral line where this is forbidden or a woman connected by affinity where there is some impediment will incur a lighter penalty where he does this openly, but a heavier one if he does it secretly. (Just. Dig. 23.2.65)

initially promulgated by Augustus⁹, doesn't mention if these marriages were prohibited among the other population in Egypt. Before *Constitutio Antoninana*, the population in Egypt was divided according to ethnic hierarchy¹⁰. The domineering ethnic group was the Roman citizens, who obeyed the Roman laws; the non-Romans in Roman Egypt were divided in two categories: (1) *astoi* (citizens of the major four Greek cities in Egypt regardless of their ethnic provenance) and (2) Egyptians, i.e. non-Roman population outside the major Greek cities. These categories followed different legal rules.

In the *Gnomon* the transgression of the boundaries between classes as well as offences inside the same class, were penalized by confiscation of the property. Reg. 23 is not imperfect because it doesn't mention the other two categories of inhabitants in Roman Egypt. The *Gnomon* encompasses only those rules for which penalty is confiscation of property, and mentions only those categories that are concerned with property confiscation. Therefore, mentioning the *astoi* or the Egyptians in this context would have been surplus, because the *fiscus* didn't get anything from their trespassing of this rule. Although the *Gnomon* doesn't mention them, we know from the bulk of legal papyri that marriages between full brother and sister were common and legal, especially in the first and second centuries AD¹¹.

S. Huebner¹² advocates the so called adoption theory, according which there wasn't real incest. Namely, families without sons were adopting their future sons in law, because of the virilocal marriage customs in the Mediterranean basin. Consequently, the brother and the sister were not in blood relation; this was, according to Huebner, a widespread family strategy in the Mediterranean. Yet, according to *ius civile*, marriage between adopted brother and sister was incest (cf. *Gaius* 1.61). Huebner's theory is attractive and established, but not entirely applicable, as it is obvious from this particular contract, BGU I 183. Namely, this family had five children: three sons and two daughters. Therefore, there was no need for adopting a male to inherit the property and marry the daughter.

3. As I've mentioned at the beginning, BGU I 183 is also a property distribution; it is not a Roman *testamentum per aes et libram*, nor a praetorian will, because the testator and the heirs weren't Roman citizens. They belonged to the category Egyptians, because they were villagers; they couldn't draw up neither a Greek type of will – *διαθήκη* (*diathēkē*), not because it was prohibited for the Egyptians to draw up a Greek will, but it was simply inconvenient. The *διαθαί* were deposited at the city archive, and they had official opening post mortem, same as the Roman wills¹³. In other words, *διαθήκη* was a public document (*δημόσιος χρηματισμός*), as is clearly shown in Reg. 7 of the *Gnomon*. Will made by Roman citizens in form of *διαθήκη* was void¹⁴. The Egyptians, on the other hand, didn't have a specific type of document for

9. The text preserved in BGU V 1210 dates from the time of the Emperor Antoninus Pius.

10. This type of hierarchy was known in Ptolemaic Egypt, which imposed pluralism of laws. This practice of many laws continued in Roman Egypt until 212 AD.

11. "According to official census returns from Roman Egypt dating to the first to third centuries A.D., more than sixteen per cent, or twenty-two of the one hundred and thirty six documented marriages in which the degree of kinship between spouses is ascertainable, were celebrated between full brothers and sisters and four-fifths of these marriages belonged to the second century alone."

Sabine Huebner "Brother-Sister" Marriage in Roman Egypt: A Curiosity of Humankind or a widespread Family Strategy? JRS 97 (2007), p. 21.

12. Huebner, idem, p. 21 ff.

13. Non-Romans were not subject to the inheritance tax of 5% imposed by the *Lex Iulia de vicissima hereditatem* in 6 AD.

14. Reg. 8 in the *Gnomon* prohibits Greek type of will for Roman citizens: ἐὰν Ῥωμαικῇ διαθήκῃ προσκαίηται ὅτι ὅσα δὲ ἐὰν διατάξῃ κατὰ πινακίδας Ἑλληνικὰς κύρια ἔστω, οὐ παραδεκτά [ἐ]στίν, οὐ γὰρ ἔ[ξ]εστιν Ῥωμαίῳ διαθήκην Ἑλληνικὴν γράψαι.

will, yet there are numerous documents with property distribution, usually attached to a marriage agreement. For this third type of document, written to be enforced μετ τν τελευτήν (after death), scholars used the phrase *donationes mortis causa*, but Uri Yiftach uses the term μεριτεία since it is authentic¹⁵. "The only manifest difference between *meriteia* and the *diathēkē* was that the former was composed mainly in the villages and the latter mainly in metropoleis¹⁶."

The μεριτεία didn't have the enhanced security that was provided for the Greek διαθήκη, thus it wasn't opened publicly by official in presence of the witnesses who sealed the document, but was a private matter¹⁷. What we know of this document is that it was registered in the village record office (γραφεῖον), by the village scribe (γραμματεὺς), as it is indicated at the end of the BGU I 183: γαμματ]εὺς τοῦ [κώμης Σοκν]οπαίου [N]ήσου [γρα]φίου¹⁸.

This explains the link between the two deeds in BGU I 183, and why the marriage agreement was composed so late. The first deed is a type of document named ὁμολογία (*homologia*), i.e. agreement that the marriage was consumed and the wife, Herieus, 35 years old, gave her dowry to the husband, her brother Horos, 43 years old. Horos and Herieus are brother and sister, ὁμοπάτριοι (*homopatritoi*) and ὁμομήτριοι (*homometritoi*), which mean full blood, by the same father and mother. At the beginning of the agreement we found out that they have lived in marital union at least 23 years, since they have together a son, named Pekysis, who is 22 years old. The son is mentioned here as a κύριος (*kyrios* = legal guardian) to his mother. Horos, the husband, agrees that he will provide for Herieus as he did before, and that he won't treat her improperly. If he violates the conditions in the clauses, he has to return to her the dowry with provision. Some conditions that are usually used in marriage agreements in the early Roman period are missing here¹⁹, but this is to be expected since the marriage agreement was drawn after 23 years of marriage, and its main purpose was to record the dowry. They had lived in γάμος ἄγραφος (unwritten, i.e. unregistered marriage), and suddenly a necessity appeared for 20 silver drachmae to be registered. Well, it is not unusual for brother-sister marriages to draw up property even after divorce had taken place (cf. P. Kron. 52). Also, while they lived in unwritten marriage, they were under their father's power (ἐξουσία). The father probably died, because he is not mentioned in the mother's property distribution, and now his power ceased. The dowry itself has insignificant value in comparison with dowry values from other documents of this period. The ὁμολογία was merely composed for the property distribution of the mother.

"If to a Roman will is added a clause saying, "whatever bequests I make in Greek codicils shall be valid," it is not admissible, for a Roman is not permitted to write a Greek will." (Transl. Select Papyri, p. 45)

15. Uri Yiftach rejects the application of the term *donatio mortis causa* to the Egyptian wills, because he considers it modern construction. The proper name, according to Yiftach, is the same used by the inhabitants of early Roman Egypt, which seems to be μεριτεία (*same root with the verb μερίζω which means divide, distribute, assign a part, allot) in the first century and συγχώρημα in the second. (see Uri Yiftach, "Deeds of Last Will in Graeco-Roman Egypt: A Case Study in Regionalism" in The Bulletin of the American Society of Papyrologists, Vol. 39, No. 1/4 (2002), pp. 149-164.)

16. Yiftach, idem, p. 164.

17. According to Roman law, the making of testament was a matter of public law (Dig.28.1.3.): Testamenti factio non privati, sed publici iuris est.

18. The text on the papyrus has many writing mistakes which are evident in this fragment.

19. For example, the husband's obligations if a child is born, and the marriage is divorced, etc. In the marriage agreements from the Roman period, the clauses for marriage fidelity from both spouses were omitted.

According to the property distribution we can make the following stemma of the family:

Tesenouphis + Satabous ²⁰ (65 years old)				
(father, probably deceased)			(mother)	
Horos (son, 43 years old)	Herieus (daughter, 35 years old)	Stotetis (1) ²¹ (son)	Soueris (daughter)	Tesenouphis (deceased son)
Pekysis (son of Horos and Herieus, 22 years old)		(no record on his family)	(no record on her family)	Stotoetis (2) and Horos (Tesenouphis' two sons, who inherit from their grandmother Satabous)

The mother, Satabous, was 65 years old, probably a widower, and she didn't want her property to be distributed ab intestato after her death. According to Egyptian laws most of the family estate (usually double share) would pass to the oldest son, and the daughters received equally as the younger sons in intestate succession. Satabous, the mother of Horos and Herieus, had three more children: Stotetis (1) (son), Tesenouphis (deceased son, named as his father)²², Soueris (daughter). Satabous distributed most of her immovable property to her living sons. Since she first mentions Stotoetis (1), it is probable that he is older than Horos. If we take into consideration the age of the mother, 65, she gave birth to Horos when she was 22, which is old according to customs. He is definitely not her first child, nor is Herieus, to whom Satabous gave birth at age 28. The evidence shows that women usually gave their first birth at 12/13 years of age. In regards to the deceased son, Satabous distributed 8 silver drachmae to each of his two sons. The property distribution of Satabous is not unusual for Egyptian μεριτεία, in fact it is in accordance to Egyptian rules, but it is not, however, in accordance to Roman rules. Hence, we can say that this μεριτεία is according to Roman provincial laws. At the end of the document, the participants of the first deed give υπογραφή, statement, which was written by someone else because they (including Herieus' legal guardian) were illiterate. After that, the mother Satabous gives υπογραφή, through Stotoetis (3), because she and her nephew Stotetis (4)²³ who was her legal guardian (different from the one that wrote the υπογραφή) were illiterate.

4. In conclusion, this double deed document²⁴ is composed according to provincial laws, which were acknowledged by the Roman officials. The incest between the spouses was legal for non-Romans. However, these same rules were not applicable

20. Most of the e Egyptian names are at the same time male and female.

21. Four different persons with this name appear in this document.

22. Statistics show that the oldest son was usually named after his father and the second son after his maternal grandfather. Horos is named after his maternal grandfather, but we must not make conclusions here, because this is not a rule. (see more Deborah W. Hobson, "Naming Practices in Roman Egypt", The Bulletin of the American Society of Papyrologists, Vol. 26, No. 3/4 (1989), pp. 157-174.)

23. Her sister's son.

24. This not a double document, but document with two deeds. The term double document is used for the papyri which are sealed partly, and inscribed twice. The upper part (scriptura interior) is sealed so that the text cannot be falsified, but the lower part (scriptura exterior) is left open so that it can easily be consulted.

to Roman citizens – Romans usually contracted marriage agreements referring to the Roman law, the Lex Iulia de marritandis ordinibus (cf. P.Ryl. IV.612). Non-Romans didn't refer to this law, which was issued after 18 BC. At the beginning of this paper I asked the question why the marriage agreement was composed after 23 years of marriage. The answer indeed lies in the next deed, the unilateral property distribution, i.e. the *μεριτεία* composed by the mother of the spouses. Obviously their father died, and his legal power over them ceased. The spouses were able to contract written marriage without their father's permit, in order to settle their obligations in case of divorce. We know that when the father is alive, he is the one that manages the divorce of his children married to each other if they had lived in unwritten marriage.

On the other hand, the *μεριτεία* didn't have enhanced security as Roman and Greek wills did, so they were attached to other types of documents, usually marriage agreements. The *μεριτεία* documents were registered at the village record office, and afterwards probably recorded at the nome's public archive²⁵, but didn't have official opening, i.e. they were not public documents (*δημόσιοι χρηματισμοί*). The format of this document is wide, which implies to a "high-cost instrument, documenting long-term and high-value transactions²⁶." Indeed, this is a long-term document, with a significant price probably. Satabous, the mother, had option to compose the will as sales document with delayed effect. However, this type of document was more complicated than marriage agreement, because the mother had to make transfer of title with the procedure *καταγραφή*²⁷, which was state registration or registration of the conveyance in the public office. With *μεριτεία* the *κτῆσις* or the conveyance of the title of property is understandable, because it was considered as *donatio mortis causa*. This as well, explains the choice of the marriage agreement for attaching the property distribution *mortis causa*.

25. According to Reg. 100 of the Gnomon the scribes had duty to depose the contracts in the Polis within the legally proscribed days. Otherwise they had to pay fine of 100 drachmae.

26. Yiftach-Firanko in Keenan, James G., J.G. Manning, Uri Yiftach-Firanko (eds.), *Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary*. Edited by James G. Keenan, J. G. Manning, Uri Yiftach-Firanko. Cambridge University Press, 2014, p. 50

27. In the first century AD the property transfer was registered in the *βιβλιοθήκη ἐκτίσεων*, located in the nome's capital, but the parties didn't have to go themselves, since the notary was obliged to register the conveyance (see. Gnomon Reg. 100)

М-р Илија Јованов
Независен истражувач
Република Северна Македонија

НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗМ – ОПАСНОСТ КОЈА МОЖЕ ДА ЈА НАРУШИ ВНАТРЕШНАТА БЕЗБЕДНОСТ НА ДРЖАВИТЕ

АПСТРАКТ: Поимот екстремизам на латински јазик означува ригидност, крајност, исклучивост. Анализирајќи ги неговите појавни облици, можеме да констатираме дека екстремизмот секогаш е поврзан со религијата и/или со политиката. Тој никако не функционира самостојно. Во овој труд ќе го изнесам своето мислење поврзано со екстремизмот, гледано од перспектива на насилниот екстремизам. За да може да се постигне компактност и целовитост на трудот, несомнено е потребно во него да бидат наброени и анализирани и факторите кои ја генерираат појавата на екстремизмот. Верувам дека нерешените политички и етнички прашања, желбата за доминација на една етничка заедница над друга, меѓусебната нетрпеливост и нетолеранција, како и непостоењето на желба за меѓусебна соработка во повеќе области – се главни фактори кои придонесуваат за развивање на екстремизам кој може да ја наруши внатрешната безбедност на државите. Секако, трудот не би бил целосен доколку во него не стане збор и за сузбивањето на екстремизмот. Она што сакам да го нагласам во овој труд е неопходноста од зајакнување на свеста кај граѓаните и општествената заедница во целина за опасностите кои ги носи екстремизмот, како и за посветување на должно внимание за сузбивање на омразата и нетолеранцијата во општеството.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: екстремизам, насилство, нетолеранција, безбедност, тероризам

VIOLENT EXTREMISM - THE DANGER THAT MAY DISRUPT THE INTERNAL SECURITY OF STATES

ABSTRACT: The term extremism in Latin means rigidity, extremity, exclusivity. Analyzing its manifestations, we can conclude that extremism is always linked to religion and / or politics. It does not function on its own. In this paper I will present my opinion on extremism from the perspective of violent extremism. In order to achieve the compactness and completeness of the work, it is undoubtedly necessary to list and analyze the factors that generate the emergence of extremism. I believe that unresolved political and ethnic issues, the desire to dominate one ethnic community over another, the mutual intolerance, and the lack of desire for mutual cooperation in many areas - are major contributing factors to the development of extremism that can disrupt the internal security of states. Of course, the paper would not be complete if it does not also focus on combating extremism. What I want to emphasize in this paper is the need to strengthen awareness among citizens and society as a whole about the dangers posed by extremism

KEYWORDS: extremism, violence, intolerance, security, terrorism

ВОВЕД

Во македонскиот јазик, поимот екстремизам означува претераност, непопустливост, непомирливост во постапките и во однесувањето.

Во македонската литература не е посветено должно внимание на изработка на анализа на насилниот екстремизам, кој, пак, последниве години станува сè поактуелен предизвик за многу држави во светот.

Во овој труд ќе пишувам за насилството и радикализацијата, за преминувањето од насилен екстремизам во тероризам, како и за факторите кои ја генерираат појавата на насилен екстремизам. Воедно, на крајот од трудот ќе стане збор и за превенцијата од насилен екстремизам.

Превентивното дејствување во насока на откривање и спречување на насилен екстремизам нужно ја наметнува потребата од широка вклученост на различните општествени чинители.

1. НАСИЛСТВО И РАДИКАЛИЗАЦИЈА

Насилството е употреба на физичка сила за да се повреди, злоупотреби, оштети или уништи некој или нешто. Исто така, се користат помалку конвенционални дефиниции, како што е дефиницијата на Светската здравствена организација која насилство го дефинира како: намерна употреба на физичка сила или моќ, загрозува или вистинска, против себеси, друго лице или против група или заедница, што или резултира или има голема веројатност да резултира во повреда, смрт, психолошка штета, лошо развивање или лишување од слобода.

Кога станува збор за насилниот екстремизам, мораме да знаеме дека не е доволно само да му се спротивставиме на истиот, туку треба и да го спречиме. Ова повикува на форми на употреба на т.н. „мека моќ“, за да се спречи заканата водена од искривени толкувања на културата, омразата и незнаењето.

Од биолошки аспект, можеме да констатираме дека ниеден човек не се раѓа како насилен екстремист, таков се станува. Процесот на дерадикализација мора да започне со човековите права и со владеењето на правото, со дијалог низ сите гранични линии, со оспособување на сите млади мажи и жени и со започнување што е можно порано, уште од училишните клупи.

2. ОД НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ ДО ТЕРОРИЗАМ

Насилниот екстремизам и радикализацијата што доведува до тероризам, како и самиот тероризам, во никој случај не се нови безбедносни предизвици. Како вид на политичко насилство и облик на организиран криминал, тероризмот е еден од најконтроверзните општествени феномени.

Канцеларијата на ООН за борба против тероризам (UNOCT) беше назначена од страна на Генералниот секретар како главна фокусна точка на Системот на ООН за спречување и борба против насилниот екстремизам погоден за тероризам.

Канцеларијата на ООН за борба против тероризам ја координира и ја надополнува работата на агенциите на ООН во земјите каде тие ги поддржуваат земјите-членки во развојот на стратегии и планови за спречување и борба против насилниот екстремизам или поврзани законски и политички рамки.

Во последните неколку години Европа е сведок на значително зголемено ниво на овие безбедносни закани. Вооружените конфликти во Сирија и Ирак и падот на голем дел од овие држави под ефективна контрола на ИСИЛ/Даеш и други терористички организации ја зголемија привлечноста на насилна

екстремистичка и терористичка пропаганда, и преку Интернет и офлајн, за многу луѓе во Југо-источна Европа, претежно млади. Чувствувајќи се исклучени и лишени од перспектива, дезориентирани, водени од религиозни и идеолошки причини или привлечени од лажни слики од животот под ИСИЛ/Даеш, стотици регрути од различни делови на Југо-источна Европа им се придружува на редовите на странски терористички борци во Сирија, Ирак и на друго место. Многу од нивните членови на семејството ги следеа. Многумина се радикализираа и размислуваа да го направат овој потег.

Овие предизвици предизвикаа поголемо внимание на безбедноста и владеењето на правото на национално и регионално ниво, повикувајќи на зајакната соработка помеѓу државите од регионот.

Инклузивна, регионална и взаемна рамка за соработка, би овозможила стабилност и владеење на правото во државите. Сето ова бара практични одговори на потребата подлабока и попрагматична активност, соработка ориентирана кон постигнување на резултати, како и координација на безбедносно-разузнавачките служби во борбата против тероризмот, но и во спречувањето и борбата против насилниот екстремизам.

3. ФАКТОРИ КОИ ЈА ГЕНЕРИРААТ ПОЈАВАТА НА НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ

Причините претставуваат појави и процеси кои со своите комбинации доведуваат до појавување на насилен екстремизам како општествено негативна појава. Воедно, причините за постоењето на насилен екстремизам не можат да се препишат само на еден фактор. Неговите причини се комплексни и се јавуваат на различни нивоа. За претставување на оваа сложеност, често се користи т.н. социјален модел.

Кај овој социјален модел, постојат четири нивоа.

Првото ниво идентификува биолошки и лични фактори кои влијаат на тоа како индивидуите се однесуваат и ја зголемуваат нивната веројатност да станат жртва или сторител на насилство: демографски карактеристики (возраст, образование, приход), генетика, лезии на мозокот, нарушувања на личноста, злоупотреба на супстанции и историја на доживување, сведочење или вклучување во насилно однесување.

Второто ниво се фокусира на блиски односи, како што се оние со семејството и пријателите. На пример, во насилството помеѓу младите, имањето на пријатели кои се вклучуваат или поттикнуваат насилство можат да го зголемат ризикот на младата личност самата да биде жртва или извршител на насилство. За насилството од интимниот партнер, постојан показател на ова ниво на модел е брачниот конфликт или раздор во врската. Кај злоупотребата на стари лица, важни фактори се стресот заради природата на минатиот однос помеѓу злоупотребената личност и давателот на грижа.

Третото ниво го истражува контекстот на заедницата, односно училиштата, работните места и соседствата. Ризикот на ова ниво може да биде под влијание на фактори како што се постоење на локална трговија со лекови, отсуство на социјални мрежи и концентрирана сиромаштија.

На четвртото ниво се разгледуваат широките општествени фактори кои помагаат да се создаде клима во која се охрабрува или се инхибира насилството: одговорот на системот на кривична правда, социјалните и културни норми во однос на родовите улоги или односите меѓу родителите и децата, нееднаквоста во

приходите, јачината на системот на социјална заштита, социјалната прифатливост на насилство, достапноста на оружје, изложеноста на насилство во мас-медиумите и политичката нестабилност.

4. ПРЕВЕНЦИЈА ОД НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ

Советот за безбедност ја усвои Резолуцијата 2178 (2014) како одговор на растечкиот феномен на странски борци кои им се придружуваат на терористичките групи како што се ИСИЛ и Ал Каеда.

Од особено значење за насилниот екстремизам беше признавањето на потребата за решавање на овој феномен на странски борци на сеопфатна и повеќедимензионален начин, вклучувајќи ги и причините, преку спречување на радикализација на тероризмот, спречување на регрутирање, инхибирање на патувања од странски терористички борци, нарушување на финансиска поддршка на странски терористички борци, борба против насилен екстремизам, што може да биде погоден за тероризам, спротивставување на поттикнување на терористички акти мотивирани од екстремизам или нетолеранција, промовирање на политичка и верска толеранција, економски развој и социјална кохезија и инклузивност, ставање крај и решавање на вооружените конфликти и олеснување на реинтеграција и рехабилитација.

Од круцијално значење за мирот, стабилноста, безбедноста, одбраната и нормалното функционирање на демократијата и органите на државата е обезбедувањето на адекватен одговор во насока на откривање и спречување на било какви дејствија на поединци или организирани групи кои дејствуваат во насока на нивно повредување и загрозување.

ЗАКЛУЧОК

Влошувањето на безбедносната состојба и порастот на терористички напади во повеќе држави од светот го доведоа чувството за лична безбедност кај поединецот, на најниско ниво во историјата на човештвото. Чувството на сигурност и безбедност е исконски вградено во секој човек, но насилниот екстремизам кој е предмет на обработка во овој труд е клучен елемент е креирањето на страв и несигурност кај поширока група на луѓе.

Од исклучително важно значење кај екстремизмот е прашањето за негова превенција. Превенцијата треба да биде системска, организирана и добро испланирана. Сметам дека нужно е секоја држава да се соочи со сопственото конфликтното минато, бидејќи тоа е предуслов за градење на правна и демократска држава во вистинска смисла на зборот.

Од анализата, можеме да заклучиме дека нерешените политички и етнички прашања, желбата за доминација на една етничка заедница над друга, меѓусебната нетрпеливост и нетолеранција, како и непостоењето на желба за меѓусебна соработка во повеќе области – се главни фактори кои придонесуваат за развивање на екстремизам кој може да ја наруши внатрешната безбедност на државите.

Потребно е зајакнување на капацитетите на безбедносно-разузнавачките служби во насока на обезбедување соодветна техничка и советодавна помош, континуирано обучување и пренесување на искуства од пријателски безбедносни служби, како од регионот, така и од земји-членки на ЕУ, а во насока на справување со предизвиците.

На крај, само би додал дека повеќе од неопходно е заедничка борба и изнаоѓање на модули за решавање на безбедносните предизвици кои ги носи модерното време.

КОРИСТЕНА ЛИТРАТУРА

1. Merriam-Webster Dictionary.
2. World report on violence and health, World Health Organization, 2002.
3. Patrick, C. J. (2008). Psychophysiological correlates of aggression and violence: An integrative review. Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences
4. McCrory, E.; De Brito, S. A.; Viding, E. (2012). The link between child abuse and psychopathology: A review of neurobiological and genetic research. Journal of the Royal Society of Medicine. 105 (4): 151–156.
5. Резолуција 2178 (2014). Совет за безбедност на Обединетите нации.

Доц. д-р Живко Митревски

Факултет за правни науки

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола

Република Северна Македонија

МУЛТИДИМЕНЗИОНАЛНА ДИМЕНЗИЈА НА КОЛЕКТИВНОТО ПРЕГОВАРАЊЕ

АПСТРАКТ: Историските противречности меѓу трудот и капиталот, потребата од нивно креативно решавање како резултат на спротивставените интереси на договорните страни и социјални партнери нужно ја наметнаа потребата од специфичен пристап на колективното преговарање во процесот на глобализацијата на капиталот, формирањето на мултинационални компании, дигитализацијата и новата индустриска револуција.

Современите видоизменети индустриски односи под влијание на неколку историско-политички и социјал-економски услови особено под влијанието на глобализацијата на капиталот и промените во стопанското организирање неопходно ја наметнаа потребата од афирмација на мултинационалната димензија на колективното преговарање.

Социјалните партнери како никогаш досега во рамките на афирмацијата на трипартитниот социјален дијалог се исправени пред предизвикот користејќи ги искуствата и решенијата на меѓународните стандарди на трудот и искуствата на постоечкиот бипартитен мултинационален карактер на преговори да изградат и изнајдат соодветни стратегии и модели на колективно преговарање преку кои ќе биде изразен мултинационалниот карактер и димензија на истото.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: труд, капитал, социјални партнери, колективно преговарање, мултинационални компании

MULTI-DIMENSIONAL DIMENSION OF COLLECTIVE NEGOTIATION

ABSTRACT: The historical contradictions between labor and capital, the need to address them creatively as a result of the conflicting interests of the contracting parties and social partners have necessarily imposed the need for a specific approach to collective bargaining in the process of globalization of capital, the formation of multinational companies, digitalisation and new industries.

Modern changed industrial relations under the influence of several historical-political and socio-economic conditions, especially under the influence of globalization of capital and changes in economic organization, have necessitated the need to affirm the multinational dimension of collective bargaining.

Social partners, as never before in the affirmation of tripartite social dialogue, are challenged using the experiences and solutions of international labor standards and the experiences of the existing bipartisan multinational nature of negotiation to build and find appropriate strategies and models of collective bargaining through which be a multinational character and dimension of it.

KEYWORDS: labor, capital, social partners, collective bargaining, multinational companies

Колективното преговарање како современ модел на уредувањето на односите меѓу трудот и капиталот реализиран од носителите на општествената моќ, односно социјалните репрезентативни партнери вклучително и државата ја имаат историската одговорност да одговорат на сите предизвици па и оние поврзани со глобализацијата на капиталот, пазарното и стопанско реструктурирање, миграциските процеси па и оние поврзани со четвртата индустриска револуција и дигитализација.

Формирањето на Европската унија и воспоставувањето на “Европскиот социјален модел” со промоцијата на заеднички вредности и стандарди на трудот, а особено и обврската од Договорот од Мастрихт, точка 2: “Социјалниот дијалог: се настојува да се стави поголем акцент на заклучување на европски колективни договори¹” исто така предизвика практична потреба да се утврди стратегија и неопходност од афирмација на мултинационалната димензија на колективното преговарање.

Ако земеме во предвид дека поврзаноста на преговарањето со определени нивоа е резултат на сферите на влијание кои се карактеристични за секој акт, па и за колективниот договор (просторни, временски, материјални и персонални, односно на ниво на територија, сектор или локално ниво) со глобализацијата на капиталот, неговото интернационализирање се јавува и една нова димензија која се повеќе се наметнува, а тоа е преговарањето во рамките на мултинационалните компании кое се поврзува и со потребите од новиот интернационален синдикализам². Слично на претходното, градењето на новите политички и економски структури од аспект на Европската унија, покрај колективното преговарање во мултинационалните компании го наметна и она на ниво на Европска унија.

Глобализацијата на капиталот во светски рамки и соодветната промена во индустриските односи, формирањето на голем број на мултинационални компании или тнр. “транснационални корпорации” промените во стопанските структури и во пазарот на трудот нужно ги наметнаа и потребите за разрешување на правата и обврските во рамките на таквите компании. Овие процеси наметнаа и сериозни прегрупирања па и реструктурирања во нивоата на социјалното партнерство па и предизвик за разрешување на мултинационалната димензија на правата и обврските и односите на странките во преговарањето. Токму затоа и Меѓународната организација на трудот (МОТ) во ноември 1977 година ја усвои и трипартитната Декларација за начелата на мултинационалните компании и социјалната политика. Донесувањето на оваа Декларација е резултат на трипартитното преговарање во рамките на МОТ и постојат повеќе точки во кои се апсорбираат разни форми на социјалната политика, вклучувајќи ги меѓународните стандарди за слобода на здружувањето, вработувањето, еднакви можности за оспособување, работни услови и работни односи. Во точка 48-55 постојат одредби кои го поттикнуваат преговарањето меѓу субјектите на мултинационално ниво и овозможуваат решавање на проблемите на едно институционално ниво.

Работниците вработени во мултинационалните компании имаат право врз основа на точка 48 во согласност со националните прописи и пракса на свои претставнички организации кои ги формираат по слободен избор и кои се признати за колективното преговарање. Според точка 49 “Кога тоа е потребно треба да се спроведат мерки кои одговараат на националните услови заради поттикнување на вкупниот развој и користење на сите расположливи

1. Договор од Мастрихт, Е.З 1993 ст.1 и 2

2. Ch. levinkson, Interantional trade unionism, London 1972

механизми за доброволно преговарање меѓу работодавачот или организацијата на работодавачи и работничките организации со цел одредување на услови за вработување по пат на колективни договори". Во истата Декларација во точка 50 овие мултинационални претпријатија мораат да обезбедат на работничките претставници можност за развој на ефикасни колективни договори, а во точка 51 се предвидува задолжителна обврска на овластените работнички претставници во било која земја каде работат да преговараат со претставници на раководства кои се овластени да донесуваат одлуки за предметот на преговарање. Оваа Декларација исто упатува на преговарање со добра волја, а според точка 52 "мултинационалните компании не смеат да се закануваат со можноста за преместување на цела или дел на работна единица од одредена земја, како би неправилно влијаела на преговорите или па оневозможување на користење на права на организирање, како ни да ги преселат работниците од преставништвото во странски земји со намера за попречување на преговорите со добра волја со работничките претставници или користење на работничките права на организирање³". Декларацијата предвидува и одредби во колективните договори за решавање на споровите и одредби за меѓусебно почитување исто и согласно точка 54 право на информирање и доставување на податоци во смисла што "Мултинационалните претпријатија треба на работничките претставници да им осигураат податоци кои се потребни за ефикасно преговарање со работодавачите секогаш кога е тоа во согласност со локалните прописи и пракса, бидејќи тие податоци ќе им овозможат добивање на права слика за работа на работодавачите, односно претпријатието како целина".

Оваа Декларација предвидува обврски и за владите и за работодавачите согласно точка 55 "Кога тоа законот и праксата го допуштаат, Владата треба на претставничките организации на нивно барање да достави податоци за работењето на одделни подрачја на кое одредено претпријатие дејствува, кое ќе им помогне за утврдување на објективни критериуми при колективното преговарање." Во тој контекст мултинационалните и националните претпријатија треба конструктивно да одговорат на владините барања на релевантни податоци за нивното работење.

Заради елиминирање на расчекорот помеѓу стандардите и практиката, формирани се посебни комитети вклучителни и меѓународни мултинационални совети кои ја следат состојбата во колективното преговарање на ниво на мултинационалните компании за што посебно се грижат светските синдикални федерации кои директно се вклучени во преговарањето и исклучувањето на мултинационални рамковни спогодби кои особено се фокусираат на слободата на здружувањето, колективното преговарање, слободниот избор на вработување, забрана за дискриминација, забрана за работа на деца, исплата на заработувачката за прекувремени работни саати, безбедност и здравје на работа, стручно оспособување, почитување на работното законодавство, на законите за социјално осигурување, како и нивно спроведување. Во оваа смисла сведоци сме на огромен број на склучување на вакви спогодби помеѓу светските грански синдикални федерации со голем број на мултинационални компании кои во значителна мера ја реализираа мултинационалната димензија на колективното преговарање. Втората димензија на мултинационалниот карактер на колективното преговарање беше поврзана и со формирањето на нови економски и политички структури од типот на

3. Декларација за правата кои се однесуваат на мултинационалните претпријатија и социјалната политика-MOT, ноември 1977

ЕУ каде што воспоставувањето на единствени пазари, монетарна и економска унија, единствени пазари на трудот директно ја наметнаа и потребата од утврдување на страните на преговарање и генерално на прашањето за преговарањето. Формирањето на вакви специфични индустриски односи директно ја наметна потребата од формирање на специфични структури на социјалните партнери со цел да се оствари силата и целта на колективното преговарање која се афирмирал со формирање на репрезентативни европски социјални партнери претставени преку Европската конфедерација на синдикати (ETUC) како претставник на работниците и Унијата на индустриските и работодавачките конфедерации на Европа (UNICE) денес позната и како BUSINESSEUROPE. Европската конфедерација на синдикати-Е.К.С. (ETUC) формирана е 1973 година како синдикална противтежа на европскиот капитал, опфаќа над 76 членки од вкупно 35 држави од Европа и 11 индустриски федерации, застапува преку 60 милиони членови, а репрезентативните синдикални федерации од РСМ Сојуз на синдикати на Македонија и конфедерацијата на самостојни слободни синдикати на Македонија се членки во ETUC.

Во 1985 година претседателот на европската комисија Жак делор формално иницирал постапката за бипартитен социјален дијалог меѓу ЕКС и организацијата на работодавачи, а со стапувањето на договорот од Мастрихт 1993 година "признато е правото на социјалните партнери да преговараат за задолжителни рамковни договори на европско ниво"⁴ кои или се формализирани во ЕУ законодавството како директиви или автономно се имплементирани од страна на партнерите на европско и национално ниво. Своео делување го врши преку социјалните одбори и преку гранските европски индустриски федерации. ЕКС со соодветната организација на работодавачи има потпишано три договори за породилно отсуство, за скратено работно време и за договорите за работа на определено време. Ваквите договори с ратификувани од Советот на министри, па тие се дел и од европското законодавство. Попознати грански индустриски европски синдикални федерации се EMF (Европска федерација на мералците), EPSU (Европска федерација на синдикатите од јавниот сектор), ETUCE (Европски синдикален одбор за образование), ETUF (Европска синдикална федерација- текстил и кожа) EFBWW (Европска федерација на синдикати за градежништво и дрвна индустрија), EFFAT (Европска федерација за земјоделие, прехранбена индустрија и туризам) и други.

Европската страна за потпишување на европски рамковни колективни договори од страна на работодавачите е спомнатата BUSINESSEUROPE формирана во март 1958ма година, а со проширувањето на ЕУ реформирано во 2003 година во која членуваат 35 федерации и четири посматрачки федерации од сите европски држави со тоа што и работодавачките организации репрезентативни од РСМ се членки на овој европски социјален партнер. Покрај тоа што е субјект за склучување на европски рамковни колективни договори има за цел поттикнување на претприемништвото, промовирање на политиката на урамнотежен и одржлив развој, унапредување на флексибилност на пазарот на трудот, долгорочна стабилност на економската и монетарната унија, промовирање на кохерентни правила и конкуренција, либерализација на светската трговија и вложување, како и проширување на ЕУ на принцип на заслуги, поддршка на иницијативи, урамнотежена интеграција на економски, општествени и еколошки проблеми.

4. ICFTU- Priracnik3- Kolektivno pregovaranje za bolje uslove zivota i rada, polit. Dimenzija kolektivnog pregovaranje J. Petrovic, A. Ginararu, Trsanj- BiH, 2006, str.62

Во рамките на јавниот сектор како страна на преговарање на европско ниво е европскиот центар на јавни претпријатија и претпријатија од општ економски интерес (СЕЕР) кој е формиран во 1961 година од субјекти од јавен карактер кои вршат активности од општ јавен интерес.

Појавата на процесот на миграција и сериозните рефлексии врз економската и социјалната сосотјба на мигрантите, како и промените во пазарот на трудот што ги предизвика овој процес нужно ја наметнува потребата од градење на сериозен пристап и разработување на соодветни модели во рамките на мултинационалната димензија на колективното преговарање. Токму затоа заради значењето на ова прашање и светската федерација на синдикати (ITUC) и европската конфедерација на синдикати (ETUC) заедно со соодветните партнери на работодавачите направија сериозен обид за внесување на низа прашања од овие процеси во рамките на колективното преговарање.

Следен, можеби и најактуелен предизвик со кој ќе се соочи мултинационалната димензија на колективното преговарање е предизвикот кој се повеќе и повеќе се наметнува од кризата поврзана со светската пандемија предизвикана од корона вирусот КОВИД-19. Социјално-економската криза резултирана од светската пандемија според најновата студија на МОТ може да остави над 25 милиони без работа, пораст на глобална невработеност меѓу 5,3 милиони (полесно сценарио) и 24,7 милиони (потешко сценарио) за разлика од економската криза од 2008 година која ја зголеми глобалната невработеност со 22 милиони невработени лица. Економските негативни ефекти според студијата би можеле да бидат помеѓу 860 милијарди и 3,4 билиони американски долари до крајот на 2020 година со пад на светската економија и бизнис и со зголемување на работната сиромаштија помеѓу 8,8 и 35 милиони луѓе низ светот за разлика од првобитната проценка пред светската пандемија дека работната сиромаштија ќе има пад од 14 милиони на светско ниво. Неопходната потреба од заштитата на работните места, неопходните мерки од стимулирање на вработеноста, обезбедување на неопходни приходи на работниците и соодветна социјална и здравствена заштита сигурно ја наметнува и потребата уште еднаш носителите на општествената моќ, социјалните партнери и МОТ највисоко во својата агенда заедно со владите да изнајдат соодветни модели и стратегии и во рамките на мултинационалната димензија на колективното преговарање да ги вметнат овие прашања. Впрочем, неслучајно и во рамките на ваквата студија како најмоќни алатки кои ќе обезбедат справување и ублажување на кризата се посочува социјалниот дијалог, а во тие рамки и колективното преговарање како основен инструмент, но и примената и почитувањето на меѓународните стандарди на трудот.

Очигледно е дека мултинационалната димензија на колективното преговарање со инкорпорирањето на меѓународните стандарди на трудот од МОТ се насоки кои носителите на општествената моќ, социјалните партнери и државата ќе мораат и натаму да ги спроведуваат врз основа на досегашните искуства, но и да ги надградуваат соодветно на најновите предизвици.

ЛИТЕРАТУРА

1. Договор од Мастрихт, Е.3 1993 ст.1 и 2
2. Ch. levinkson, Interantional trade unionism, London 1972
3. Декларација за правата кои се однесуваат на мултинационалните претпријатија и социјалната политика- МОТ, ноември 1977

4. ICFTU- Priracnik3- Kolektivno pregovaranje za bolje uslove zivota I rada, polit. Dimenzija kolektivnog pregovaranje J. Petrovic, A. Ginararu, Trsanj-BIH, 2006, str.62
5. Митревски, Живко. Колективното преговарање и синдикалното водство, Киро Дандаро, 2016, Битола
6. Lubarda A. Branko, Kolektivni ugovori o radu-uporedno parvo, teorija, praksa, NIP Radnicka stampa, Beograd, 1990
7. Kosutic Budimir, Kolektivni pregovori parvo na strajk I loc-out u savremenim kapitalistickim drzavama, Savremena administracija, Beograd, 1987

323.28:005.21(4-672EY)

Доц. д-р Оливера КрстевскаФакултет за правни науки
МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола
Република Северна Македонија**М-р Александар Крстевски**

Република Северна Македонија

АНАЛИЗА НА СТРАТЕГИЈА НА ЕУ ВО БОРБА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ НА МЕЃУНАРОДНО (ГЛОБАЛНО) НИВО

АПСТРАКТ: Утврдување на дефиниција за меѓународен (глобален) тероризам е доста тешко бидејќи тој спаѓа во кривични дела кои се квалификуваат како меѓународни и истите се предмет на меѓународни конвенции: кривично дело против цивилно виздухопловство и земање на заложници, кривично дело против лица кои уживаат меѓународна заштита¹.

Една од наголемата причина зошто во меѓународната заедница не може да се постигне согласност при дефинирање на тероризмот и мерките кои треба да се превземат со цел за негово сузбивање е фактот дека некои држави го користат тероризмот како средство за остварување на сопствената надворешна политика. ЕУ превзема низа на мерки со кои влијае врз глобалниот тероризам. Целта на самите мерки е сузбивање на глобалниот тероризам

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Тероризам, глобален тероризам, Европска Унија, ООН

ANALYSIS OF THE EU STRATEGY IN THE FIGHT AGAINST TERRORISM AT INTERNATIONAL (GLOBAL) LEVEL

ABSTRACT: Defining a definition of international (global) terrorism is quite difficult as it is classified as an international criminal offense and subject to international conventions: a crime against civil aviation and hostage-taking, a crime against persons enjoying international protection.

One of the major reasons why the international community cannot agree on defining terrorism and the measures to be taken to combat it is the fact that some states use terrorism as a means of pursuing their own foreign policy.

The EU is taking a series of measures to influence global terrorism. The purpose of the measures themselves is to suppress global terrorism.

KEYWORDS: Terrorism, Global Terrorism, European Union, UN

Покрај “ класичните последици “ како што е загрозување на човечки животи, атентат со трагичен исход, тероризмот и развој на односите кои произлегуваат од тероризмот предизвикуваат кризна ситуација и претставуваат опасност за мир.

1. Владан Василијевиќ, Покушај одреѓивање тероризма као меѓународног злочина, Југословенска верзија за меѓународно право, 1972, стр 1-3.

Со цел да биде обезбеден мир и стабилност на просторот на ЕУ, таа вобедува бројни мерки за заштита од глобалниот тероризам. Оттука како фипотеза на оваа истражување е ако безбедноста на ЕУ зависи од безбедноста на соседните држави тогаш ЕУ треба да делува на глобално ниво и обратно.

Напорите кои во минатот се правени во рамките на Обединетите нации, се претставени во посебно поглавје наречено "Политички декларации на Осма конференција на шефовите на државите и владите на државите (Хараре, 1986 година). Во овој документ се потенцира дека тероризмот, вклучувајќи го и меѓународниот тероризам го загрозува животот на невините луѓе, ја загрозува фундаменталната слобода и се понегативно влијае на одржување на меѓународни односи, кое може да го доведат во опасност и територијалниот интегритет на државата.

Поради големото присуство во меѓународната заедница, тероризмот ги поттикнува државите кон значајни промени, во доменот на некои права кои се прознаени на меѓународниот план. Противтерористички закони во моментот постојат само во законодавство во Сад и Велика Британија. Останатите земји имаат само измени и доплонувања во Законот за кривична постапка.

Прогласување на целите на некои групи како политички и барање легитимитет за сопствената борба, може да биде целосно субјективно. Но во такви ситуации во суштина се создава идеолошка база за меѓународен тероризам и тоа со помош на одредена група на луѓе која некој политички ситем ќе го прогласи за систем за психолошка принуда, а подршката на мнозинството се прогласува како некој вид манипулација². Во делото Современи облици на тероризам, авторот Проф. Др Војин Димитријевиќ издвојува две основни причини зошто тероризмот се повеќе добива меѓународен карактер. Прво тоа се случува затоа што во самиот терористички акт се вмешуваат повеќе држави и како второ нападнатото добро често ужива меѓународна заштита. Првата ситуација претставува тероризам со странски елемент, авората група претставува тероризам кој е со меѓународно значење³.

Др Милан Пашански истакнува дека меѓународниот тероризам настанува кога терористичкиот акт е извршен над вредноста која ужива меѓународна заштита или кога со терористичка активност се опфатени добрата или граѓаните на други земји⁴.

Самиот термин меѓународен тероризам е оспоруван од страна на поединци, бидејќи тие сметаат дека ОН не учествуваат во терористичките активности, туку тоа си го спроведуваат државите и затоа таа активност ја нарекуваат меѓународен тероризам. Меѓутоа ако ктирички се анализираат правните и политичките теории кои го дефинираат поимот меѓународен тероризам, и ако се изврши класификација на тероризмот од меѓународно значење, тогаш од аспект на правни и политички науки терминот меѓународен тероризам е прифатлив.

Современ тероризам навистина се повеќе добива се поголема димензија. Според Л. А. Маџорјан потребно е да се прави разлика меѓу тероризам како државно кривично дело и тероризам како кривично дело со меѓународен карактер кое ги загрозува интересите на две или повеќе држави или со нив се нарушува меѓународниот правен поредок. Терористички акт може да се квалификува како кривично дело со меѓународен карактер во случаи кога терористите и лицата (жртви на терористички акт) се државјани на една или повеќе држави, но

2. Војин Димитријевиќ, Тероризам, Радничка штампа, Београд, 1982, стр.7.

3. Војин Димитријевиќ, Савремени облици тероризма, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1980, стр. 21-25.

4. Милан Пашански, Савремене камиказе- транснационални тероризам и дипломатија, Ниро књижевне новине, Београд, 1987, стр.8.

кривичното дело мора да биде извршено надвор од границите на државата чии се тие државјани или кога самиот терористички акт е насочен против лица кои уживаат меѓународна заштита, или кога терористички акт се спрема во една а се остварува во друга држава итн⁵.

Проблем со меѓународниот тероризам е разгледан од стана на Р. Лемкин во свој труд *"Faulitcreer nouveau delit de droit des gens, nomme terrorisme"*. Станува збор за мислење дека тероризмот претставува деликт на меѓународно право, кој во себе содржи серија на терористички акти, т.е. кривични дела со посебни обежежја⁶.

Со проблемите поврзани со тероризмот и со одредени поими поврзани со меѓународен тероризам активно биле разгледувани од страна на правници во текот на дваесетите и триесетите години на XX век. Спрема студија која е извршена од страна на генералниот секретар на ОН, терминот тероризам за прв пат е употребен во извештајот кој е донесен на III меѓународна конференција за унификација на кривично право во 1930 година во Брисел.

Од изнесените дефиниции и мислења од неколку автори може да се заклучи дека под меѓународен тероризам се подразбира акт на терористичко насилство во кое е вмешано барем еден странски елемент. Странски елемент може да биде во вид на *ratione personae*, односно извршител или жртви кои се државјани на различни држави и вториот е во вид на *radione materiae et radione loci*, односно терористички акт кој е од посебен интерес за повеќе држави.

Клучен став од предходно изнесеното е дека еден терористички акт е меѓународен само доколку со тој акт се загрозуваат меѓународни добра, за кои се заинтересирани повеќе држави, односно е заинтересирана меѓународната заедница.

Значи, во однос на прашање што претставува меѓународен тероризам, се издвојуваат два методолошки пристапа и тоа:

- » Првиот пристап врши селекција на меѓународни елементи во конкретното дело и врз основа на нив се одлучува дали еден терористички акт ќе се третира како меѓународен тероризам,
- » Вториот пристап ги опфаќа оние терористички акти како меѓународни само доколку конкретниот акт остава јасни меѓународни последици⁷.

При справување со меѓународниот тероризам постојат воспоставени механизми и стратегии кои го помагаат неговото справување. Со цел да извршиме нивна анализа ќе бидат разгледани стратегиите кои се превземаат од страна на ЕУ во справување со меѓународен тероризам.

Советот на ЕУ во 2005 година ги усвоил стратегиите на ЕУ во борба против тероризам со цел остварување на глобална борба против тероризам и создавање на безбедна и сигурна Европа.

Самата стратегија е воспоставена преку четири столба на дјствување и тоа: превенција, заштита, прогон и одговор. Од голема важност за сите столбови претставува соработката со трети држави и меѓународни институции. Со цел да бидат разбрани четирите столбови, ќе ги објасниме секој поединечно.

Првиот столб е превенција. Отстранувањето на причините за радикализација и регрутација на терористи е една од главните приоритети на ЕУ. За таа цел Советот на ЕУ во 2008 година ја донело стратегијата на ЕУ за борба против радикализација

5. Л. А. Маџоријан, Тероризам: правда и вимисел, Москва, 1983, стр.28

6. Душан Јаковљевиќ, Тероризам с гледишта кривично право, Службени лист, Београд, 1997, стр. 31.

7. Војин Димитријевиќ, Покрет несврстаност и меѓународни тероризам, зборник радова:Савремени тероризам, НИП Пословна политика, Београд, 1986, стр.15.

и регрутација на терористи. Оваа стратегија е ревидирана во јуни 2014 година, откако се појавил нов тренд на изолирани терористички напади, странски борци и употреба на социјални медиуми меѓу терористите.

Вториот столб е заштита. Заштита на граѓаните и на инфраструктура преку сузбивање на можните терористички напади е втора по приоритет стратегија на ЕУ. Во оваа стратегија е вклучено заштита на надворешни граници, подобрување на безбедност во сообраќај, заштита на стратешки цели. За таа цел ЕУ во април 2016 година донела директива со која се уредува употреба на податоците од евиденцијата на податоци за патници.

Третиот столб е прогон. ЕУ работи на намалување на способноста на терористите да планираат и да се организираат и откако ќе ги откријат ги изведуваат пред лицето на правдата. Остварување на овии цели на ЕУ е овозможено преку: јакнење на национална способност, подобрување на соработка и размена на информации помеѓу полицијата и правосудните тела, сузбивање на финансиски тероризам и отстранување на сите средства за поддршка и комуникација на терористите. Совет и Европски парламент во 2015 година ги усвоиле и правилата за спречување на перење пари и финансирање на тероризам.

Четвртиот столб е одговор. Подготовка за последиците од тероризмот, управување со нив и сведување на тие последици на најниско ниво е четврта цел на ЕУ во борба против тероризмот. Оваа цел се постигнува преку подобрување на способност за справување со последиците, како и исполнување на потребите на жртвите. Како приоритети во оваа област спаѓаат: развој на ангажман на ЕУ за координација на одговор на криза, ревизија на механизми за цивилна заштита, развој на алатки за процена на ризици, размена на најдобрите практики во давање помош на жртвите од тероризмот. Во последните години во група на приоритетите е вклучено и: утврдување на ангажмани за примена на клаузула за солидарност на ЕУ со одлука донесена од Советот во 2014 година и преиспитување на законодавство на ЕУ за цивилна заштита од 2013 година.

Со наведените стратегии на ЕУ за борба против тероризмот треба да се делува на глобално ниво. Оваа произлегува од сваќањето, а воедно и се потврдува поставената хипотеза дека сигурноста на ЕУ произлегува од ситуацијата во другите земји а особено во соседните земји. Во 2014 година Европскиот совет повикал на воспоставување на ефективна политика за борба против тероризмот преку обединување на внатрешните и надворешните аспекти. Во февруари 2015 година лидерите на ЕУ ја истакнале потребата на ЕУ за соработка со трети држави во борба против тероризмот. Програмот за борба против тероризмот помеѓу ЕУ и трети држави е вклучен на многу начини и тоа: преку политички дијалог на високо ниво, донесување на клаузули и спогодби за соработка или специфични проекти за давање помош, како и преку проекти за изградба на капацитети со стратешки важни земји.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Владан Василијевиќ, Покушај одреѓивање тероризма као меѓународног злочина, Југословенска верзија за меѓународно право, 1972, стр 1-3.
2. Војин Димитријевиќ, Тероризам, Радничка штампа, Београд, 1982, стр.7.
3. Војин Димитријевиќ, Савремени облици тероризма, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1980, стр. 21-25.
4. Војин Димитријевиќ, Покрет несврстаност и меѓународни тероризам, зборник радова: Савремени тероризам, НИП Пословна политика,

Београд, 1986, стр.15.

5. Душан Јаковљевиќ, Тероризам с гледишта кривичнок права, Службени лист, Београд, 1997, стр. 31.
6. Л. А. Маџоријан, Тероризам: правда и вимисел, Москва, 1983, стр28
7. Душан Јаковљевиќ, Тероризам с гледишта кривичнок права, Службени лист, Београд, 1997, стр. 31.

341.171.075(4-672EY)

Доц. д-р Оливера КрстевскаФакултет за правни науки
МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола
Република Северна Македонија**М-р Александар Крстевски**

Република Северна Македонија

ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА

АПСТРАКТ: Европската унија е модерен политички феномен што се појави како последица на социјален, историски и економски контекст на дваесеттиот век. Тој контекст создаде политички систем кој е единствен во споредба со било кој друг систем. Иако неговите карактеристики имаат сличности со веќе познати федерални системи и меѓувладини организации, тој останува уникатен, *sui generis*, политички систем.

Целта на овој труд е преку анализа на институциите на Европската унија и нејзините функции, да се покаже дека тие се содржат делови на федерацијата, унија и меѓувладините организации, што ја прави нејзината институционална рамка единствена во светот. Затоа, овој труд ќе истражи извршната, законодавната и судската страна на институционалната рамка на Европската унија, како и политичкото влијание врз неговото функционирање. Исто така, ќе се осврне и на моменталната состојба на Унијата, како и на потенцијалното решение за овие проблеми.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Европската унија; Унија; Институција; Рамка; Договор

INSTITUTIONAL FRAMEWORK OF THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT: The European Union is a modern political phenomenon that emerged as a consequence of the social, historical and economic context of the twentieth century. That context has created a political system that is unique compared to any other system. Although its features have similarities to already known federal systems and intergovernmental organizations, it remains a unique, *sui generis*, political system.

The purpose of this paper is, by analyzing the institutions of the European Union and its functions, to show that they contain parts of the federation, the union and intergovernmental organizations, which makes its institutional framework unique in the world. Therefore, this paper will investigate the executive, legislative and judicial aspects of the EU institutional framework, as well as the political impact on its functioning. It will also address the current state of the Union, as well as the potential solution to these problems.

KEYWORDS: European Union; Union; Institution; Frame; Contract

На почетокот ќе ја разгледаме историската рамка на Европската Унија од договорите од Мастрихт до Лисабонскиот договор.

Договорот за Европската унија кој е потпишан во Мастрихт на 7 февруари 1992 година, а стапи во сила на 1 ноември 1993 година, на некој начин го одбележа раѓањето на модерната Европска унија¹. Овој договор на Европската заедница и овозможи да ги прошири своите цели, кои до тогаш имаа само економска природа, и со тоа се овозможи да се создаде единствена држава со посебен идентитет. За разлика од претходните амбиции, целите на Договорот од Мастрихт се:

1. Зајакнување на демократскиот легитимитет на институциите;
2. Подобрување на ефективностa на институциите;
3. Воспоставување на економска и монетарна унија;
4. Развивање на социјалната димензија на заедницата;
5. Воспоставување единствена надворешна и безбедносна политика.

Од горенаведените цели се забележува дека остварување на целите е поврзано со работата на институциите. Причината за оваа е повеќе од очигледна - овој договор означува почеток на нова заедница, чија новосоздадена структура ќе почива токму на легитимноста и функционалноста на институциите. Овој договор значеше и формирање на Европската унија, која почива на тростолбозна структура. Само првиот столб користи законски обврзувачки инструменти и процедури, што го прави единствен наднационален столб.

Договорот за Европската унија прави значителни промени во институционалниот рамка на Европската заедница. Најзначајната институционална промена што ја направи договорот од Мастрихт е зголемување на законодавната вклученост на Парламентот, преку воведување на т.н постапка за коодлучување. На овој начин уште повеќе се зголеми овластувањата на ЕП во законодавниот процес, со тоа што му се дозволи да го блокира законодавството со кое не се сложуваше доколку тоа подлежеше на оваа постапка². Поточно, во рамките на надлежноста Европскиот парламент внесени се нови портапки преку кои тој може да донесува обврзувачки одлуки во соработка со Советот³. Парламентот е исто така вклучен и во процесот на донесување одлуки за составот на Комисијата⁴.

Договорот од Мастрихт претрпе одредени измени со договор од Ница и Амстердам но најголема реформа ја доживеа со договорот од Амстердам.

Целта на Лисабонскиот договор беше редефинирање на Европската Унија после двата круга на проширување⁵. До ратификувањето на Лисабон договори, сите надлежности беа поделени на три столба. Со стапувањето во сила на Лисабонскиот договор, таквата поделба на надлежностите исчезнува, а договорот предвиде нов начин на поделбата на надлежностите да се врши помеѓу Европската унија и нејзините институции, од една страна и земјите-членки, од друга страна. Една од најважните работи е што на ЕУ и се даде карактер на правно лице. Лисабонски договор таквото теоретско разликување го преточи во одредбите на Договорот за функционирање на ЕУ на следниот начин:

1. Ексклузивна (исклучива) надлежност на Унијата, според која таа дејствува самостојно во однос на државите-членки,

1. Сашо Георгиевски, Вовед во Правото на ЕУ, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје, 2012, стр. 2

2. Кристофер Хил, Мајкл Смит, Меѓународни односи и ЕУ, Арс ЛАмина, Скопје, 2013, стр. 16

3. Т.Ц. Хартли, Темелни права европске заеднице, Правни факултет Свеучилишта, Ријека, 2004, стр.44

4. Ibid, str.47

5. Татјана Петрушевска, Вовед во право на ЕУ, Графохартија, скопје, 2011, стр. 67.

2. Поделена или заедничка остварувана надлежност на Унијата со онаа на државите-членки, според која таа дејствува заедно со државите-членки и
3. Помошна, координативна и/или дополнителна надлежност на Унијата во однос на надлежност на државите-членки, според која таа улога на Унијата е комплементарна во однос на остварување на надлежноста која изворно им припаѓа на државите-членки⁶.

Се разбира, ваквата поделба на надлежностите не е фиксна, туку динамична. Ова е само една од карактеристиките што ја прави Европската унија единствена во светот. Сепак, од таквата прераспределба на надлежностите можеме да заклучиме дека слично се случува и кај институциите. Имено, стандардната поделба на законодавна, извршна, и судска власт не постои кај институциите на Европската унија. Границите помеѓу законодавна извршна и судска власт на институциите на ЕУ се многу нејасни, што едвај се и видливи. Ова е всушност онаа што ја издвојува европската институционална рамка од сите други.

За да ги согледаме надлежностите на институциите на ЕУ подетално ќе ги објасниме институциите на ЕУ.

Европскиот парламент, по својот состав, е уникатен феномен во областа на меѓународното организирање⁷. Главна функција на ЕП е да го застапува народот на ЕУ според чл. 189 на ДЕУ. Европарламентарци се избираат така што парламентот поднесува предлог до Советот за распишување на избори, и тој предлог треба едногласно да се усвои од страна на Советот и тогаш се распишуваат избори. Овдека можеме да видиме една од карактеристиките на ЕП односно каде ЕП дава предлог на Советот кој треба да го усвои предлогот, што е спортивно од вообичаената процедура помеѓу парламентот и владата. Овластувањата што ги има парламентот може да кажеме дека се разликуваат од легислативните органи на модерните држави. Неговите овластувања се далеку помали од класичните парламенти, но и покрај тоа тие се едни од најважните законодавни институции на ЕУ.

Европски совет е една од најзначајната институција која има големо влијание врз функционирање на ЕУ и нејзината политика. Според Лисабонскиот договор, Европскиот совет е институција која на Унијата ќе и овозможи поттик за развој⁸. Во суштина ЕС ја дефинира политичката агенда на Унијата и се смета дека е еден од најголемите двигатели на европската интеграција. На самити кои ги одржува ЕС се донесуваат одлуки кои се важни за надворешна политика на Унијата, како и врши ратификација на одредени договори. Иако ЕС нема легислативна функција, тој има надлежност да учествува во дебати за одредени легислативни прашања, во кои има и право на глас при донесување на одлука. Надлежностите кои ги има ЕС ја става оваа институција во средиштето на функционирање на Унијата. ЕС е најкарактеристична институција која иако неформално има легислативна моќ.

Европската комисија претставува стручно тело кое потсетува на националните влади⁹. Нејзини најважни надлежности се поднесување предлози за нови мерки и политики на Унијата, посредување меѓу земјите-членки како би обезбедил прифаќање на тие предлози, координирање на националните политики внатре во Унијата, и врши контрола врз имплементација на постоечките регулативни норми.

6. Сашо Георгиевски, Вовед во Правото на ЕУ, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје, 2012, стр. 119

7. З. Радивојевиќ, В. Караџиќ, Институции на ЕУ, Ниш, 2008, стр.52

8. J. Peterson M. Shackleton, The Institutions of the European Union, Thirt Edition, Oxford University Press 2012, 43.

9. Р.Д. Вукадиновиќ, Увод у институције и право ЕУ, Друго издање за променама из Лисабонског уговора, Крагујевац, 2010, стр.29

Надлежностите на Комисијата се уште една важна карактеристика која ја издвојува ЕУ од останатите правни и политички системи. Таа ја води политиката на ЕУ и го започнува законодавниот процес, така што дава предлози на Советот и Парламентот. Комисијата има улога да ја претставува Унијата во надворешниот свет.

За Комисијата може да кажеме дека е едно од најважните тела на Унијата. Комисијата претставува влада на Унијата со ограничена легислативна моќ, претставник е на Унијата и е чувар на правниот поредок внатре во Унијата. Оваа прави Комисијата да го заземе првото место во Европската Унија по своја карактеристичност.

Совет на министри претставува институција каде се донесуваат наважните одлуки за Унијата. Тука е важно да се истакне начинот на гласање при донесување на одлуки. Одлуките Советот може да ги донесе, со просто мнозинство, едногласно и во најголем број случаи со квалификувано мнозинство¹⁰. Иако има важни надлежности тој не е тело кое постојано работи, туку има надлежност да се состанува за донесување на важни одлуки. Оваа специфична институција има легислативна надлежност, а исто така има и надзорна функција.

Европски суд на правда е нависок суд во ЕУ и претставува бастион за зачувување на правото на Унијата. Негова најзначајна улога е да води сметка за спроведување на правото на Унијата, да биде судија меѓу земјите-членки и Унијата, како и внатре меѓу институциите како и да обезбеди толкување на законите на Унијата и договорите¹¹. Низ своја пракса, ЕСП ја идентификувал потребата на националните судови да го применуваат правото на Унијата внатре во своите сфери на компетенции и да ги штитат правата на граѓаните кои им се дадени со тие закони. ЕСП соработува со националните судови кои о применуваат правото на Унијата. Развој на неговата судската пракса овозможува стоздавање на законско опкружување на граѓаните на Унијата, така што ги штити нивните права со права кои им ги дава правото на ЕУ во најразлични сфери од нивниот живот.

Преку овој труд ја разработивме институционалната структура на ЕУ. Се запознавме со нивните надлежности и по што тие се најкарактеристични. Советот, Парламентот и Комисијата иако имаат најизразена законодавна функција секако нивните надлежности се прелеваат во повеќе бранши. Тоа ни покажа дека границите помеѓу законодавна и извршна власт е доста нејасна. Тоа е всушност тоа што ја различна ЕУ од другите. Но тука се поставува и прашање дали ваква институционална структура е добра за ЕУ? Мислам дека од една страна ваква институционална структура не е добра затоа што не постои јасна поделба на надлежности, така да ниту една институција не може да има ексклузивна надлежност, без предходна согласност од институција со која ја дели таквата надлежност. Од друга страна постојат низа предности како што е олеснета меѓуинституционална контрола, единство и транспарентност во работата на Унијата. Од тука може да заклучиме дека овој систем и донел на Унијата отежната работа на институциите, зголемена бирократија, неопходност за користење на голем број на постапки при донесување на одлуки итн.

10. Сашо Георгиевски, Вовед во Правото на ЕУ, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје, 2012, стр.50

11. Кристофер Хил, Мајкл Смит, Меѓународни односи и ЕУ, Арс ЛАмина, Скопје, 2013, стр. 72

Д-р Шејнаси Мемети
Република Северна Македонија

ТЕРОРИЗМОТ КАКО ЗАКАНА ПО ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

АБСТРАКТ: Глобализацијата обично се поврзува со падот на блоковската поделеност и со транзицијата на социјалистичките земји кон пазарната економија, потоа со продлабочувањето на слободната трговија, со појавата и растот на електронските медиуми и средства за масовна комуникација како и со појавата на мултинационалните компании кои делуваат глобално. Главни двигатели на глобализацијата се најразвиените во светот како што се САД, Европската унија и Јапонија. Десничарските елементи како и националистите глобализацијата ја гледаат како најголемо зло. Појавата на тероризмот во Европа се смета за агенс против западната цивилизација и глобалистичките проекти како што е Европската унија. Со овој труд ќе се обидеме да докажеме дека појавата на тероризмот во последните десетина години на тлото, пред се во Европа, има идеолошка позадина и е обид на ретроградните сили во светот, затскриени под плаштот на верски и клеронационалистички групации, како да го конзервираат постоечкиот поредок во светот, по можност за уште некое време. Во трудот ќе се објасни генезата на тероризмот со акцент на закана по глобализацијата. Исто така посебно место ќе му се придава на спротивставувањето на овој глобален феномен, потоа за меѓународната соработка, како и за други димензии, посебно финансиската компонента и поврзаноста со организираниот криминал.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: глобализација, тероризам, Европска унија, клеронационализам, верски радикализам, неонацизам

TERRORISM AS A THREAT TO GLOBALIZATION

ABSTRACT: Globalization is usually associated with the collapse of the block divide and the transition of socialist countries to a market economy, followed by the deepening of free trade, the emergence and growth of electronic media and mass communication as well as the emergence of multinational companies operating globally. The main drivers of globalization are the most developed countries in the world such as the US, European Union and Japan. Right-wing elements and nationalists see globalization as the worst vice. The emergence of terrorism in Europe is seen as an agent against Western civilization and globalism projects such as the European Union. With this paper we will try to prove that the emergence of terrorism in the last ten years on the ground, primarily in Europe, has an ideological background and is an attempt by the retrograde forces in the world, hidden under the cloak of religious and clerical nationalist groups, on how to preserve the existing order in the world, possibly, for a little more while. The paper will explain the genesis of terrorism with an emphasis on the threat of globalization. There will also be a special emphasis on countering this global phenomenon, then on international co-operation, as well as on other dimensions, especially the financial component and the link to organized crime.

KEYWORDS: globalization, terrorism, European Union, clerical nationalists, religious radicalism, neo-Nazism

ВОВЕД

Тероризмот претставува мошне комплексен, повеќе димензионален политичко-идеолошки и екстремно-радикален феномен и една од најсериозните безбедносни ризици на глобалната сцена, чии појавни облици ја доживуваат својата општествена и историска кулминација кон кројот на 20 и почетокот на 21 век. Современиот тероризам се карактеризира со висок степен на организираност, глобализам, професионализам, злоупотреба на техничките достигнувања, голема финансиска моќ стекната со криминални активности, односно организираниот криминал, со перење на пари добиени од криминални активности (шверц со наркотици, криумчарење на оружје и радиоактивен материјал, криумчарење на мигранти, трговија со луѓе и друго). Геополитичките димензии на тероризмот се глобални и покрај тоа што одредени земји не покажуваат спремност и интерес да се влучат и се занимават со овој феномен, меѓутоа „ако не сакат тие тогаш тој (тероризмот) ќе се бави со нив, посредно или непосредно“. Глобализацијата има створено идеални услови за непречено движење на луѓето, на стоката, на финансиските средства, и што е многу битно максимално е зголемено протокот на информации, кој факт на терористичките организации им ја има олеснато работата на планот на реализирање на целите т.е. изведување на терористички операции на глобално ниво. Меѓутоа, сепак од досегашното искуство денес државите и меѓународните организации се свесни за опасностите со кои се соочува современото општество изложено со делувањето на организираните терористички организации. Така овој светски нерешив феномен се шири со голема брзина слично како дрогата и наркоманијата, односно како еден вирус од кој тешко може да се најде соодветен лек за спротивставување, како што е новиот корона вирусот. Сепак тероризмот има свои предности по однос на ризикот, со оглед дека истиот е присутен и дејствува во континуитет, независно од временската дистанца, а во таа насока и политичките и економските случувања на глобално ниво, и дека истиот не може да се елиминира со некоја „магична вакцина“.

Европската идеја за стварање на услови за послободно движење на луѓето, и на капиталот, укинување на граничните бариери посебно помеѓу државите од шенген зоната и со новите, така да се рече „современи либерални слободи на движења“ им овозможија на криминалните групи и терористичките структури (кои до тогаш не се движеа слободно), поголеми можности за влез и престој низ земјите на ЕУ, а со тоа извршување на оперативни активности поврзани со познати терористички организации. Во ерата на глобализацијата националното ја губи трката со супранационалните и мултинационалните појави, бидејќи повлекувањето и изолацијата во себе и во сопствените граници државите ги прави одалечени од светските позитивни текови, ги прави неконкурентни во глобалната трговија. Во овие корелации исламот како традиционална религија и покрај големото ширење и универзалистичките мисии, сепак не може или не умее да се избори со модерните текови што ги наметнува глобализацијата. Во ова насока шеријатот делува круто и архаично, заради неможноста од прилагодување со современите вредности, и покрај тоа што одредени теоретичари кои се бават со исламот настојуваат да најдат или стварат интерконекција на таа вера со актуелните глобалистички текови. Повлекувањето во себе и затвореноста кон споменатите меѓународни модерни текови земјите од Блискиот исток во кои преовладува исламот (шеријатот) ги доведува до неконкурентност на нивните економии со оние на земјите кои длабоко влегле во глобализацијата, западниот

свет. Овие околности стварат други проблеми, односно, погодно тло во кое до израз доаѓаат радикалните и екстремистичките идеи, како што е исламскиот радикализам, џихадизмот, вехабиизмот, глорификација на времињата поврзани со исламските калифати, што и доведоа до стварање на таков калифат и во поновото време. Европа која најмногу е опфатена со вакви радикални елементи се наоѓа во една многу тешка позиција посебно во насока на справување со овие екстремно –радикални бранови, но се надеваме дека тоа ќе биде само привремено, но сепак исламскиот тероризам продолжува да им се заканува на државите, на недолжните граѓани и на јавните места.

1. ФЕНОМЕНОЛОГИЈА НА ТЕРОРИЗМОТ

Од страна на науката тероризмот се класифицира како посебна форма на криминал и кога се работи за терористички активности на организирани криминални структури или за меѓународен тероризам. Во прилог на ова одат и неколку елементи кои ја поткрепуваат тезата дека современиот тероризам „нов“, неконвенционален облик на криминал. Како прво за разлика од порано кога имале политичка мотивираност, терористите по нивната појава во XIX век, се регрутирани од редот на различни анархистички, националистички и верски екстремисти, во поново време доминантен станува таканаречениот „гол тероризам“. Со други зборови тероризам заради тероризам, криминална активност без некоја цел надвор од предизвикувањето страв или несигурност кај граѓаните со извршување на тешки дела на насилство, како обично што гласи неговата дефиниција. Второ, односно според начинот на извршување на делата на подметнување експлозив, убиства и други потешки дела, според изборот на најсурови методи на крвопролевање со масовни жртви, а насочени кон незаштитени жртви, а тој денес има јасна демонстрациона, симболична смисла, односно уништување на основните вредности на современата цивилизација, декларирајќи се како антидржавен и антицивилизационски чин. Трето терористичките организации ги маскираат своите цели, прогласувајќи ги како такви, односно борба за национално ослободување, за човечки права и друго, а заради обезбедување на материјална, медиумска и друга подрчка и регрутирање на други учесници во нивните редови, активности и формации за време на вооружениот конфликт¹.

Во теоријата скоро да нема разлика во ставот дека тероризмот отсекогаш претставувал метод на политичка борба и еден од нејзините најдрастични насилни облици. Истиот се појавува уште од античко време, а потоа се среќава во сите фази на развојот на човекот и оштеството².

Проблемот настанува во поглед на дефинирањето на неговиот поим, или попрецизно во неможноста да се постигне општеусвоена дефиниција на тероризмот. (ФН. „Тероризмот е кованица од латинскиот израз „*terror*“ значи, страв, ужас и суфиксот „*izam*“, со кој се означува некоја доктрина и систем. Од таму произлегува дека тероризмот значи систем на терор, примена на насилство со цел да се предизвикува страв.)

Меѓународните терористички организации настојуваат нивната мрежа да ја рашираат, односно користењето на неа ефикасни оружја и опрема, способноста да изведат брз и ненадеен напад дават на нивната активност опасен карактер, што ја лоцираат помеѓу криминална активност и перманентна војна.

1. Камбовски В. „Организиран криминал“, Штип, 2-ри Август С, 2005, стр.248

2. Сулејманов З. „Криминологија“, 2 дополнително издание, Скопје, 2003, стр. 615

Современиот тероризам, по нападите од 11 септември во САД во 2001 година се разликува веќе од претходниот, овј прерасна во современа војна, за која повеќе не важат ни елементарните вековни правила на војување. Од овој период светот веќе се соочува со „невидлив“, меѓутоа многу способен и со крајни органиозирани форми мна делување, кој при одредување на целта државните институции ги држи во перманентна воена подготвеност.

2. ДЕФИНИРАЊЕ НА ТЕРОРИЗМОТ

Тешкотии во дефинирање на поимот тероризам се должи на динамичноста на самата појава, која евоуира: од политички мотивираните пресметки во рамките на младото буржуаско општество³ анархистичките движења од крајот на XIX век, преку масовните манифестации од времето на тоталитаризмот идеологии пред и за време на II-та светска војна до современите облици на „гол тероризам“, како сопствен финализам, или „светски тероризам“, како закана за современата цивилизација, практикуван од меѓународни терористички мрежи, како Al Qaeda и во поново време ISIS, Boko Haram и други.

Ако се тргне од најелементарната дефиниција, тероризмот би можел да се свати како употреба на насилство поради предизвикување политичка реакција со недискриминативен избор на непосредните жртви⁴. При мноштво на дефиниции за тероризмот, ќе наведеме една што се смета прифатлива и емпириски применлива во истражувањето „Спрема истата, тероризмот претставува, свесно користење на насилство или заканување со насилство со цел на примарниот објект да му се соопшти закана со идно насилство и тој да се наведе на однесување или заземање ставови што ќе ги прифати како последица на силниот страв или несигурност во врска со бараните решенија во сферата на политиката –власта⁵.

Во овој контекст неминовно се налага потреба да ги изнесеме и дефинициите изнесени од битните институции на САД. Се работи за две дефиниции кои се сметат и за најприфатливи и тоа: дефиницијата од FBI, која тероризмот го дефинира како „незаконита употреба на насилство против лица или имот со цел да предизвикува страв према власта, цивилното население или некој друг сегмент заради промовирање на политички, општествени, социјални и идеолошки цели“.

Другата дефиниција е од министерството за одбрана на САД, која гласи: „Незаконска употреба на сила или закана да употреби сила или насилство насочена против поединци или имот, поради заплашување на влада или општество, често заради постигнување на политички, верски или идеолошки цели“. Во контекст на ова досега од повеќе автори кои се бавеле со овој глобален феномен се изнесени 109 различни дефиниции што ги идентификувал претходно Алекс Шмит во својата магистерска теза. Во тие 109 дефиниции сликовито и табеларно се дадени главните елементи на „тероризмот“ и нивното процентуално учество.

3. ИСЛАМСКИОТ ТЕРОРИЗАМ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

Глобализацијата кон крајот на 20 и почетокот на 21 век постанува главен и доминантен светски процес во политиката, економијата, и покрај тоа што нејзин развој можеме да го следиме по завршување на другата светска војна и како таков во развојот стекнува и прсталици но и непријатели. Многу автори, аналитичари

3. За првпат пат „тероризам“ е употребен во Франција по падот на Robespier во 1794 година.

4. Томашевски, К. „Тероризам и антиколонијализам, Југословенска ревија за меѓународно право, Белград, 1081/1-3. Стр.54.

5. Арнаудовски Л. „Криминологија“, 2-ри Август-Штип, 2007,стр.314

кои се занимават со ово прашање се склони да тврдат дека исламскиот фундаментализа, а со тоа и „џихад“ претставуваат најголеми противници на процесот на глобализацијата. Глобализацијата од страна на муслиманите се смета како обид на загрозување на нивниот верски идентитет, а негде и нациоанелен. Затоа исламскиот тероризам и „џихадот“, претставуваат насилан вид на екстремна и радикална реакција на глобално ниво, па и на самиот процес на глобализација и се обидуваат со сите средства (од економски, политички и културни сегменти) да се зачува исламското наследство и традиција створено од пророкот Мухамед.

Затоа глобализацијата од нивна страна може да предизвикува соодветна екстремна реакција и отпор кои можат да имаат и форма на терористички напади.

4. УЛОГАТА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА КАКО ГЛОБАЛИСТИЧКИ ПРОЕКТ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ

Многу работи се сменија во полето на тероризмот и на науката за тероризмот по 1995 година, односно по нападите на Америка на 11 септември 2001 година, со што ја поткопа претпоставката дека заедничка карактеристика на тероризмот во сите негови форми е имањето на голема публика, но мал број на жртви. Но, точно е бидејќи бројот на загинатите во терористички акции со масовни жртви е релативно мал во споредба со другите извори на неприродни смртни случаи, и ако во ова смисла правиме компарација со најновата пандемија на новиот коронавирус COVID-19, тогаш навистина не може да се спореди со жртвите од некој терористички акт. За илустрација во период од три месеци на светско ниво се заразени околу еден милион луѓе, од кои над 50.000 илјади се починати, што претставува голема бројка за краток временски интервал, кое нешто не може да предизвикува ниедна терористичка акција преземна од некоја од познатите терористички организации. Според една публикација на Стејт департментот, која носи наслов „Државен извештај за тероризам“, околу 65 проценти од вкупниот број на жртви во терористички акции на светско ниво во 2006 година загинале во Ирак.. Затоа 11 Септември претставува соодветна пркретница пошироко на глобално ниво, а посебно во земјите од 3. Европа, кои покрај солидализирањето со американскиот народ и Влада, тие почна да градат нови стратегии за борба против ово светско зло. Глобалниот тероризам зависи од успехот и развојот на глобализацијата, односно дека глобалниот тероризам може да се разбере и од аспект на глобална култура, кое нешто произлегува од глобализацијата. Од ова следи и прашањето, дали тоа значи дека, ако сакаме да го сузбиемо и елиминираме глобалниот терор, треба ли повторно да ги оживуваме државните суверенитети, и повторно да се изградат национални државни безбедносни институции. Во врска со ова е тешко да се даде одговор, кога се има во предвид дека сите напредни економии во голема мера зависат од меѓународната трговија, дека економската независност не е резервна опција, дека четвртина од америчката економија зависи од меѓународната трговија. Од друга страна и секторот за информатичка технологија во САД и повеќе во ЕУ зависи од техничка стручност на глобалната работна сила, посебно од Кина и други земји од јужна и источна Азија. Ако сметаме дека меѓусебната зависност е неповратна и ако глобализацијата го помага глобалниот тероризам, тогаш е тешко да се најде друг избор туку да се „научиме и живееме со глобалниот тероризам“.

ЗАКЛУЧОК

Доминантна закана на безбедноста во современите меѓународни односи е криза на т.н. „неконвенционална“, односно мека безбедност, а неговите најкарактеристички примери се тероризмот, организираниот криминал, системска корупција, како и етнички, верски и внатрешни конфликти во една земја⁶. Тероризмот стана појава, нерешлив феномен и поим кој е влезен во секојдневниот живот на современиот човек, слично како што тоа се случува со појавата на пандемија на новиот вирус COVID-19. Ваквите размислувања опфатени во овој заклучок, за многи автори кои се бават со овие феномени, тероризмот и организираниот криминал представуваат сериозна опасност и закана за функционирање на една правната држава, и за развивање на демократијата во пошироки меѓународни глобални размери⁷. Односно претставуваат закана на свкупниот меѓународен глобален мир и стабилност⁸. Тероризмот секогаш ги менува формите, методите и облиците на организирање и начинот на делување. Глобализација како еден сеопфатен процес кој со голема брзина го претвара светот во еден исклучителен и непрегледен простор во кој е можно за еден краток момент да осознаеш информации што доаѓат од дијаметрално спротивен крај на планетата земја, што значи дека ништо повеќе не може да се крие од очите на глобалната јавност. Од одредени радикални и екстремни структури кои делуваат во земјите на Блиски исток глобализацијата ја сметат како вестернизација, односно обид за рушење на исламот, исламската традиција и култура и дека таквите радикални исламисти со интерпретација на куранот, стварат погодно тло за индоктринација на помладата популација а во насока да се борат против таква глобализација. Во вакви корелации на состојбите Земјите од Европската унија стануваат мета и база на терористичките групи, а тоа се покажа со посебните случаи преземени од страна на Al Qaeda и на ISIS. Од овие причини сметам дека тероризмот претставува најголема закана и ризик по безбедноста на земјите на ЕУ и пошироко на глобално ниво. Затоа во ова насока е битно да се води соодветна борба против терористичките групации и нивните подржувачи и финансиери, а во смисла на сеопфатно организирање на квалитетни безбедносни системи, како во сите држави поединачно, а при тоа не заборавајќи го тоа истото да се спроведе и на глобално ниво. На крајот обидувајќи се тероризмот да го поврзиме и со новата пандемија од новиот корона вирус- COVID-19, би истакнал дека борбата против истата да се спроведе до негде и према тероризмот односно терористичките групи, кои и текако ја користат ова новосоздадена состојба со пандемијата. Посебно во правец на кондсолидирање на нивните редови, во луѓе, финансии, вооружување и друго. Исто така на крајот би ја спомнал и изјавата на Antonio Guteresh- Генерален секретар на ОН, дадена деновиве по повот состојбата со COVID-19, odnosno objavена на 03.04. 2020 која гласи „По лошото ќе доаѓа многу брзо „за земјите кои се во воени конфликти“, затоа упатил апел за прекин на вооружените судири , да го остават оружјето и да им се дозволи на земјите кои се уништени од такви воени конфликти за да се насочат во војна против пандемијата на корона вирусот.

6. Kovač, M., „Strategijska i doktrinarna dokumenta nacionalne bezbednosti-teorijske osnove“, Svet knjige, Beograd, 2003, str.131.

7. Ангелевски, М., „Во борбата против организираниот криминалитет е потребен поорганизиран научно стручен пристап“, Годишник на Факултетот за безбедност, Скопје, 2002, стр. 95.

8. Zalisko, N., „Russian organized crime“, The foundation for trafficking, Police, Bobit Publishing Company, Redondo Beach 2000, pp.19.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Владо Камбовски, „Организиран криминал“, Скопје, 2005
2. Трајан Гоцевски, Митко Котовчевски, Зоран Нацев, Радко Начевски, „Дефендологија“, Куманово, 2002
3. Брус, Х. „Внатрешен тероризам“, (преведен од англиски Лазар Мацура), Београд, 2000
4. Гелке, А. „Новата ера на тероризмот и меѓународниот политички систем“, (преведено од англиски Николина Утковска), Магор ДОО, Скопје, 2000
5. Сулејманов, З. „Криминологија“, 2 дополнително издание, Скопје, 2003
6. Ангелевски, М., „Во борбата против организираниот криминалитет е потребен поорганизиран научно стручен пристап“, Годишник на Факултетот за безбедност, Скопје, 2002,
7. Zalisko, N., „Russian organized crime“, The foundation for trafficking, Police, Bobit Publishing Company, Redondo Beach 2000, pp.19.

ИНТЕРНЕТ

1. <https://pavlusko.wordpress.com/2009/08/10/poreklo-organizovanog-kriminala-na-balkanu/>

Зорица Стоилева
Дијана Ѓорѓиева

Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, УКИМ
Република Северна Македонија

ОДНОСОТ МЕЃУ РЕВИЗИЈАТА И ПРЕДЛОГОТ ЗА ПОВТОРУВАЊЕ НА ПАРНИЧНАТА ПОСТАПКА

АПСТРАКТ: Предмет на овој труд е односот меѓу вонредните правни лекови ревизија и повторување во македонското позитивно парнично право. Станува збор за проблематика која се отвора во граѓанските процесни законодавства кои се креирани под влијание на научното право на специјализираниот научен процесуализам.

Токму поради ова фокусот на овој труд првенствено е насочен кон правилата за односот меѓу ревизијата и повторувањето на постапката во Законот за парничната постапка на Република Македонија од 2005 година. Станува збор за тематика која е неопходно законски да се регулира затоа што тоа го налагаат причините на правната сигурност и начелото на економичност.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: ревизија, повторување на постапката, парнична постапка

THE RELATION BETWEEN THE REVISION AND THE PROPOSAL FOR REOPENING OF CIVIL PROCEEDINGS

ABSTRACT: The subject of this paper is the relation between the extraordinary remedies, revision and proposal for reopening of civil proceedings in the Macedonian civil procedural law. It is a matter that is opened up in the civil procedural legislation created under the influence of the scientific law of specialized scientific processualism. It is for this reason that the focus of this paper is primarily on the rules on the relation between revision proposal for repeating the procedure in the 2005 Law on Civil Procedure of the Republic of Macedonia¹ is a subject that needs to be regulated legally because it is required by the reasons of legal certainty and the principle of economy.

KEYWORDS: revision, proposal for reopening, civil proceedings

ВОВЕД

Со Законот за парничната постапка на Република Македонија од 2005 година се вовеле многу едноставен систем на вонредни правни лекови. Ова затоа што тој како вонредни правни лекови ги предвидува единствено ревизијата и повторувањето на постапката. Станува збор за законско решение кое од една страна е продолжеток, но и своевидна револуција на Законот за процесната постапка од 1976 година затоа што го минимизираше бројот на вонредните правни лекови кои може да се вложат против правосилните одлуки¹, а од друга страна и продолжување на традицијата

1. Несомнено со Законот за парничната постапка на Република Македонија од 2005 година се упрости системот на вонредните правни лекови затоа што се напушти институтот барање за заштита на законитоста и како вонредни правни лекови останаа само ревизијата и повторувањето на постапката. Во врска со ова повеќе видете кај: Јаневски Арсен, Зороска Камиловска Татјана, Граѓанско процесно право, Книга прва – Парнично право, Правен факултет Јустинијан Први Скопје, Скопје, 2009, 483.

на научното право на специјализираниот научен процесуализам² според која повторувањето на постапката е посебен автентичен вонреден правен лек кој не е супсумиран во ревизијата или останатите вонредни правни лекови³.

Сепак, и покрај законското регулирање на ревизијата и повторувањето на постапката во Законот за парничната постапка од 2005 година, во некои ситуации причините поради кои може да се поднесат овие вонредни правни лекови меѓусебно се поклопуваат или пак се отвора можност паралелно да се користат и двата вонредни правни лекови. Со оглед на фактот што оваа ситуација може да ја поткопа правната сигурност, а е и во спротивност со начелото на економичност, оправдано се отвора потребата за регулирање на односот меѓу вонредните правни лекови во позитивното македонско парнично процесно право.

Регулирањето на односот меѓу вонредните правни лекови е мошне круцијално прашање затоа што тие се едно средство повеќе кое ѝ стои на располагање на странката за да ги заштити своите граѓански субјективни права и интереси, но и за да се одбрани од неоснованите претензии на спротивната странка.

1. ОДНОС МЕЃУ ВОНРЕДНИТЕ ПРАВНИ ЛЕКОВИ СПОРЕД ЗАКОНОТ ЗА ПАРНИЧНАТА ПОСТАПКА ОД 2005 ГОДИНА

Правилата за односот меѓу ревизијата и повторувањето на постапката се резултат на начелото на економичност и правна сигурност. Несомнено, Законот за парничната постапка на Република Македонија од 2005 година, не само што го сведе бројот на вонредните правни лекови на два туку повеќе или помалку се обиде да го хармонизира и односот меѓу овие два правни лекови. Ова го направи со цел побрзо и порационално остварување на законитоста во парничната постапка⁴.

Кога се говори за односот меѓу вонредните правни лекови всушност се говори за приоритет при расправањето по овие правни лекови во оние ситуации кога причините за изјавување на овие правни лекови делумно се поклопуваат⁵.

Законот за парничната постапка на Република Македонија од 2005 година со цел да ги распрсне облаците на сомнежот во вакви ситуации во член 401 став 1 го предвидува следново решение како генерално правило: Ако во рокот за изјавување ревизија странката поднесе предлог за повторување на постапката само од причините поради кои може да се изјави и ревизија, ќе се смета дека

2. Станува збор за законско решение кое југославенскиот законодавец (Законот за судската постапка во граѓанските парници од 13.07.1929 година, Законот за процесната постапка од 07.12.1956 година, Законот за процесната постапка од 24.12.1976 година), а подоцна и македонскиот законодавец (Законот за парничната постапка од 21.09.2005) ќе го преземат од Клеиновите австриски граѓански закон од 1895 година. Наспрема ова решение на австрискиот законодавец процесните законодавства кои се креира под инфлуенца на неспецијализираниот научен процесуализам (Франција, Италија) во институтот ревизија најчесто го супсумираат вонредниот правен лек повторување на постапката поради што тој практично и не постои. Одовде во овие процесни законодавства не се отвора прашањето за односот меѓу ревизијата и повторувањето на постапката како вонредни правни лекови.

3. Притоа за првпат во Законот за процесната постапка од 24.12.1976 година ревизијата ќе премине од редовен во вонреден правен лек, додека пак повторувањето на постапката за првпат ќе се издиференцира во самостоен вонреден правен лек со Законот за процесната постапка од 07.12.1956 година инспириран од реституционата тужба на австроунгарската постапка од 1911 година. Во врска со ова повеќе кај: Zuglija Srečko, Građanski parnični postupak. FNJR, Školska knjiga, 1857, 57

4. Јаневски Арсен, Зороска Камиловска Татјана, Граѓанско процесно право, Книга прва – Парнично право, Правен факултет Јустинијан Први Скопје, Скопје, 2009, op.cit.483.

5. „Решенијата се различни во зависност од причините поради кои се поднесува прелогот за повторување на постапката и ревизијата и доказите со кои се поткрепуваат истите. Имено, решенијата се инспирирани со настојувањето најпрвин да се решава за оној правен лек, чие решавање овозможува рационализација и економично остварување на процесните цели.“ Triva Siniša, Mihajlo Dika, Građansko parnično procesno право, Narodne novine, Zagreb, 2004, 753.

странката изјавила ревизија⁶.

Доколку се направи анализа на член 401 став 1 може да се дојде до заклучок дека Законот за парничната постапка приоритет ѝ дава на ревизијата во однос на повторувањето на постапката. Ова значи дека доколку условно странката прво и поднела предлог за повторување на постапката за причина поради која може да изјави ревизија, а потоа изјавила ревизија ќе се смета дека изјавила ревизија. Причината за ваквото законско решение треба да се бара во фактот што условите за изјавување на ревизија се помалку сложени наспрема условите за поднесување на предлог за повторување на постапката.

Во согласност со ова правило за приоритет на ревизијата е и членот 401 став 2 од Законот за парничната постапка кој гласи: Ако странката изјави ревизија поради причините од членот 343 став (2) точка 11 на овој закон и истовремено или потоа поднесе предлог за повторување на постапката поради која било причина од членот 392 на овој закон, судот ќе ја прекине постапката по повод предлогот за повторување на постапката, до завршувањето на постапката по ревизијата.

Ова законско решение всушност предвидува дека доколку странката изјави ревизија поради тоа што е одлучено за барање за кое веќе порано правосилно е одлучено или за кое е склучено судско порамнување и истовремено или потоа поднела предлог за повторување на постапката судот ќе ја прекине постапката по повод предлогот за повторување на постапката до завршувањето на постапката по ревизијата⁷.

Наспрема одредбите на став 1 и 2 од член 401 во став 3 од член 401 стои дека: Ако странката изјави ревизија од која било причина, освен од причините од членот 343 став (2) точка 11 на овој закон, и истовремено или потоа поднесе предлог за повторување на постапката поради причините од членот 392 став (1) точки 4, 5 и 6 на овој закон што се поткрепени со правосилна пресуда донесена во кривичната постапка, судот ќе ја прекине постапката по ревизијата до завршувањето на постапката по повод предлогот за повторување на постапката...

Доколку се направи анализа на став 3 од член 401 може да се дојде до заклучок дека правилото за приоритет на ревизијата во однос на повторувањето на постапката не е апсолутно. Имено, доколку странката изјави ревизија од причина различна од пресудена работа или литиспенденција, а истовремено или потоа поднесе предлог за повторување на постапката поради кривично дело на некој учесник во постапката⁸ што е поткрепено со правосилна пресуда донесена во кривична постапка судот ќе ја прекине постапката по ревизијата до завршувањето на постапката по предлогот за повторување на постапката. Ова правило подеднакво

6. Како што наведува Горан Свилановиќ „Доаѓа до конверзија на предлогот за повторување на постапката во ревизија“. Sivilanović Goran, Predlog za ponavljanje parničnog postupka : magistrska teza, Beograd : Savet projekta Konstituisanje Srbije kao pravne države u uslovima tranzicije : Centar za publikacije Pravnog fakulteta, Beograd, 1996, 144.

7. Според Михајло Дика, оправдувањето за наведеното решение треба да се бара во тоа од една страна, постоењето на битните повреди поради кои била изјавена ревизијата можат едноставно да се утврдат врз основа на јавна исправа (правосилна пресуда, судско порамнување), додека од друга страна, одлуката на ревизијскиот суд поради апсолутни битни повреди зарди кои се изјавува ревизијата спорот дефинитивно правосилно ќе се реши со укинување на побиваната одлука и отфлање на тужбата, што не би било возможно, доколку би се постапувало по предлогот за повторување, бидејќи тогаш би било возможно да се поднесе жалба против одлуката на првостепениот суд, но ревизија против второстепената одлука. Mihajlo Dika, Građansko parnično pravo, X, Pravni lijevovi, Zagreb: Narodne novine, 2010 (monografija), Narodne novine, Zagreb, 2010, 434.

8. Односно одлуката на судот се заснова врз лажан исказ на сведок или вештак, одлуката на судот се заснова врз исправа што е фалсификувана или во која е заверена неистинита содржина и до одлуката на судот дошло поради кривично дело на судијата, односно на судијата-поротник, на законскиот застапник или на полномошникот на странката, на спротивната странка или на некое трето лице.

важи и за ситуациите кога странката најпрво поднела предлог за повторување на постапката, а потоа изјавила ревизија. Причината за ова законско решение е фактот што овие причини се поврзани со фактичката состојба на предметот.

Во сите други случаи во кои странката ќе изјави ревизија и истовремено или потоа ќе поднесе предлог за повторување на постапката судот ќе одлучи која постапка ќе продолжи, а која постапка ќе прекине во зависност од околностите и посебно причините поради кои двата правни лекови се поднесени и во зависност од доказите кои ги предложиле странките. Решението на судот ќе зависи од тоа кои причини се поуверливи и ќе зависи од тоа дали со примарното решавање по еден вонреден правен лек е непотребно решавањето и за другиот правен лек⁹.

Во сите други случаи во кои странката ќе поднесе предлог за повторување на постапката и потоа ќе изјави ревизија, судот по правило ќе ја прекине постапката по ревизијата до завршувањето на постапката по повод предлогот за повторување на постапката, освен ако најде дека постојат сериозни причини да постапи поинаку (член 402 од Законот за парнична постапка).

Од анализата на претходно наведените законски одредби за односот меѓу ревизијата и повторувањето на постапката може да се дојде до заклучок дека односот меѓу овие вонредни правни лекови законодавецот го регулира во зависност од причините поради кои тие се поднесуваат и во зависност од доказите на кои овие правни лекови се базираат. Законските решенија се инспирирани од потребата за рационално и економично остварување на процесните цели¹⁰.

2. РЕШЕНИЕ ЗА ПРЕКИН НА ПОСТАПКАТА

Решението за прекин на постапката по еден вонреден правен лек додека не се заврши постапката по другиот вонреден правен лек го донесува судија поединец односно претседателот на советот на првостепениот суд доколку предлогот за повторување на постапката стигне до првостепениот суд пред да биде упатен предметот по ревизија до ревизискиот суд. Доколку предлогот за повторување на постапката стигне откако предметот по повод ревизијата е упатен до ревизискиот суд решението за прекин на постапката го донесува ревизискиот суд¹¹.

Против решението за прекин на постапката по еден вонреден правен лек додека не се заврши постапката по другиот правен лек не е дозволена жалба.

ЗАКЛУЧОК

Од гореневденото може да заклучиме дека Законот за парнична постапка од 2005 година во македонското парнично право вовеле едноставен систем на вонредни правни лекови и тоа ревизија и повторување на постапката и го напушти вонредниот правен лек барање за заштита на законитоста.

Позитивното законско решение е во согласност со начелото на правна сигурност и начелото на економичност затоа што на јасен и недвосмислен начин го регулира односот помеѓу наведените правни лекови во ситуациите кога овластените субјекти можат и двата правни лекови истовремено да ги поднесат пред надлежниот суд против истата правосилна одлука и поради делумно конкурентни причини.

9. На пример изнесените нови факти и нови докази во предлогот за повторување на постапката можат да го сторат безпредметно одлучувањето за ревизијата.

10. Triva Siniša, Mihajlo Dika, Građansko parnično procesno pravo, Narodne novine, Zagreb, 2004, 753.

11. Решението го донесува судијата поединец, односно претседателот на советот на првостепениот суд, освен ако предметот во времето кога ревизијата ќе стигне до првостепениот суд по повод предлогот за повторување на постапката е упатен до повисокиот суд заради донесување одлука. Во овој случај решението го донесува повисокиот суд.

Доц. д-р Јагода Митревска

Факултет за правни науки

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола

Република Северна Македонија

ДЕМОКРАТИЈАТА – КОЧНИЦИ И РАМНОТЕЖА ВО ЗАКОНОДАВНИОТ ПРОЦЕС НА СОБРАНИЕТО НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА (АНАЛИТИЧКИ ОСВРТ)

АПСТРАКТ: Демократијата како општествено уредување има позитвни но и негативни влијанија во уредувањето на општеството. Во парламентарната демократија поделбата на власта е на три столба: извршна, судска и законодавна. Дава рамнотежата и поинаков курс при носење на одлуки и законските регулативи во Законодавниот дом од влијанието на мнозинството врз малцинството пратеници. Системот на кочници и рамнотежа се воведува за да се избегне ситуација, да една од властите стане доминантна. Ваквиот систем е потребен во земји со нецелосна транзиција на либерална демократија со владеење на правото и се сметаат за земји со хибриден режим. Уставот, Законите и Деловникот за работа на Собранието на Република Северна Македонија воспоставуваат широк спектар на механизми за контрола над Владата од Собранието. Улогата на политичките партии се клучниот елемент во градењето на консензус или рамнотежа и кочници на демократијата.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Демократија, Собрание, Влада, Политички партии, Законски акти, Меѓународна заедница, Парламентарна демократија, Внатрешпартииска демократија

DEMOCRACY - BRAKES AND BALANCE IN THE LEGISLATIVE PROCESS OF THE NORTH MACEDONIA ASSEMBLY (ANALYTICAL OVERVIEW)

ABSTRACT: Democracy as a social order has a positive and also negative effects on the society arrangement. In a parliamentary democracy the division of power is made into three pillars: executive, judiciary and legislative. It gives a balance and a different course in decision-making and legal regulation process in the Legislature from the influence of the majority on the minority of MPs. The brakes and balance system is being introduced to avoid a situation where one of the authorities becomes dominant. Such a system is needed in countries with incomplete transition into liberal democracy with the rule of law and are considered as countries with a hybrid regime. The Constitution, the Laws and the Rules of Procedure of the Republic of Northern Macedonia Assembly are establishing a wide range of mechanisms for control over the Government. The role of political parties is a key element in building consensus or balance and barriers to democracy.

KEYWORDS: Democracy, Assembly, Government, Political parties, Legal acts, International Community, Parliamentary Democracy, Intra-Party Democracy

Во парламентарната демократија одлуките се носат со мнозинство. Владеачкото мнозинство има мандат од четири години да ја понесе одговорноста за донесените одлуки пред судот на граѓаните преку изборните процеси. Одлуките кои имаат поголемо значење за јавноста, може да бидат донесени по пат на компромис меѓу различните политички чинители (партиите). Некои донесени одлуки може да бидат повлечени и државата да заземе поинаков курс на ново парламентарно мнозинство. Еден од моделите што може да воспостави модерирација меѓу екстремните позиции и да се оневозможи тиранијата на мнозинството, е концептот за поделба на власта на законодавна, судска и извршна, на тој начин различните гранки на власта меѓусебно се контролираат.

Системот на спрега кочници се воведува за да се избегне ситуација да една од властите стане доминантна. Ваквиот систем е потребен за ефикасност во Република Северна Македонија поради нецелосната транзиција на либералната демократија со владеење на правото. Според повеќето меѓународни извештаи државата се вбројува во редот на хибридни режими. Ова се режими што ѝ имаат сите институции на либералната демократија, но со суштински недостиг на основните права и слободи, со што се воспоставува авторитарен стил на владеење на власта. Карактеристични за хибридниот режим на Република Северна Македонија се механизмите на прекумерните административни глоби со кои се овозможува во извесни домени извршната власт да врши заобиколување на судската власт, односно системски да ја преземе нејзината работа.

Од аналитичко-политички контекст на начинот на функционирање на системот на спрега и кочници, политичкиот дијалог останува предизвик на државата кон предизвикот на пристапниот процес кон Европската унија. Во Република Северна Македонија во 2013 и 2014 година се појавија големи проблеми во чувствителен дијалог за во 2015 година да резултира со ескалација на политичка криза и потпишување на Пржински договор со посредство од меѓународната заедница, како резултат на немоќта на поларизираниите политички актери во Македонија да најдат заеднички јазик за надминување на политичката криза. Проблематичните изборни кругови во предходните години го оневозможија нормалниот дијалог во функционирање на државните институции, главно во работата на Собранието. Големите политички потреси помеѓу опозицијата и власта започнаа по инцидентот од 24 декември 2012 година, настана ескалација во парламентот со што беа насилно избркани опозициските пратеници и новинарите од парламентот за време на седница на носење на буџетот. Во тој период опозицијата реши да го напушти Собранието се до Пржинскиот политички договор на 1 март 2013 година. На 27 април 2014 година беа одржани предвремени парламентарни избори кои се карактеризираа со тензишна атмосфера, нерегуларности, притисоци што беа забележани во извештајот ОБСЕ-ОДИХР.

Владеачката партија ВМРО-ДПМНЕ, доби 42,97% доверба за нов мандат, меѓутоа опозицијата не ѝ призна изборите и објави дека нема да учествува во работата на Собранието во „недемократски услови“. Низ политичката историја во Македонија ваквото неучество на опозицијата во работата во парламентот како кочница во носењето на закони и нивна функционалност имавме во 1994 година. Во согласност со договорот од Пржино опозицијата се врати во Собранието на 1 септември 2015 година. Последиците од политичката криза резултираа со нови политички случувања во работата на парламентот со објавување на прислушувани

разговори на високи државни службеници од страна на опозициската СДСМ во текот на 2015 година. Од ваквата предизвикана блокада во работата на парламентот резултираа нови предвремени парламентарни избори на 11 декември 2016 година со што резултатот од изборниот процес од 38,14% за ВМРО-ДПМНЕ и 36,66% за СДСМ. Ваквиот резултат доби повторна политичка криза, со тоа што партијата на СДСМ ја формира владата а, двотретинското мнозинство на гласање беше надминато со примена на други политички механизми во гласањето на законот. За да се постигне рамнотежа Меѓународната заедница се обиде да направи рамнотежа меѓутоа незадоволството го изразија пратениците на ВМРО-ДПМНЕ во постапката на гласањето на новиот Претседател на Собранието на Македонија со што дојде до ескалација на незадоволство на опозициските пратеници на 27 април 2017 година со напад на Собранието и негова блокада, развојот на настаните предизвика општа хаотична состојба во општеството и предизвика и понатамошни несогласувања и немање на дијалог и ново настанатите ситуации при уставните промени на уставното име Република Македонија во Северна Република Македонија во текст нацртот на амандманите XXXIII, XXXIV, XXXV и XXXVI од Уставот на Р.М. (02.11.2018) година. Како факт од постигнатиот Меѓународен договор на Република Македонија и Грција. Опозицијата го бојкотира гласањето во парламентот без нивна согласност при промена на уставното име, меѓутоа не ја разреши политичката кризна ситуацијата со враќањето на опозицијата само се постигна рамнотежа во понатамошните законски регулативи. Сепак Собранието продолжи да ги извршува своите законски обврски повеќе како техничка обврска, додека останатите улоги беа под влијание на длабока политичка криза.

ПОСТОЈАНИ МЕХАНИЗМИ НА РАМНОТЕЖА И КОЧНИЦИ ЗА РАБОТА НА СОБРАНИЕТО НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Уставот, Законот за Собранието на Р.С.М и Деловникот на Собранието воспоставуваат широк спектар механизми за вршење на контрола над Владата од страна на Собранието. Различните механизми за контрола предвидуваат различни степени на интервенција или влијание на Собранието врз владините одлуки. Во извештаите на Европската унија и препораките од извештајот на Рајнхат Прибе, во најголема мера на критиките беа насочени кон надзорните тела, односно Комисијата за надзор над работата на Управата за безбедност и контраразузнавање и на Агенцијата за разузнавање и посебно се однесуваа на следењето на комуникациите објавени пролета 2015 година. Механизмите што им стојат на располагање на пратениците со согледаните слабости во нивната имплементација се:

Пратеничките прашања кои се основни механизми што овозможуваат поставување на значајните прашања кон Владата, и во таа смисла индикатор за демократизираноста и на политичките партии, како и сувереноста и интегритетот на пратениците. Последните измени на Деловникот во 2010 година опозицијата има опозицијата има двојно повеќе прашања до Владата.

Анкетни комисии, му овозможуваат на Собранието екс-пост контрола врз Владата и други институции врз кои врши контрола Собранието. Меѓутоа праксата покажува дека ваквиот механизам не е ефикасен со последниот случај со преслушкуваните разговори со одкожувања и сомнежи околу формирањето на Анкетната комисија.

Итерпелациит, се механизам што овозможува поширока дискусија и овозможува на јавноста увид во причината од незадоволството на опозициските

пратеници во контрааргументи на пратениците од мнозинството. На тој начин се зголемува отцетноста на власта.

Надзорните расправи, ја овозможуваат и ја зајакнуваат надзорната улога на Собранието во спроведување на законите и на политиката од страна на извршната власт. Проблематично е што ретко се користи можноста да се донесе заклучок по спроведувањето на надзорните расправи, кои ќе даде конкретни упатства до Владата за евентуално надминување на констатираните проблеми.

Контрола врз планирањето и врз трошењето на националниот буџет. Овој механизам се однесува на контрола врз трошењето на јавните пари, кои се трошат со формално одобрување од Собранието. Во досегашните истражувања е констатирано дека има потреба од зајакнување на капацитетот на државните службеници во Собранието за спроведување на финансиски надзор.

Контрола врз државните органи задолжени за безбедноста. Објавувањето на прислушкуваните разговори на високи државни службеници од страна на опозициската СДСМ во текот на 2015 година, укажува на сериозни пропусти во работата на органите за безбедност. Иако владеачката коалиција предеводена од ВМРО-ДПМНЕ прво ги обвини „ странските служби,“ а потоа опозицијата, сепак според многу безбедносни експерти и според меѓународните извештаи, укажуваат за толку сложена операција можат да извршат само државните безбедносни служби. Во извештајот на меѓународната експертска група предводена од Рајнхарт Прибе, констатира дека (УБК) работи надвор од својот законски мандат од името на власта за да ги контролира носителите на високи функции во јавната администрација, обвинителството, судиите и политичките противници како последица на што се вмешува во независноста на судството и другите национални институции.

ДЕМОКРАТСКИ МЕХАНИЗМИ И ПРОЦЕСИ ШТО ВЛИЈААТ ВРЗ СИСТЕМОТ НА РАМНОТЕЖА И КОЧНИЦИ ВО СОБРАНИЕТО

Гласачките механизми имаат голема улога во работата на парламентот. За поголема можноста за модернизација, неопходни се механизми за заштита на волјата на парламентарното мнозинство. На тој начин би се избегнала “тиранијата на мнозинството” која е многу честа во историјата на македонскиот парламент. Најефикасен систем за да се избегнат спреги и кочници, е во земјите кои имаат дводомен парламент. Механизми кој дават стопирање на спреги и кочници на дводомен парламент во државата беа донесени со Охридскиот рамковен договор (конкретно, член 69-2) гласи: За закони што ги засегаат културата, употребата на јазиците, образованието, личните документи и употреба на симболи, Собранието донесува одлуки со мнозинство гласање на пратеници кои присуствуваат, во рамките на кои мора да има мнозинство гласови од присутните пратеници од заедниците што не се мнозинство население во Македонија. Случаите за кои овај механизам во јавноста познат како “Бадентерово мнозинство” се активира и решава според (член 78) Комисијата за односи меѓу заедниците.

Изборниот модел е еден од најважните аспекти на парламентарниот систем што игра улога во оневозможување на владеење на мнозинството врз малцинството. Според Донтовиот пропорционален систем кој долго е застапен во македонскиот изборен процес, граѓаните гласаат за партии а изборот на кандидати го вршаат самите партии. Овај моде ги фаворизира големите партии и коалиции наспроти помалите политички субјекти. На овај начин можноста за плурализам т.е. разноличност или натпартиски компромис е минимизиран. Затоа, пратениците одговарат пред

партијата, а не директно пред гласачите. Во овој случај граѓанинот гласа за листа на политичка партија а не за поединци кои би не преставувале во Собранието, туку за партија се намалува личната одговорност на пратениците врз носење на одлуки, личната одговорност се префрла врз партиската одговорност. Во последните години од овај аспект се јавува идејата за отворени листи во Македонија, која ја иницира невладиниот сектор и поголем број на политиколози и малите партии. Овој изборен систем се применува кај 15 земји –членки на Европската Унија (Финска, Шведска, Данска, Белгија, Холандија, Луксембург, Австрија, Чешка, Словачка, Полска, Естонија, Словенија, Грција, Кипар, Швајцарија, Норвешка, Исланд) и др.

Внатрешната демократија конкретно, со нејзиниот недостиг во големите партии, дополнително ја поларизира политичката сцена, моќта е сконцентрирана во лидерството и отука за секоја друга мисла или непослушност на членовите кон партијата се казнува. Затоа пратениците се послушни кон партиското лидерство, опортунизмот е се поголем, и имаме се помала одговорност кон граѓаните. Оваа контраверзна тема во Европа, партиите ѝ сметаат за приватни организации во кои граѓаните може да учествуваат или самоорганизираат. Венецијанската комисија на Советот на Европа издава и препораки за добри практики за работата на политичките партии. Во законот за политички партии на Македонија, внатрешната демократија не е експлицитно регулирана. Во член 2, став 2 стои: “Политичките партии своите цели ѝ остваруваат преку демократско формирање и изразување на политичката волја со учество на избори, како и на друг демократски начин”. Во законот единствено се посветува внимание на родовата еднаквост во член 4: “Политичките партии во своето дејствување се грижат за принципот на еднаквост на половите во достапноста на политичките функции”. Во член 5, на политичките партии “им се гарантира слобода и независност во дејствувањето и во определувањето на нивната внатрешна структура, целите и изборот на демократски форми и метод на дејствување така да може да се констатира дека демократскиот методот е повеќе насочен кон дејствување отколку кон внатрешната демократија.

Мојата анализа за политичките состојби и работата на Законодавниот дом е сведена можеби повеќе во предавалните и јавноста во подобрување на општеството, меѓутоа ќе изгради идеја за идните постапки за општествена одговорност на политичарите со што популизмот е нивната арена, а се помалку политиката.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Собрание на Република Македонија (2013). Деловник на Собрание на Република Македонија <https://www.sobranie.mk/delovnik-na-sobranieto-na-republika-makedonija-precisten-tekst.nspk>
2. ОБСЕ извештај за предвремени парламентарни и претседателски избори (2014). <https://www.osce.org/mk/odihr/elections/fyrom/118079?download=true>
3. Закон за Собрание на Република Македонија (2014). Службен весник на Р.М. бр.104/09. <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/1e74c9d76de941f382ae0a4e4b1f9c7d.pdf>
4. Закон за политички партии (2004). Службен весник на Р.М. бр.76/04. <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/8ACA7B9BB282A34ABF246FCAB8F18D37.pdf>

Доц. д-р Елизабета Спироска

Факултет за правни науки

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола

Република Северна Македонија

ЕФЕКТИВНА КАНЦЕЛАРИЈА ЗА ТРАНСФЕР НА ТЕХНОЛОГИИ – СУШТЕСТВЕНИ УСЛОВИ

АПСТРАКТ: Канцелариите за трансфер на технологии се структури чија заедничка клучна улога е да им помогнат на универзитетите и другите истражувачки институции во управувањето со нивните иновации на начин што преку услугите и активностите што ги пружаат ќе ја олеснат дури и овозможат трансформацијата на иновациите во општествена корист, а при тоа со крајниот резултат да бидат задоволни сите учесници во процесот: универзитетите, иноваторите, КТТ и граѓаните. Целта на овој труд е кратко и систематски да ги сублимира условите кои што се неопходни за создавање и функционирање на КТТ. Ваквиот фокус е мотивиран од неопходната потреба за објективно и делотворно решавање на теориските и практичните прашања кои што го следат создавањето на ефективни КТТ. Резултатите во овој труд се генерирани со анализирање на досегашната практика од оваа област, правни и политички акти, како и анализирање на литературата и студиите поврзани со истражуваното прашање.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: канцеларија за трансфер на технологии, трансфер на технологии, суштествени услови, ефикасна КТТ

ESSENTIAL CONDITIONS REQUIRED FOR THE CREATION OF AN EFFECTIVE TTO

ABSTRACT: Technology transfer offices are structures with key role to help universities and other research institutions to manage their innovations i.e. to facilitate the transformation of innovation into social benefit. The purpose of this paper is to systematize and analyze the conditions necessary for creation of functional TTO. The choice for this focus is motivated by the need for an objective and effective solution to the theoretical and practical issues that follow the creation of effective TTO. Results in this paper are generated by analyzing practical solutions, official legal documents and political acts, and using literature and studies connected with the issue.

KEYWORDS: technology transfer office, technology transfer, essential conditions, effective TTO

ВОВЕД

Трансферот на технологии (во понатамошниот текст: ТТ) наједноставно може да се дефинира како „процес на пренесување на научни откритија, иновации, технологии, вештини, знаење, методи на производство, примероци на производство (модел, мостра) од една институција или држава до друга, а со цел понатамошен развој или комерцијализација¹. Овој процес на пренесување

1. Спироска, Е., 2019. Трансфер на технологии: некои основни прашања. Меѓународен дијалог, 6 (1). p.120.

најдобро се остварува преку структурите кои што се познати како канцеларии за трансфер на технологии (во понатамошниот текст: КТТ). КТТ се структури чија заедничка клучна улога е да им помогнат на универзитетите и другите истражувачки институции во управувањето со нивните иновации на начин што со нивните услуги и активности ќе ја олеснат трансформацијата на иновациите во општествена корист, а при тоа со крајниот резултат ќе бидат задоволни сите учесници во процесот: универзитетите, иноваторите, КТТ и граѓаните².

Целта на овој труд е кратко и систематски да ги сублимира условите кои што се неопходни прво за создавање, а потоа и за функционирање на КТТ. Ваквиот фокус е мотивиран од неопходната потреба за објективно и делотворно решавање на теориските и практичните прашања кои што го следат создавањето на ефективни КТТ.

Условите кои што се есенцијални за создавањето и ефективното функционирање на КТТ и условите кои што се неопходни за создавањето на ефикасен систем за ТТ се тесно меѓусебно испреплетени. Иако не постојат јасно дефинирани објективни критериуми по кои што овие услови би можеле да се поделат, сепак за потребите на нашево истражување ќе ги поделиме во две групи: правно-политички услови и финансиски.

1. ПРАВНО-ПОЛИТИЧКИ УСЛОВИ

1.1. Стратегија за развој на ТТ

Денес, знаењето претставува стратешкиот извор кој што се користи во функција на националниот економски раст и развој. Главната долгорочна цел на ТТ е создавање и развивање на соработка меѓу истражувачките институции од една страна и приватниот сектор, од друга страна³. КТТ се центрите кои што играат особено значајна улога во процесот на оценување на резултатите од истражувањата во поглед на нивната примена во приватниот сектор⁴. Во современиот свет, знаењето е широко прифатено како стратешки ресурс од страна на компаниите, но неговиот потенцијал честопати не е доволно искористен, што пак значи и дека резултатите од применетото знаење не се достапни за поширокото општество⁵. Меѓу другите причини кои што можат да ја променат ваквата неповолна ситуација е, за почеток, вклучувањето на ТТ како задолжителен дел во националната економска стратегија. Но, ваквото решение не е доволно, туку подоцна мора да биде доразвиено во создавање на пооделна национална стратегија за ТТ. Развивањето на ваква национална стратегија бара паралелно да се вложуваат напори за поддршка на создавањето и функционирањето на КТТ и отстранување на бариерите кои го ограничуваат успешното функционирање на КТТ, in continuum.

Националната економска стратегија која во себе го вклучува и ТТ и развивањето на КТТ, треба да биде базирана на: најдобрите практики и политики од оваа област; извештаи и студии; но и широки дискусии и консултации со сите засегнати и заинтересирани страни, а со цел да може да се согледа и внесе во националната стратегија и локалниот елемент со сите негови потреби

2. Спироска, Е., 2019. Активностите на канцеларијата за трансфер на технологии. Knowledge, 35 (5).p.1543.

3. Види: Swiss Technology Transfer Association достапно на: <https://switt.ch/swiss-technology-transfer> (посетено март 2020).

4. Ibid.

5. Neumann, G. and Tomé, E., 2011. The Changing Role of Knowledge in Companies: How to Improve Business Performance Through Knowledge. Electronic Journal of Knowledge Management, 9(1).

и карактеристики. Национална стратегија која што е охрабрувачка во однос на ТТ и КТТ е директно условена од кохерентноста на владината политика и степенот на свесност кај носителите на одлуки и регулаторите за важноста на стимулирањето на истражувањето и заштитата на правата од интелектуална сопственост. Владините политики треба да се развиваат во корисен водич за истражувања, истражувачи, заштита на правата од интелектуална сопственост и развој на соработката меѓу истражувачките институции и стопанството. Владините политики треба да ја трансферираат технологијата во национална економска и иновативна стратегија, и во оваа смисла да ја потенцираат важноста на комерцијализацијата на резултатите од истражувањето, како и да развиваат програми и механизми за поддршка на ТТ. Владите треба при планирањето на политиката за истражување и иновации, истата да ја усогласат со природата на иновациите. Исто така, во континуитет е потребна ревизија и имплементација на политиките за поддршка на ТТ и комерцијализација на иновациите⁶. На овој начин се очекува националната економска стратегија да има директно позитивно влијание врз креирањето и ефективноста на КТТ.

1.2. Систем за интелектуална сопственост

Од групата правни фактори кои што влијаат врз основањето и развивањето на КТТ особено големо влијание има системот на интелектуална сопственост кој што постои и се развива во една држава. Интелектуалната сопственост е термин „чадор“ за сопственоста на сите креации на умот, вклучувајќи ги и пронајдоците, литературните и уметничките дела, но и слики и дизајни. Постојат две различни категории во правото на интелектуална сопственост: авторско право и сродни права, кое ги вклучува литературните и уметничките дела, и правото на индустриска сопственост, кое генерално ги опфаќа пронајдоците заштитени со патенти, трговски марки, индустриски дизајн и географски ознаки. Интелектуалната сопственост е заштитена со закон преку, на пример, патенти, авторски права, трговски марки, кои што им овозможуваат на луѓето да заработат признание или финансиска корист од она што го откриле или создале. Европската комисија истакнува дека остварувањето и заштитата на правата од интелектуална сопственост се клучни за способноста на државата да стимулира иновации и да се натпреварува во глобалната економија⁷. Инфраструктурата која што се однесува на интелектуалната сопственост, ажурираните закони и други правни акти за интелектуалната сопственост, се од суштинско значење за КТТ. Соодветната регулатива за интелектуалната сопственост е потребна не само на титуларите на правата на интелектуална сопственост, туку исто така им е потребна и на финансиерите, иноваторите, конкурентите, потрошувачите и владите - всушност значајна е за сите области на општеството - а меѓусебниот однос кој што го создава оваа правна регулатива, може да се смета за бизнис зделка меѓу титуларот на правото и државата⁸. Исто така, многу важна карактеристика на законската рамка која што ги опфаќа правата од интелектуална сопственост е нејзината јасност. Националната правна рамка за правата од интелектуална сопственост треба да ја регулира сопственоста на носителите на овие права, а особено правата на

6. За комерцијализацијата и другите активности на КТТ види: Спироска, Е. Активностите на канцеларијата за трансфер на технологии. op.cit.

7. European Commission, 2019. Intellectual Property, достапно на: <http://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/intellectual-property/> (посетено: април 2020).

8. Royal Society (Great Britain), 2003. Keeping Science Open: The Effects of Intellectual Property on the Conduct of Science. Royal Society. p.1.

истражувачите, на пронајдувачите, правата од интелектуална сопственост во случаите на јавно финансирано истражување. Целта на правната регулатива за правата од интелектуална сопственост треба да биде промоција на иновациите на конкурентни пазари и нивна делотворност. Законодавството за правата од интелектуална сопственост и креаторите на политики треба да се стремат да одржат рамнотежа помеѓу заштитата на иноваторите од неконкурентни практики од една страна, и да поттикнат создавање на богат сеопфатен домен во корист на идните пронајдувачи и пошироката јавност од друга страна⁹.

Една од најважните дебати во врска со ТТ и КТТ е дебатата за најдобриот модел на правата на интелектуална сопственост за академските институции. Државите пристапуваат различно при правното решавање на ова прашање. Така, правните решенија кои се однесуваат на правата на интелектуална сопственост во рамки на универзитетите може да се поделат во три основни категории: право на интелектуална сопственост на пронајдувачот, право на интелектуална сопственост на институцијата и заедничка сопственост на пронајдувачот и институцијата¹⁰. Истражувањето на литературата, студиите и практиката од оваа област, покажа дека секој од овие модели има свои позитивни и негативни страни, но и дека секој од овие пристапи функционира во рамки на очекуваните резултати. Според тоа, нема најуспешен модел од кој би се очекувало да даде најуспешен исход за КТТ. Во вакви околности, на постоење на различни правни решенија во однос на вака значајно прашање, преговорите со различни универзитети би можеле да бидат тежок процес, но имајќи предвид дека не постои магично единствено решение за комерцијализација на иновациите, и имајќи предвид дека различни фирми имаат различни пристапи за тоа како размислуваат за нивните права на интелектуална сопственост, токму ваквите различни решенија може да бидат многу поефикасни отколку решението сите универзитети да имаат иста политика во однос на правата од интелектуална сопственост. Многу поважно за индустријата, како и за универзитетите е да ги спроведуваат сопствените политики ефикасно, транспарентно и доследно. Од друга страна пак, ако во конкретна држава се утврди дека постоењето на униформни политики за правата од интелектуална сопственост би можело да го олесне ТТ, токму таквите политики треба да бидат развивани од засегнатите страни со поддршка на државата.

Во исто време, не постои сомнеж дека успехот на ТТ, комерцијализацијата и КТТ зависат од мотивацијата и ангажманот на членовите на истражувачката институција во целиот процес. Во овој поглед, треба јасно да се дефинира дали истражувачката институција треба да следи специфична национална/институционална политика за правата на интелектуална сопственост; определена кодификација на правила; дали институционалните политики за правата на интелектуална сопственост наметнуваат ограничувања во однос на публикувањето на резултатите од истражувањето; кој е одговорен за процесот на регистрација на иновациите; како и прашањето за надомест на трошоците во постапката за регистрација на иновациите.

Специфичниот систем за правата на интелектуална сопственост кој што се развива во една држава, треба да има за цел создавање и развивање околина во која може да цветаат креативноста и иновацијата¹¹. Ова подразбира постоење

9. House of Commons Chamber Des Communes Canada, 2017. Intellectual Property and Technology Transfer: Promoting Best Practices, Report of the Standing Committee on Industry, Science and Technology. p.15.

10. Memorial University, Technology Transfer and Commercialization Office, 2015. Technology Transfer and Commercialization Strategy. p.10.

11. Види: University of Plymouth, What is IP?, достапно на: <https://www.plymouth.ac.uk/research/support/intellectual-property/intellectual-property-faqs/what-is-ip> (посетено: април 2020)

на флексибилни, јасни и транспарентни политики за правата на интелектуална сопственост, како и легислатива која ќе им овозможи на истражувачките институции да усвојат свои политики согласно нивните специфични потреби.

Особено значаен дел од ефективниот систем за правата од интелектуална сопственост е добро развиената национална инфраструктура за овие права, што ќе ја олесни соработката со КТТ и ќе обезбеди поефикасни услуги.

Со оглед на сето претходно, нема двоумење дека државите треба да развијат национална стратегија за правата на интелектуална сопственост и иновациите, но исто така треба да развијат и специфична регулатива за ТТ.

2. ФИНАНСИСКИ УСЛОВИ

2.1. Човечки ресурси

Пронаоѓањето на лица соодветни за вработување и/или ангажман во КТТ е голем предизвик. Главното прашање е кои се најважните и потребни вештини со кои треба да располагаат вработените во КТТ? Во согласност со активностите на КТТ, очигледно е дека вработените во овие канцеларии треба да поседуваат знаења поврзани со науката, знаења од областа на правото, комуникациски вештини и бизнис вештини. Вештините со кои ќе треба да располага персоналот во конкретната КТТ ќе зависат од конкретната институција, нејзиниот обем на работа и вкупниот мандат на КТТ¹². Во оваа насока составот на тимот на КТТ може да се движи од интердисциплинарен тим на луѓе со правна, научна и трговска експертиза до единствено лице кое е способно да ја искористи потребната поддршка од надворешни експерти¹³. Исто така, мора да се има во вид фактот дека на КТТ им е потребна одлична административна поддршка за спроведување на административните обврски на дневно ниво, како и обезбедување ефикасност на тековната работа (дневна кореспонденција (телефон, е-пошта), одржување на веб-страници, управување (составување, навремено доставување и сл.) со документи (нацрти за патенти, договори за лиценца, резимеа на проекти, маркетинг материјали, проектни датотеки, компјутерска и електронска база на податоци)).

При разгледување на односот човечки ресурси - КТТ, вреди да се напомене фактот дека од суштинско значење е соработката, поддршката и меѓусебното контактирање помеѓу сите засегнати страни: Владата, министерствата, агенциите/фондовите за иновации, универзитетите, центрите за истражување, академијата на науките, компаниите (големи, средни и мали претпријатија), како и стопанските комори. Во развивањето на овие односи, законодавната власт и јавната администрација имаат важна улога: тие треба да воспостават и поддржат опкружување соодветно за соработка на сите учесници. Благодарение на нивната позиција и активности, законодавната власт и јавната администрација се блиски до двете страни - науката и практиката - и можат да организираат и спроведат или да го помогнат спроведувањето на низа неопходни активности. Тие можат да обезбедат состаноци со учество на сите заинтересирани страни; можат да ги идентификуваат опциите за *ad hoc* поддршка; можат да го олеснуваат вклучувањето на потенцијални партнери и експерти; може да организираат други и поинакви услуги за поддршка (на пр. управување со проекти); можат да

12. Organisation mondiale de la propriété intellectuelle, 2007. Technology transfer, intellectual property and effective university-industry partnerships: the experience of China, India, Japan, Philippines, the Republic of Korea, Singapore and Thailand. WIPO. p.44.

13. Ibid.

посредуваат во потенцијални конфликти и да помогнат да се надминат бариерите како што се состојба на „не-знаење“, „не-правење“ или „не-заинтересираност“ и на таков начин да го промовираат научниот и технолошки трансфер¹⁴.

2.2. Финансиски капитал

За ефективна КТТ потребен е финансиски капитал кој може да доаѓа како од јавни, така и од приватни фондови. Во овој финансиски капиталот од кој што зависи ефикасната и ефективна работа на КТТ влегуваат и средствата достапни за заштита на правата на интелектуална сопственост, како и средствата достапни за реализација на целокупниот процес за комерцијализација на иновацијата. Екстензивното истражување на ова прашање покажа дека ниските стапки на регистрација на патенти и комерцијализација се исто така резултат на сложена и скапа заштитата на правата на интелектуална сопственост.

Во низата финансиски инструменти кои би го помогнале создавањето и функционирањето на КТТ спаѓаат и следниве: ваучери за иновации; бизнис ангели; вложување на капитал; различни видови бизнис договори, бизнис акцелератори и бизнис инкубатори.

Сите можности кои ги нуди КТТ се поврзани со истражувањата. Оттука јасно е дека буџетот за истражување е исто така меѓу суштинските услови за постоење на ефективна КТТ. Во овој контекст треба да се напомене дека Европската унија во периодот 2014-2020 година инвестира 123 милијарди евра во иновации; а Американската влада пак вложува околу 135 милијарди американски долари секоја година за да ги унапреди науката и технологијата како основа за развој на знаење и нови иновации, од кои околу 20 до 30 проценти се инвестираат во ТТ.

Од аспект на индустријата, ефективниот ТТ и ефективната КТТ треба да ги овозможат следниве промени: да ги направат академските истражувања порелевантни за бизнисот; наставните програми да претрпат промени насочени кон поголема релевантност и компатибилност со потребите на индустријата; универзитетите треба да ги препознаат разликите кои што ги носи времето и постојаното напредувањето на индустријата и да се прилагодат кон нив. Сите овие измени се поврзани со финансиската поддршка. Имајќи ја предвид потребата за соработка помеѓу универзитетите и индустријата, финансиската поддршка може да се развива преку создавање на заеднички можности: присуство и учество на наставниот кадар и студентите во индустријата; присуство и учество на стручњаци од индустријата во академската средина; развивање на индустриско-универзитетски истражувачки проекти; создавање и развивање на можности за идно вработување на студенти.

Во приватниот сектор на многу држави недостасува финансиски капацитет да ја апсорбираат академската иновативност и да ја претворат во комерцијален успех. Оваа состојба мора да биде земена предвид од страна на креаторите на политиките со цел да се подобри употребата на КТТ. Поради оваа причина, државите треба да обезбедат финансирање преку клучни програми за поддршка на ТТ и активностите на КТТ. Овие клучни програми треба да го намалат ризикот што произлегува од активности КТТ. На пример: купони за комерцијализација со цел да се финансираат активности за ТТ; барање универзитетите да насочат процент од сите доделени јавни средства, за поддршка на активности за ТТ; поголемо финансирање од страна на

14. European Union - European Regional Development Fund, 2016. Report on National Understanding of Transfer processes and Reference model of Transnational Transfer. p.10.

државата за универзитетите кои што дел од приходите ги обезбедуваат преку правата на интелектуална сопственост; програми за директно финансирање за малите и средните претпријатија кои учествуваат во ТТ; создавање програма за финансирање што одговара на одредена сума државни средства за сите чинители од приватниот сектор кои учествуваат во ТТ; развој на студентски инкубатори; хостирање и култивирање на почетни бизниси на студенти; развивање на програми со кои универзитетите обезбедуваат канцелариски простор, обуки, финансирање и менторство за потребите на деловната заедница; развој на регионална соработка за мапирање на ресурси и на контакти за старт на активности и други бизнис активности од различен обем; развој на клиники на универзитети каде студентите нудат правни и други совети, застапување и информации за едукација за малите бизниси и непрофитните организации; развој на организации за професионален развој кои ќе се наоѓаат во универзитетите и развивање на центри за кариера кои што ќе ги поврзуваат студентите со можностите за стажирање и работа.

2.3. Научни истражувања

Истражувањето е процес во кој приватните или владините инвестиции во форма на пари се користат за генерирање на знаење. Ефективната КТТ има нужна потреба од постоење на силни области на научно истражување со потенцијал за ТТ. И во исто време, финансиски ресурси за спроведување на научните истражувања. Квалитетно научно истражување е основа за ТТ и КТТ. Државите треба да бидат обврзани да развиваат стратегии за развивање на нови идеи и нивно спроведување во проекти корисни за целокупното општество.

ЗАКЛУЧОК

Основањето и успешното функционирање на КТТ зависи од низа фактори, меѓу кои одлучувачко влијание имаат: националната економска стратегија, која во современото општество треба да обезбеди ТТ да биде долгорочна цел, и аналогно на тоа ќе овозможи развивање на КТТ; потоа, системот на интелектуална сопственост во конкретната држава и универзитет кој треба да биде составен од јасни и транспарентни правила, и обезбедување човечки ресурси кои ќе ги имаат потребните знаења и вештини за да обезбедат успешно спроведување на активностите на канцеларијата за трансфер на технологии.

Една од најзначајните препреки во развојот на КТТ е недостатокот на неопходното финансирање. Компаративната анализа јасно покажа дека средствата кои на различни начини ги обезбедуваат државите за да се демонстрира комерцијалниот потенцијал на академската средина, со цел да се овозможи влез на иновациите на пазарот, не се доволни како во поглед на износот на обезбедените средства, така и во поглед на времетраењето за кое тие средства се обезбедуваат. Овој заклучок е недвосмислен независно дали станува збор за развиени или за помалку развиени држави. Препораките во оваа насока се зголемување на износот на државните фондови со цел да се ублажат ризиците по активностите на канцелариите за трансфер на технологии.

Нема сомнение дека во современиот свет бизнисот има корист од технологијата. Истовремено истражувачките центри и стопанството треба да ги гледаат КТТ како место каде што можат заедно со стопанството да ја создаваат иднината. Исто така, препораките се дека државите треба да соработуваат

во меѓународниот трансфер на технологии и да создаваат интернационални канцеларии за трансфер на технологии со цел да го промовираат, создаваат и унапредуваат економскиот раст и развој низ целиот свет, и особено во земјите во развој.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. European Union - European Regional Development Fund, 2016. Report on National Understanding of Transfer processes and Reference model of Transnational Transfer;
2. House of Commons Chamber Des Communes Canada, 2017. Intellectual Property and Technology Transfer: Promoting Best Practices, Report of the Standing Committee on Industry, Science and Technology;
3. Memorial University, Technology Transfer and Commercialization Office, 2015. Technology Transfer and Commercialization Strategy;
4. Neumann, G. and Tomé, E., 2011. The Changing Role of Knowledge in Companies: How to Improve Business Performance Through Knowledge. Electronic Journal of Knowledge Management, 9(1);
5. Organisation mondiale de la propriété intellectuelle, 2007. Technology transfer, intellectual property and effective university-industry partnerships: the experience of China, India, Japan, Philippines, the Republic of Korea, Singapore and Thailand. WIPO;
6. Royal Society (Great Britain), 2003. Keeping Science Open: The Effects of Intellectual Property on the Conduct of Science. Royal Society;
7. Спироска, Е., 2019. Активностите на канцеларијата за трансфер на технологии. Knowledge, 35 (5);
8. Спироска, Е., 2019. Трансфер на технологии: некои основни прашања. Меѓународен дијалог, 6 (1);
9. European Commission web site: www.ec.europa.eu;
10. Swiss Technology Transfer Association web site: www.switt.ch;
11. University of Plymouth web site: www.plymouth.ac.uk.

Доц. д-р Елизабета Спироска

Факултет за правни науки

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола

Република Северна Македонија

ВИРТУЕЛНА СОПСТВЕНОСТ: ОСНОВНИ ПРАШАЊА

АПСТРАКТ: Во последните декади различни сфери од општествениот живот се дигитализирани односно со употреба на дигитални технологии се трансформираат определени општествени области преку промена на начинот на функционирање и прилагодување на процесите од конкретната област кон дигиталниот свет, а со цел работите да се одвиваат токму преку дигиталниот свет. Правото не е и не треба да биде имуно на овие промени. Целта на овој труд е да го анализира поимот виртуелната сопственост преку негово поврзување со сопственоста во реалниот свет и кусо да ја истражи судската практика поврзана со ова прашање. Ваквиот фокус е мотивиран од неопходната и корисна потреба правото да одговори на современите предизвици. Резултатите во овој труд се генерирани со анализирање на досегашната практика, правни и политички акти, и користење на литература и студии поврзани со истражуваното прашање.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: сопственост, виртуелна сопственост, res, дигитален свет

VIRTUAL PROPERTY: BASIC QUESTIONS

ABSTRACT: In recent decades, various spheres of life have been digitized, i.e. particular areas are transformed by changing the way of functioning and adapting the processes in order to take place through the digital world. Law itself is part of these processes and changings. The purpose of this paper is to analyze the term virtual property by linking it to real-world property and to very briefly examine case study related to virtual property. The choice for this focus is motivated by the essential need for law to meet the challenges of modern society. Results in this paper are generated by analyzing practical solutions, official legal documents and political acts, and using literature and studies connected with the issue.

KEYWORDS: property, digital property, res, digital world

ВОВЕД

Во последните декади различни сфери од општествениот живот се дигитализирани односно со употреба на дигитални технологии се трансформираат определени општествени области преку промена на начинот на функционирање и прилагодување на процесите од конкретната област кон дигиталниот свет, а со цел работите да се одвиваат токму преку дигиталниот свет. Правото не е и не треба да биде имуно на овие промени. Во овој контекст како особено важно с појавува прашањето дали и како постоечките закони треба да ги штитат правата кои што настануваат, постојат и престануваат во виртуелниот свет. Станува збор за нов вид правни и социјални односи посредувани од технологијата, нови видови на ствари, нови типови на пазари и размени, нови фактички нееднаквости, и нови регулаторни предизвици.

Од различните области кои што го сочинуваат правото, овој труд ќе се задржи на правото на сопственост како основно стварно право. Секако дека предизвиците на модерното време носат низа прашања поврзани и конкретно со сопственоста во виртуелниот свет, но сметаме дека базична неопходност е да се постигне јасност во терминологијата. Затоа, основните прашања на кои ќе се обиде да одговори овој труд се: а) што се подразбира под поимот виртуелна сопственост? и б) како постоечките судови реагираат на оваа сопственост?

За потребите на овој труд светот го делиме на реален и виртуелен свет, како две страни на иста паричка, при што основната разлика меѓу нив е присуството односно отсуството на физичка форма.

1. ПОИМОТ ВИРТУЕЛНА СОПСТВЕНОСТ

Правниците најчесто ја гледаат сопственоста преку правата над стварите. Така, во реалниот свет сопственикот има *jus utendi*, *jus fruendi* и *jus abutendi* односно има право својата ствар да ја држи, целосно да ја користи и да располага со неа по своја волја, доколку тоа не е спротивно на закон или на некое право на друго лице. Од друга страна пак, секој е должен да се воздржува од повреди на правото на сопственост на друго лице. Меѓутоа, сопственикот го остварува своето право на сопственост во согласност со природата и намената на стварта, како и со општиот интерес утврден со закон. Во овој контекст, исто така забрането е вршење на правото на сопственост спротивно на целта заради која е со закон признато и установено, или ако е спротивно на моралот на општеството. Правото на сопственост трпи ограничувања. Имено, ова право не смее да се врши со цел на друг да му се причини штета или тој да се спречи во остварувањето на неговото право; и правото на сопственост може да се ограничи или да се одземе кога се работи за јавен интерес утврден со закон.

Објект на правото на сопственост во реалниот свет се сите ствари (*res*), коишто можат да припаѓаат на физички и правни лица, освен оние што според својата природа или врз основа на закон не можат да бидат предмет на ова право. Стварта пак најчесто се сфаќа како дел од материјалната природа што може да биде во власт на човекот и што може да се индивидуализира¹. Постојат различни видови на ствари зависно од нивната природа, положбата во просторот, составот, намената и другите особини врз кои правото на сопственост со закон се уредува, водејќи сметка за општата природа на правото на сопственост. Така, на пример постојат: подвижни и недвижни ствари; прости и сложени ствари; заменливи и незаменливи ствари, главна и споредна ствар и ствари од општ интерес за државата.

Од друга страна пак постои интернетот со неговата слобода. А сопственоста во овој свет на интернетот се појавува во форма на виртуелната сопственост. На пример, во онлајн игрите на корисникот на играта му требаат определени виртуелни ствари кои што може да се стекнат во играта, но може и да се купат од провајдерот за вистински пари. Во други онлајн игри корисниците може да си подаруваат виртуелни ствари едни на други, меѓутоа ова води и кон друга појава односно да ги продаваат виртуелните ствари за вистински пари едни на други. Има случаи кога некои корисници употребуваат вистинска физичка сила за да принудат други корисници да им дадат определени виртуелни ствари. Од ова може да се заклучи дека традиционалните проблеми на сопственоста се сè уште тука, но во „другата“ виртуелна реалност.

1. Треба да се има во вид фактот дека постојат различни законски дефиниции за тоа што се подразбира под „ствар“, но суштината на сите нив е иста и е сублимирана во погоре кажаното.

Различни автори различно пристапуваат кон дефинирањето на поимот виртуелна сопственост. Некои ја дефинираат преку дефинирање на *essentialia* на виртуелниот свет², други преку дефинирање на категориите кои што ја сочинуваат оваа сопственост³, трети пак сметаат дека воопшто не може да зборуваме за виртуелна сопственост туку само за виртуелни артикли. Сметаме дека под виртуелна сопственост се подразбира поседување, контролирање, користење и тргување на виртуелни ствари во рамките на онлајн компјутерските игри и интернет-платформи.

Виртуелните ствари најчесто се поврзуваат со интелектуалната сопственост, но исто така овие ствари се појавуваат и како: имиња на домени, e-mail адреси, пари, аватари, различни материјални добра, недвижности и друго, односно станува збор за ствар/стока/имот кој постои само во виртуелниот свет.⁴ Од ова може да се заклучи дека дел од виртуелните ствари се еквиваленти на традиционалните ствари. Овие виртуелни ствари им се достапни на поединци и/или групи, што пак значи дека може да зборуваме и за титулари на стварните права над овие ствари. Виртуелните ствари имаат вредност која се изразува во реални пари односно која се изразува во реалниот свет⁵. Така на пример, on line корисниците трошат време, пари и труд на виртуелните ствари. Недвосмислен е заклучокот дека виртуелните ствари се поразлични од традиционалните, не може да се допрат, не може да се вкусат, не може да се поседуваат и користат во физичка смисла на зборот, но истовремено не може да се негира дека постојат. Друго е прашањето дали постоечката правна регулатива која што се однесува на традиционалните ствари ги опфаќа или треба да ги опфати и виртуелните ствари и на кој начин тоа би се реализирало, но ова прашање не е предмет на анализа во овој труд.

2. СУДСКА ПРАКСА

2.1. Кина

Повеќето од случаите кои експлицитно се однесуваат на виртуелната сопственост потекнуваат од Кина. Така случајот Li Hongchen v. Beijing Arctic Ice Technology Development Co. Ltd пред Окружен народен суд Чаојанг се смета за прв случај на виртуелна кражба призната од суд⁶. Предметот на овој случај се однесува на виртуелни ствари земени од сметката на играчот преку хакирање на неговата сметка. Судската постапка била поведена од страна на жртвата-играчот против компанијата – провајдерот на играта, откако компанијата одбила да ги поврати виртуелните ствари. Имено, жртвата тврдела дека на 17.02.2003 година открил дека сите содржини од неговата сметка "President" биле испратени на сметката „SHUIIU0011“. Веднаш побарал од компанијата да добие детали за таа сметка, но компанијата одбила да му ги даде податоците со образложение дека тоа би претставувало нарушување на приватноста на другиот играч, тврдејќи уште и дека тие како компанија немаат никаква одговорност во однос на сметкаат на играчот,

2. Види: Erlank, W., 2015. Introduction to Virtual Property: Lex Virtualis Ipsa Loquitur. PER/PELJ (18)7. p.2527-2532.

3. Види: Fairfield, J., 2005. Virtual Property. Boston University Law Review Vol 85. p.1055-1058.

4. Види: Erlank, W., 2015 op cit.; Erlank, W., 2012. Property in Virtual Worlds, December достапно на: <https://ssrn.com/abstract=2216481>; Duranske, T.B., 2008. Virtual Law: Navigating the Legal Landscape of Virtual Worlds. American Bar Association. p.186.

5. Види: Castronova, E. 2002. Virtual Worlds: A First-Hand Account of Market and Society on the Cyberian Frontier, достапно на: <https://ssrn.com/abstract=294828> (посетено: април 2020).

6. Види: Li Hong Chen v Beijing Arctic Ice Technology Development Company (2003, Beijing Second Intermediate Court); Sheppard Mullin Richter & Hampton LLP, 2009. Online Games and Virtual Property, достапно на: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=0d26ced1-ebd8-4e32-bf83-061a831d64a6> (посетено: април 2020).

туку целата одговорност околу безбедноста на сметката паѓа на самиот играч. Некои од украдените виртуелни ствари биле генерирани преку играта, а некои преку индивидуални исплати на играчот сегашната жртва. Во текот на судската постапка, компанијата изнела повеќе општи и специфични тврдења, меѓу кои и следните: врз основа на условите за играта, безбедноста на сметката е во исклучива одговорност на играчот, па оттука и сите кражби поврзани со сметката се негова одговорност; играчите се должни да ги одржуваат стандардите за безбедност и загуба, и неисполнувањето на оваа договорна обврска е нивна одговорност; обврските на операторот согласно кинескиот законот за заштита на потрошувачите треба да бидат ограничени; виртуелните артикли се „куп на податоци“ и не претставуваат „ствар“ според кинескиот граѓански закон; постојат три можности зошто предметите ги нема на сметката: (1) украдени, (2) хакирани на мрежно ниво, или (3) подарени - и дека играчот не може да докаже дека истите се украдени; и сметката на играчот не се смета за вистинска сметка бидејќи го нема вистинското име на играчот.

Жртвата упатила голем број контра тврдења, меѓу кои и следните: нема сомнеж чија е сметката, сметката е негова, затоа што иако користел псевдоними, телефонскиот број на сметката бил негов. Покрај тоа, тој како докази доставил низа ствари како што се ЦД-ROM за игри, карти за игри; и дека на ToS биле правилата кои што играчот ги прифатил кога првично се регистрирал за играта, додека ToS не биле прикажани за време на процесот на повторно полнење на сметката.

Во својата пресуда судот утврдил дека провајдерот на игри има должност да се грижи за своите играчи, а особено во овој случај неговите безбедносни системи не биле доволни да осигураат дека виртуелните ствари не можат да се пренесуваат надвор од сметката на играчите преку хакирање и дека овој чин претставува кражба. Судот пресудил дека на жртвата треба да му се вратат виртуелните ствари и да му се намират трошоци, вклучувајќи ги и патните трошоци на неговиот сведок. Барањето на тужителот за обештетување врз основ на претрпена психичка болка не било прифатено.

2.2. Соединети Американски Држави

Во 2007 година пред Окружниот суд во Пенсилванија, САД, Marc Bragg повел судска постапка против Linden Research, Inc. и Philip Rosedale⁷. Овој случај се однесува на виртуелна сопственост односно на сопственост се користи и со која што се располага во виртуелниот свет на Интернетот. Тужителот тврдел дека има сопственост на виртуелен имот. Тој тврдел дека тужените операторите на виртуелниот свет, незаконски го конфискувале неговиот виртуелен имот и му забраниле пристап до нивниот виртуелен свет. Според судот, во овој случај станувало збор за новини во однос на тоа кои права и обврски настануваат од односот помеѓу сопственикот и креаторот на виртуелниот свет и неговите клиенти. Судот тврди дека додека имотот и светот каде што тој имот се наоѓа се „виртуелни“, спорот кој што настанал е реален. Сепак, овој спор бил решен спогодбено, надвор од судот, така што немаме увид во ставовите на судот.

2.3. Холандија

Во 2008 година холандскиот суд Leeuwarden осуди двајца холандски тинејџери за кражба на предмети од виртуелна игра кои му припаѓале на трет

7. Види: Bragg v. Linden Research, Inc., 487 F. Supp. 2d 593 (E.D. Pa. 2007), достапно на: <https://www.courtlistener.com/opinion/2313958/bragg-v-linden-research-inc/> (посетено: април 2020).

тинејџер, при што кражбата ја извршиле со употреба на екстремна сила⁸. Имено, тие го претепале момчето и дури се закарале дека ќе го убијат со нож. Она што е особено интересно за овој случај е тоа што судот во својата пресуда по анализирање на фактите и легислативата, утврдил дека украдениот имот може да се класифицира како ствар/добро. Според судот за нешто да се класифицира како добро, тоа треба да има вредност за неговиот сопственик, која вредност не мора да се биде изразена во монетарна смисла, што значи дека под поимот добро може да бидат вклучени и предмети со чисто сентиментална вредност. Судот во својата пресуда се осврнува на фактот дека виртуелниот свет веќе е вистински феномен и дека играчите придаваат голема вредност на својата виртуелна сопственост. Уште повеќе, судот нагласува дека виртуелните артикли се купувале и се продавале за вистински пари и преку интернет, но и во училишниот двор. Потоа, судот во пресудата изречно изјавува дека стварите/артиклите не мора да бидат физички предмети и дека во оваа смисла виртуелните ствари може да се изедначат со електричната енергија и парите кои што се чуваат на сметка. Друг важен аспект на кој што се осврнува судот е дека мора да има фактички трансфер, кој не мора да биде и физички трансфер на доброта од едно на друго лице, при што значајно е кој ја има вистинската контрола над доброта. Најзначајните заклучоци на кои недвосмислено упатува оваа пресуда се дека: постои виртуелна сопственост и дека таа треба да се заштити преку правниот систем.

ЗАКЛУЧОК

Јасно е дека во современиот свет сопственоста се развива и во друга димензија позната како виртуелна сопственост, различна од традиционалната односно димензија во која сопственоста не е врзана со физичката форма и физичката локација. Со зголемување на технолошките достигнувања виртуелната сопственост ќе станува сè поголем проблем. Не може да се избега од фактот дека on line светот е реалност и е испреплетен со реалниот свет, а правото е „жива материја“, се раѓа, постои и умира. Секој *lex generalis*, *lex specialis*, секое правило, правно начело или гранка на правото, па дури и цели правни системи се појавиле или промениле како одговор на одредени политички, социјални, културолошки, економски и/или технолошки предизвици кои постоеле во конкретен временски период. Затоа правото треба да се менува и да одговори на конкретните потреби на граѓаните. Секако дека трансформациите не е пожелно да се случат преку ноќ, но исто толку се посакувани, неопходни и корисни трансформациите кои ќе одговорат на реалноста. Со оглед на фактот дека виртуелната сопственост е сложено прашање, овој труд признава дека неизбежно и неопходно е оваа сопственост јасно да се дефинира и правно да се признае, особено поради растечкото преклопување на виртуелниот и реалниот свет што во иднина ќе резултира во потенцијално сериозни последици и растечки очекувања.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Bragg v. Linden Research, Inc., 487 F. Supp. 2d 593 (E.D. Pa. 2007);
2. Castronova, E. 2002. Virtual Worlds: A First-Hand Account of Market and Society on the Cyberian Frontier;
3. Duranske, T.B., 2008. Virtual Law: Navigating the Legal Landscape of Virtual Worlds. American Bar Association;

8. Види: ECLI: NL: RBLEE: 2008: BG0939, достапно на <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBLEE:2008:BG0939> (посетено: април 2020).

4. ECLI: NL: RBLLE: 2008: BG0939;
5. Erlank, W., 2012. Property in Virtual Worlds;
6. Erlank, W., 2015. Introduction to Virtual Property: Lex Virtualis Ipsa Loquitur. PER/PELJ (18)7;
7. Fairfield, J., 2005. Virtual Property. Boston University Law Review Vol 85;
8. Li Hong Chen v Beijing Arctic Ice Technology Development Company (2003, Beijing Second Intermediate Court);
9. Sheppard Mullin Richter & Hampton LLP, 2009. Online Games and Virtual Property.

Доц. д-р Гуле Гулев
Доц. д-р Драган Ѓурчевски

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола
Република Северна Македонија

ИНСТИТУЦИОНАЛНИОТ КАПАЦИТЕТ ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА НИЗ ПРИЗМАТА НА СТАНДАРДИТЕ НА ГРЕКО

АПСТРАКТ: Уште од најстари времиња корупцијата е редовен придружник на државата, без оглед на степенот на економски развој и видот на политичкиот систем. Речиси секогаш е сметана за негативна појава, иако, истовремено постои уверување дека корупцијата не може да биде целосно искоренета. Секој степен на нејзино потиснување во општествено-политичкиот живот и намалување на нејзината улога во економската сфера значи одреден успех. Борбата против сложен феномен како корупцијата не е едноставна и еднострана. Затоа се формирани и меѓународни тела чија основна цел и задача е преку здружени напори да влијаат во намалувањето на значењето на корупцијата како штетна појава по економскиот развој и благосостојбата на луѓето.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: корупција, превенција, институции, транспарентност

INSTITUTIONAL CAPACITY FOR ANTI-CORRUPTION THROUGH THE GRECO STANDARDS

ABSTRACT: Since the ancient times, the corruption is regular “companion” to the state, no matter of the level of the economic development nor the type of the political system. But, the corruption has always been pointed out as negative phenomenon, although there is a believe that the corruption cannot be fully eradicated. Each level of suppression within the society and the state can be considered as significant success. The fight against the corruption is not simple or one-side fight. Therefore, there have been established international bodies which primary objective is, through joint efforts, to make an impact on the decrease of the corruption in direction of protection of the economic development and the human wellbeing.

KEYWORDS: corruption, prevention, institutions, transparency

ВОВЕД

Корупцијата освен што е сложен феномен, исто така е и стара појава. Таа е редовен придружник на државата од моментот на нејзино појавување како организирана сила која има монопол на употреба на сила и регулирање на економските и правните односи на одредена територија. За коруптивни практики може да се прочита уште во периодот на римското царство откако и потекнува разбирањето на корупцијата како појава на злоупотреба на моќ и губење на интегритет. Сепак, мора да се спомене и дека она што ја конституира корупцијата не во сите периоди има иста содржина. Па така, определени практики кои во

определен период се сметаат за неморални и спротивни на јавниот интерес, во друг период и различен историски контекст, се толерирани без никаква стигма по нив и нивните извршители. Најчесто, корупцијата е поврзана со дегенерација на одредени форми на владеењето, иако некои идеологии во поновата човекова историја тврделе дека тие се ослободени од корупција.

Во таа смисла, корупцијата постанува и политички концепт кој треба да биде разбран во поширок контекст: корупцијата игра улога во легитимирање и во поткопување на политичката легитимност на тој или тие кои се носители на власта. Без оглед што тоа значи во праксата, секогаш е претставена како политичка заспаност, негативна одлика на владетелот, режимот, организацијата или управителот и како девијантна појава која ја поткопува моралноста. И покрај тоа, антикоруптивните стратегии никогаш не се неутрални и нивната имплементација често вклучува конфликти и преговори позади сцената¹.

Корупцијата со други зборови, вообичаено се смета за штетна појава и како еден од поголемите проблеми во модерното општество, кој ја поткопува довербата во владата и финансиските институции, предизвикува штета на економската ефикасност, владеењето на правото и благосостојбата на граѓаните.

Преку овој труд се прави обид да се согледа капацитетот за борба со корупцијата во Република Македонија во периодот помеѓу 2002 – 2018 година. Во тој период веќе се завршени четири круга на евалуација според стандардите на ГРЕКО за значајни прашања поврзани со институционалните капацитети на државата за борба против корупцијата, а во тек е одговарањето на прашалникот од петтиот круг кој се однесува на корупција кај највисоки носители на функции во извршната власт. Со оглед дека евалуација за степенот на имплементација на препораките од петтиот круг на оценка не е направена, предмет на интерес ќе бидат претходните четири круга кои се веќе затворени како процеси. Очекувањата се дека преку податоците на евалуацијата извршени од ГРЕКО и дадените препораки за подобрување на слабостите во системот на борба против корупцијата и судирот на интереси, може да се добие релевантен приказ на состојбата во оваа сфера. Односно, овој процес на надворешна експертска евалуација, преставува начин да се согледа реално внатрешната состојба преку надворешни показатели, ослободени од субјективност во постапувањето и толкувањето.

РАЗВОЈ НА АНТИКОРУПЦИСКАТА РАМКА

Институционалната рамка за борба против корупцијата во Република Македонија беше воспоставена во 2002 година со донесувањето на првиот Закон за спречување на корупцијата² и основањето на Државната комисија за спречување на корупцијата (ДКСК), како основен механизам за јакнење на одговорноста и одговорното однесување на носителите на власта и правните лица кои располагаат со државен капитал.

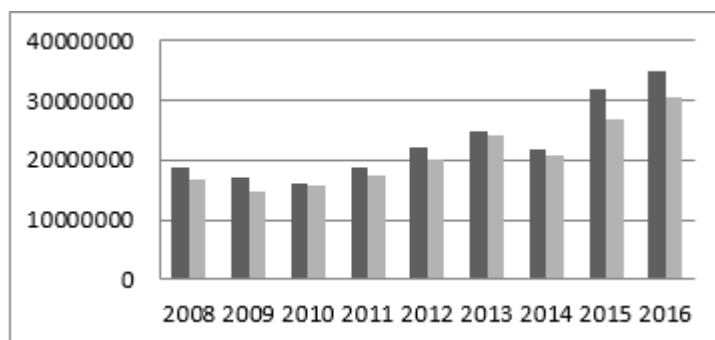
Државната комисија за спречување на корупцијата е формирана како независно тело со овластувања да определува мерки за превенирање на коруптивни практики во извршувањето на власта од избраните и именуваните функционери, спречување на конфликт на интереси, како и спречување на корупција во извршувањето на работи од јавен интерес во правните лица поврзани со власта. Почетоците на работата на Комисијата се со скромни финансиски, човечки и технички капацитети.

1. Kroeze, R., Vitória, A., & Geltner, G. (2017). Anticorruption in History from Antiquity to the Modern Era. Oxford, New York: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780198809975.001.0001, pp.5-6

2. Закон за спречување на корупцијата („Службен весник на Република Македонија“ бр. 28/2002)

Вкупните средства за нејзината работа во првата година од формирањето изнесуваат 11.160.000 денари, во 2007 година износот е зголемен на 18.739.000 денари, а највисок буџет добива во 2016 година и тоа во износ од 34.794.000 денари.

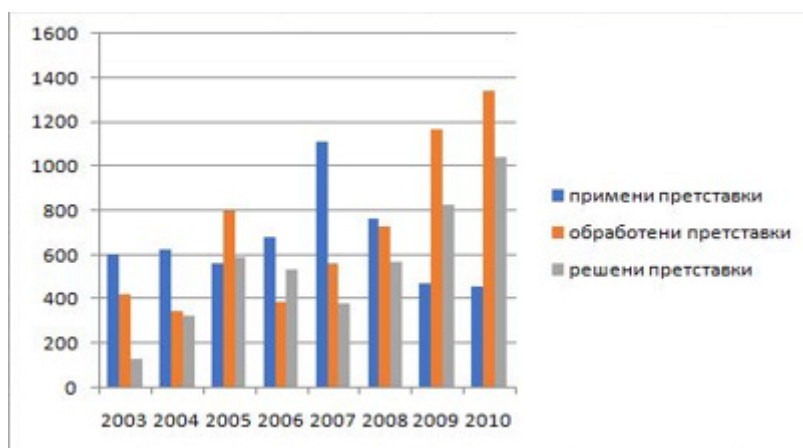
Државната комисија за спречување на корупцијата покажува способност за висок степен на искористување на одобрените средства, што претпоставува ефикасност во управувањето со буџетските пари при исполнувањето на тековните потреби, активностите во водењето на постапките и мерките за подигнување на јавната свест. (Графикон 1) Податоците покажуваат највисока искористеност на буџетските средства помеѓу 83% во 2015 година и речиси 99% во 2010 година.

Графикон 1. Буџет на Државната комисија за спречување на корупцијата и степен на реализација во периодот 2008-2016 година

Извор: Годишни извештаи за работа на Државната комисија за спречување на корупцијата за 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 и 2016 година

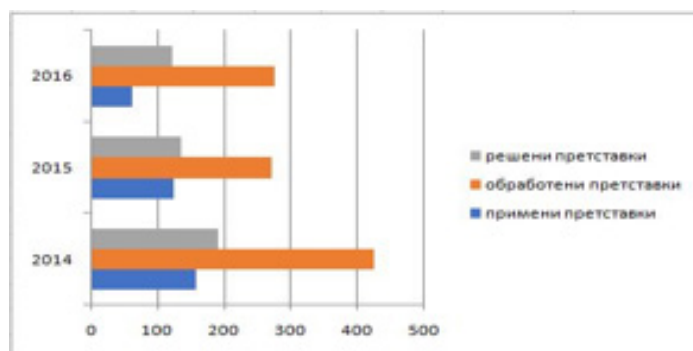
Очекувано, бројот на примени, обработени и решени предмети во првите неколку години е во линија на финансиските, техничките и човечките капацитети за работа, но во периодот 2014-2016 година, иако Комисијата има значително зголемен буџет, забележливо е дека има мал обем на активности. (Графикон 2).

Графикон 2. Вкупен број на примени, обработени и решени предмети во периодот 2003 – 2010 година

Извор: Годишните извештаи на Државната комисија за спречување на корупцијата за периодот 2003 – 2010 година

Имено, бројот на примени пријави во 2014 година изнесува 158, во 2015 година бројот е 124, за во 2016 година, бројот на примени пријави да падне на само 63 пријави до Државната комисија за спречување на корупцијата. Негативната тенденција во бројот на поднесени пријави од граѓани и други лица во предметниот период, со право го отвора и прашањето на јавната доверба во работата на Државната комисија за спречување на корупцијата. (Графикон 3).

Графикон 3. Вкупен број на примени пријави во периодот 2014-2016 година
 Извор: Годишни извештаи на Државната комисија за спречување на корупцијата за периодот 2014 – 2016 година

По овој период очекувањата се дека, нов импулс во борбата со коруптивните практики може да даде новиот Закон за спречување на корупцијата и конфликт на интереси³, донесен во почетокот на 2019 година, со кој значително се прошири опфатот на категории на лица кои треба да бидат под мониторинг за можно коруптивно однесување и конфликт на интереси.

СТАНДАРДИТЕ НА ГРЕКО КАКО ИНДИКАТОР НА СПОСОБНОСТА НА ДРЖАВАТА ЗА БОРБА СО КОРУПЦИЈА

Опасноста од вклучување на носители на јавни функции во коруптивни активности и преку нив „загадување“ на јавниот сектор, препознаена е како сериозна закана за развојот на приватниот сектор, довербата во институциите, развојот на економијата и социјалните врски. Затоа и активностите на Советот на Европа за борба против корупцијата се насочени кон комплексен пристап кој се заснова на: поставување на европски норми и стандарди⁴, следење на усогласувањето со стандардите и создавање на капацитети за поддршка на државите членки или региони преку програми за техничка соработка. Преку нив, државите добиваат техничка и професионална поддршка во идентификување на слабостите во националните антикорупциски политики, препораки за подобрување на законодавствата и насоки за институционални реформи.

Спроведувањето на мониторингот врз сите земји членки преку кругови на евалуација кои покриваат специфични теми, го вршат експерти преку следење на

3. („Службен весник на Република Македонија“ бр. 12/2019)

4. Legal instruments adopted by the Council of Europe are: Criminal Law Convention on Corruption (ETS 173), Civil Law Convention on Corruption (ETS 174), Additional Protocol to the Criminal Law Convention on Corruption (ETS 191), Twenty Guiding Principles against Corruption (Resolution (97) 24), Recommendation on Codes of Conduct for Public Officials (Recommendation No. R(2000)10) and Recommendation on Common Rules against Corruption in the Funding of Political Parties and Electoral Campaigns (Recommendation Rec(2003)4). <https://www.coe.int/en/web/greco/about-greco/priority-for-the-coe>

точно определени процедури базирани на прашалник и директна посета на земјата и состаноци со носителите на јавни функции и претставници на граѓанскиот сектор. Овој процес, резултира со усвојување на извештај за земјата со соодветни заклучоци во однос на тоа дали законодавството и практиката се усогласени или не се усогласени, од што зависи и бројот на препораки за определи специфични прашања. Обврска на државата е, во периодот кој е определен, да изврши усогласување со дадените препораки, што потоа е предмет на извештај на усогласеност со кој се утврдува степенот на прифаќање и имплементирање на препораките.

Евалуацијата која се врши е секогаш тематска и има во фокус определен број прашања од интерес. Така, во првиот круг, евалуацијата беше насочена кон согледување на:

- » правниот статус, овластувањата, средствата за прибирање докази, независноста и самостојноста на органите во државата кои се одговорни за спречување, истрага, гонење и пресудување на кривични дела на корупција,
- » средствата кои ги имаат на нивно располагање специјализирани лица или органи кои се занимаваат со борба со корупцијата, и
- » прашањата на имунитетот, истрага, гонење или пресуди за корупција.

Во Извештајот од Првиот круг на оценка кој го доби Република Македонија⁵ беа содржани 17 препораки со кои Република Македонија требаше да го усогласи своето законодавство и постапување. По истекот на периодот за усогласување со препораките, по извршена евалуација од страна на експерти на ГРЕКО⁶, се констатира дека 11 од препораките се задоволително спроведени или третиран на задоволителен начин, четири препораки се делумно спроведени и две препораки не се воопшто спроведени. Согласно праксата, Република Македонија доби дополнително време за усогласување со преостанатите препораки и за на крај постапката за усогласување од Првиот круг на оценка за Република Македонија завршува со 15 препораки кои се задоволително спроведени или третиран на задоволителен начин изнесува, пет препораки кои се делумно спроведени и една препорака која не е воопшто спроведена⁷.

Вториот круг на оценка⁸, утврди слабости во системот кои беа преточени во 14 препораки, а се однесуваа на прашања поврзани со:

- » заплената и конфискувањето на приносите од корупција и поврзаноста помеѓу корупцијата и перењето на пари/организираниот криминал,
- » јавната администрација и корупцијата, и
- » правни лица и фискална легислатива од аспект на можности за корупција.

По завршувањето на вториот круг на оценка, во својот извештај за степенот на усогласување⁹, ГРЕКО забележува дека е направен значаен напредок при што оценува дека девет од препораките се задоволително спроведени или третиран на задоволителен начин, четири од препораките се делумно спроведени и една препорака која не е воопшто спроведена. По сите преземени активности, вториот

5. Greco Eval I Rep (2002) 7F усвоен на 12-от Пленарен состанок одржан 9-13 декември 2002 година, објавен на 28 јануари 2003 година.

6. Извештај за усогласеност од Првиот круг за Република Македонија Greco RC-I (2004) 15F

7. Анекс на Извештајот за усогласеност за Република Македонија Greco RC-I (2004) 15F Анекс, Стразбург, 21 март 2007 година

8. Извештајот за оценка на Република Македонија, Greco Eval II Rep (2004) 11E, Стразбург, 14 октомври 2005 година

9. Извештај за вториот круг на оценка за Република Македонија Greco RC-II (2007) 8E (P3), Стразбург, 17 октомври 2007 година.

круг на евалуација се завршува со заклучок дека, од вкупно 14 препораки дадени на Република Македонија, вкупно 13 препораки се имплементирани задоволително или на задоволителен начин и една препорака како делумно имплементирана¹⁰.

Третиот круг на евалуација на ГРЕКО ги опфати темите кои се однесуваат на: начинот на кој се уредени прашањата поврзани со инкримирањето на корупцијата во кривичното законодавство, и транспарентноста во финансирањето на политичките партии особено финансирањето на изборните кампањи. Темите се третирали засебно во два извештаи, при што, во Извештајот за првата тема¹¹, беа утврдени седум препораки, а во Извештајот за втората тема¹² шест препораки или вкупно 13 препораки за третиот круг на оценка.

Извештајот за усогласеност со препораките од третиот круг на евалуација¹³, покажува дека од 13 препораки дадени на Република Македонија, вкупно седум препораки се имплементирани задоволително или на задоволителен начин и четири препораки се делумно имплементирани, а две препораки не се имплементирани воопшто. По завршувањето на вториот Извештај за усогласеност¹⁴ во 2014 година, ГРЕКО го затвора третиот круг на оценка со 10 препораки кои се имплементирани задоволително или на задоволителен начин и три кои се делумно имплементирани.

Четвртиот круг на евалуација¹⁵, е фокусиран на прашања поврзани со темата за спречување на корупцијата во однос на членовите на парламентот, судиите и обвинителите, при што укажува на можности за подобрување на системот во законодавната и судската власт со 19 препораки до Република Македонија. Од Извештајот за усогласеност од четвртиот круг¹⁶, може да се забележи дека Република Македонија во периодот кој ги има на располагање за унапредување на своето законодавство преку имплементирање на препораките, се има усогласено задоволително или се справила на задоволително ниво со само три од деветнаесет препораки, 10 делумно имплементирала, а шест од препораките не имплементирала. По дополнителниот рок даден за усогласување со препораките, постапката за Република Македонија се затвора со шест препораки кои успеала да ги имплементира задоволително или се справила на задоволително ниво, потоа осум се делумно имплементирани и пет не се имплементирани¹⁷.

Дополнителна анализа на препораките покажува дека сегментите кои биле под опсервација имаат различен степен на развој, но и дека големиот број на препораки не е спорен, доколку постои спремност за унапредување на системот.

10. Анекс на Извештајот за усогласеност за Република Македонија Greco RC-II (2007) 8E Анекс, Стразбур, 8 октомври 2009 година.

11. Greco Eval III Rep (2009) 6E Theme I, Стразбур, 26 март 2010 г.

12. Greco Eval III Rep (2009) 6E Theme II, Стразбур, 26 март 2010 г.

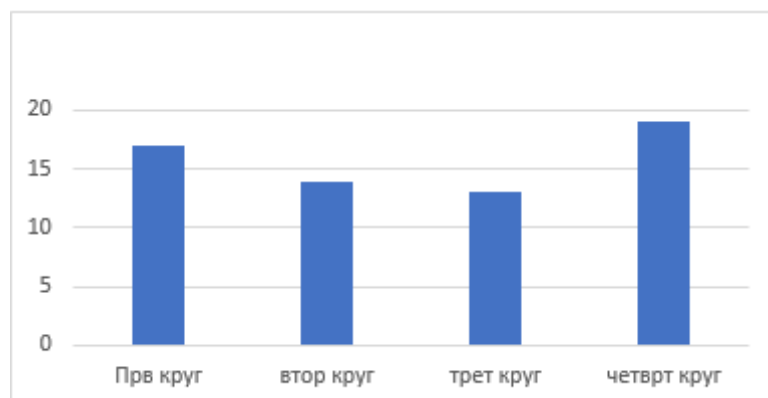
13. Извештајот за усогласеност на Република Македонија за третиот круг на оценка Greco RC-III (2012) 2E, Стразбур, 23-ти март 2012 г.

14. Greco RC-III (2014) 2E, Стразбур, 28-ти март 2014 година.

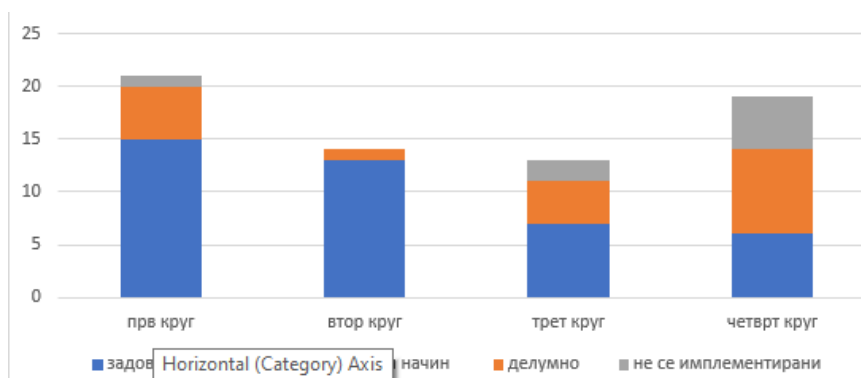
15. Greco Eval IV Rep (2013) 4E, 6 Декември 2013 година.

16. GrecoRC4(2016)8, 1 Јули 2016 година.

17. Втор извештај за усогласеност на Република Македонија во четвртиот круг GrecoRC4 (2018) 6, 22 јуни 2018 година

Графикон бр. 4. Вкупен број на добиени препораки

Графикон бр. 5 Степен на усогласеност со препораките во различните кругови на евалуација

ЗАКЛУЧОК

Следејќи ги податоците од евалуациите, како објективни показатели за состојбата во одредени сегменти во системот за борба против корупцијата, може да се забележи дека, државата за секоја од областите кои биле предмет на истражување добила различен број на препораки. Ова укажува на фактот дека, состојбата во законодавството и практиката, не се исти во секој сегмент. Високиот број на добиени препораки во првиот и четвртиот круг, укажува дека во тие области експертите сметале дека постои простор за најголемо унапредување. (Графикон бр. 4) Ако претходните податоци укажуваат на тоа како е оценета состојбата, кога ќе се разложат показателите за степенот на имплементација на добиените препораки, може да се дојде до одредени согледувања кои можат да се искористат како основа за понатамошно продлабочено разбирање на односите во оваа сфера. (Графикон бр. 5)

Иако, во првиот круг на евалуација Република Македонија има добиено висок број на препораки, забележително е дека степенот на усогласување со истите е исклучително висок. Во целиот процес само една од препораките не е имплементирана. Слична состојба има и при вториот круг и степенот на усогласување каде што на крајот на постапката нема ниту една препорака која не е имплементирана. Потребно е да имаме предвид дека, првиот круг на евалуација и постапката на усогласување е во периодот помеѓу 2002 и 2007 година, а вториот круг помеѓу 2005 и 2009 година, како период во кој Државната комисија за

спречување на корупцијата е ново формирано тело и има отворени прашања со финансиските средства, техничките и човечките капацитети, а членовите на комисијата својата функција не ја извршуваат како единствена професија.

Од ваквата корелација можеме да кажеме дека, од страна на експертите на ГРЕКО, било укажано дека постои простор за подобрување на системот, а од страна на државата и нејзините органи и тела, постоела политичка волја тој навистина да се надгради.

Периодот на усогласување со препораките од третиот круг се одвива во периодот од 2010 до 2014 година, а усогласување со препораките од четвртиот круг се одвива во периодот од 2013 до 2018 година. Од структурата на степенот на имплементација на препораките се забележува значително опаѓање на прифаќањето на препораките и нивно вградување во законодавството и практиката. Овој период коинцидира со претходно споменатиот момент дека Државната комисија за спречување на корупцијата има значително зголемен буџет за финансирање на своето делување, но бројот на граѓани кои се обраќаат до неа е исклучително мал. Исто така, ова е и период на политичка криза која секако има свое влијание на вкупната состојба и постапувањето по препораките.

Имајќи го предвид сè она што можевме да со согледаме претходно, состојбата со регулативата во областа на спречувањето на корупцијата и судирот на интереси и институционалниот капацитет во нашата држава, е на задоволително ниво. Но, исто така се стекна и впечаток дека клучно за постигнување на значајни резултати, е постоење на политичка волја за соработка и стабилност на институциите во правниот систем за да се продуцираат позитивни резултати.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. J. E. Campos, S. Pradhan, (2007). The many faces of corruption: tracking vulnerabilities at the sector level, The World Bank,
2. C. Albert, K. Ndongmo, (2014). The Economics of Corruption: A Study of its rationale and measures, University of York
3. Kroeze, R., Vitória, A., & Geltner, G. (2017). Anticorruption in History from Antiquity to the Modern Era. Oxford, New York: Oxford University Press
4. G. Šatienė, R. Toleikienė, A. Con-n-ec-tion Between Cor-r-up-tion and Un-eth-ic-al Behaviour of Pub-lic Offi-c-ials, Social Research / Socialiniai tyrimai. 2007. Nr. 2 (10), 155–160

ИЗВЕШТАИ НА ГРЕКО КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ДОСТАПНИ НА: [HTTPS://WWW.COE.INT/EN/WEB/GRECO/EVALUATIONS/NORTH-MACEDONIA](https://www.coe.int/en/web/greco/evaluations/north-macedonia)

1. Greco Eval I Rep (2002) 7F
2. Greco RC-I (2004) 15F
3. Greco Eval II Rep (2004) 11E,
4. Greco RC-II (2007) 8E (P3)
5. Greco RC-II (2007) 8E
6. Greco Eval III Rep (2009) 6E Theme I
7. Greco Eval III Rep (2009) 6E Theme II
8. Greco RC-III (2012)
9. Greco RC-III (2014) 2E,
10. Greco Eval IV Rep (2013) 4E
11. GrecoRC4(2016)8
12. GrecoRC4 (2018) 6

343.131.8:343.121(497.7)

Доц. д-р Марија Гроздановска
 Факултет за правни науки
 МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола
 Република Северна Македонија

НАЧЕЛОТО НА ВИСТИНА НАСПРОТИ ПРАВОТО НА ОДБРАНА НА ОБВИНЕТИОТ ВО КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА

АПСТРАКТ: Откривањето на вистината е основен предуслов за остварување на правдата, спроведување на кривичното право и легитимација на пресудата. Но, и покрај тоа обвинетиот како странка во кривичната постапка во својата одбрана може да се користи и со лаги и невинности, односно тој нема обврска да ја зборува вистината, а сепак правно не е овластен да лаже. Од тука често во кривичната постапка се поставува прашањето кои консеквенции од лажењето на обвинетиот може да настанат ако се открие неговата лага. Предмет на овој труд е начелото на вистина наспроти лажењето на обвинетиот согласно Законот за кривична постапка на Република Северна Македонија.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: обвинет, начело на вистина, лажење, Закон за кривична постапка

THE PRINCIPLE OF TRUTH VERSUS ACCUSED'S RIGHT TO DEFENCE IN CRIMINAL PROCEDURE

ABSTRACT: Revealing the truth is a basic precondition for the administration of justice, the enforcement of criminal law and the legitimacy of the verdict. However, the accused as a part in the criminal proceedings in his defense can also be used with lies and untruths, he has no obligation to speak the truth, and yet he is not legally authorized to lie. From here, the criminal procedure often raises the question of what consequences of the accused's lying can occur if his lie is revealed. The subject of this paper is the principle of truth versus accused's lying according to the Criminal Procedure Code of the Republic of North Macedonia.

KEYWORDS: Accused, Principle of Truth, Lying, Criminal Procedure Code

ВОВЕД

Постигнувањето на целта на кривичната постапка – никој невин да не биде осуден, а на виновниот да му се изрече соодветна кривична санкција бара утврдување на низа факти. Реално постои конфликт меѓу овие две желби, па така колку повеќе сакаме да биде сигурни дека нема да осудиме невин, толку повеќе ризикуваме да ослободиме виновен. Поради тоа правосудните системи се насочуваат кон избегнување на грешките и нивно лоцирање. Грешките резултираат со погрешни пресуди, кои не ги задоволуваат барањата за осуда на виновниот и ослободување на невиниот. Погрешните пресуди се „патологија“ на правосудството. Можноста од погрешни пресуди за невини лица се јавува во ситуации во кои несакани грешки се прават од чесни луѓе, но не се исклучува можноста и од евентуална злоупотреба на

кривичната постапка. За жал како чести причини за погрешни пресуди се појавуваат и лажното обвинување, лажното признание, лажното препознавање и прифаќањето на лажните докази како вистински. Сите овие лаги доведуваат до судски заблуди кои резултираат со погрешни пресуди при што вистинскиот сторител останува некажнет, а невините лица стануваат осудени лица.

Нема полоша и поголема грешка во системот на кривично право од погрешно осудување на невино лице. Ниту во теоријата ниту во праксата на земјите ширум светот нема таков правен систем кој е дизајниран тоа да го спречи. Грешката во осудата на невино лице произведува најмалку три трагедии: првата, невино лице трпи последици поради гонењето, обвинувањето и казнувањето; второ, вистинскиот сторител останува слободен да изврши дополнителни кривични дела и трето, носителите на одлуки во правниот систем - полицајци, обвинители, судии и судии поротници - мора да живеат со сознанието дека тие се одговорни за првите две трагедии.

1. НАЧЕЛОТО НА ВИСТИНА ВО КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА

Во основа со поимот вистина често се поврзуваат термините право, добро или исправно. Вистината е нешто кое постои, а лагата секогаш треба да се измисли. Вистината е највисока форма на субјективен одраз на објективната стварност во човековата свест.

Начелото на вистина е посебно значајно за казненото процесно право. Покрај тоа што вистината во кривичната постапка најчесто ја определуваме како материјална, таа има уште две важни карактеристики. Вистината во кривична постапка е релативна, затоа што искуството на судијата е средство со помош на кое тој утврдува кои факти што се важни за постапка се и вистински. Поради ова вистината во кривична постапка ја има и карактеристиката да биде субјективна, затоа што исти докази не оставаат ист впечаток кај различни судии. Во контекст на претходно наведеното, квалитетот на вистината укажал потреба од постоење на судови во повеќе инстанции, кои што ќе можат да интервенираат во секој случај кога ќе биде изјавена жалба поради погрешно или нецелосно утврдена фактичка состојба.

Со постпеното напуштање на начелото на утврдување на вистината како главен приоритет во казненото процесно право и нагласувањето на процедуралната правичност како баланс помеѓу човековите слободи и права и државните интереси, нашиот Закон за кривична постапка донесен во 2010 година, пропишува дека судот повеќе не е должен да собира докази по своја сопствена иницијатива, туку е ограничен на доказниот материјал што го изнеле странките. Странките се впрочем овластени субјекти за предлагање и изведување на доказите. Судот повеќе нема доказна иницијатива. По исклучок, во дополнение на доказната постапка заради отстранување на протвечности во наодите и мислењата на вешти или стручни лица освен по предлог на странките судот може и по службена должност да определи супер вештачење. Согласно Законот за вештачење, супер вештачење или вештачење од повисок степен е стручно – критичка експертиза на две противречни вештачења кое може да го врши тим составен од најмалку тројца вештаци од соодветната област од орган на државна управа, високообразовна установа, научна установа или стручна установа и друштво за вештачење во кое има вработено најмалку тројца вештаци од соодветната област.

Начинот и средствата кои се употребуваат при барањето на вистината во кривичната постапка не се произволни. Можат да се применат само оние средства

кои ги пропишува законот. Законот за кривична постапка содржи повеќе процесни правила со кои доаѓа до израз начелото на барање на вистината. Така според чл. 15 од Законот за кривична постапка судот и државните органи се должни со еднакво внимание да ги испитуваат и утврдуваат фактите кои го товарат обвинетиот, но и оние кои му одат во корист.

Иако утврдувањето на вистината е должност на државните органи, сепак во Законот за кривична постапка се содржани одредби кои не се движат во таа насока. Барањето на материјалната вистина во казнената постапка истовремено е пропратено со стремеж да се заштити човековото достоинство, приватноста, општата атмосфера на слобода, човековите слободи и права, генерално. Во таа смисла, во чл.12 од Законот за кривична постапка се забранува изнудување на признание или друга изјава од обвинетиот или од друго лице кое учествува во постапката.

2. ПРАВО НА ОДБРАНА НА ОБВИНЕТИОТ

Членот 70 од Законот за кривична постапка пропишува повеќе права на обвинетиот меѓу кои: право да ја изнесе својата одбрана; да има доволно време и можности за подготвување на одбраната; да не биде присилен да даде исказ против себе или своите блиски или да признае вина; да има можност да се изјасни за фактите и доказите кои го товарат како и за оние кои му одат во прилог и др.

Обвинетиот има значајно место како извор на податоци за правно релевантните факти во кривичната постапка. Едно од доказните средства во кривичната постапка претставува неговиот исказ, кој не случајно нашиот Закон за кривична постапка прв го наведува.

Исказот на обвинетиот од правен аспект е секоја изјава која тој ја дава во тоа својство за делото кое му се става на товар и за другите прашања на кривичниот случај. Тој во некои случаи е единствено доказно средство, а понекогаш може да послужи и за проверка на вистинитоста и веродостојноста на другите докази, се разбира доколку судот располага со такви. Покрај тоа исказот на обвинетиот е и негово средство за одбрана. Во секоја постапка обвинетиот може слободно да одлучи дали ќе зборува, бидејќи има право на молчење.

Доколку исказот на обвинетиот е искрен и вистинит тој може многу да му користи на судот, затоа што на обвинетиот најдобро му е познато дали е извршено некое кривично дело и како е тоа извршено.

Исказот како психолошки термин може да се дефинира како израз на одредени психолошки содржини што се појавиле на таков начин што некој настан или активност се забележал со помош на сетилата, односно она што било забележано и зачувано во меморијата, потоа со давањето на исказ ќе биде изнесено¹. Така, поимот исказ претпоставува меѓусебно поврзано дејство на три психолошки процеси - перцепција, меморија и изразување².

Доколку обвинетиот одлучи да зборува се поставува прашање дали има право да лаже и доколку има кои последици може да настанат ако се открие неговата лага???

Обвинетиот како странка во постапката во својата одбрана може да се користи и со лаги и неистини, односно тој нема обврска да ја зборува вистината. Обвинетиот лаже доколку свесно и намерно дава исказ со цел да го доведе судот

1. Daniel Krauss, JoEl D. Lieberman, Psychological Expertise in court, Psychology in the courtroom, Volume II, Ashgate, 2009

2. Ajduković, M. Odabrane teme uz sudske psihologije, Psihologija svjedočenja i iskaza, Pravni fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007

во заблуда за одредени факти или случувања во целина³. Лажењето на обвинетиот во кривична постапка може да се дефинира како свесно и намерно изнесување на неистина со цел кај оној кој го испрашува да се создаде погрешна претстава во врска со правно релевантните околности за конкретниот случај.

Не секој учесник во кривичната постапка ќе сноси исти последици заради тоа што не ја зборува вистината. За разлика од сведокот обвинетиот не е должен да ја зборува вистината, но обвинетиот правно не е овластен да лаже. Законот за кривична постапка не предвидува обврска на обвинетиот за давање на вистински исказ и Кривичниот законик не предвидува кривично гонење за давање на лажен исказ од страна на обвинетиот. Ваквото законско нерегулирање на должноста и одговорноста на обвинетиот да ја зборува вистината е востановено пред се во склоп со начелото на акузаторност кое што подразбира обврска на обвинителот да го има товарот на докажување и да докаже надвор од разумно сомневање дека обвинетиот го сторил делото.

Слободата во одбраната на обвинетиот не е неограничена. Доколку тој користи лаги и при тоа не наштети на никој друг, обвинетиот фактички аргументирано го негира сторувањето на кривичното дело. Но, во случај кога обвинетиот посочува друго лице како сторител на делото за кое тој се товари може да доведе до ситуација во која обвинетиот ќе одговара за делото лажно пријавување од чл. 366 од Кривичниот законик⁴.

Законот за кривична постапка предвидува неколку гаранции за обвинетиот:

- » При испитувањето на обвинетиот треба да му се овозможи во непречено излагање да се изјасни за сите околности што го товарат и да ги изнесе сите факти што му служат за одбрана.
- » Спрема обвинетиот не смеат да се употребат сила, закана или други слични средства за да се дојде до негова изјава или признание.
- » Не е дозволено спрема обвинетиот или сведокот да се применат медицински интервенции или да им се даваат такви средства со кои би се влијаело врз нивната свест и волја при давањето на исказ⁵.

Пред секое испитување обвинетиот задолжително се информира и поучува покрај другото и дека не е должен да ја изнесе својата одбрана, ниту да одговара на поставените прашања, но доколку даде изјава таа може да се користи во постапката против него⁶.

При испитувањето на обвинетиот не смее да се поаѓа од претпоставка дека тој признал нешто што не признал и не смее да му се поставуваат сугестивни прашања.

Во случај кога обвинетиот со својот исказ во целост или делумно го прифатил обвинението, неговиот исказ фактички содржи признание. Признание претставува доброволна изјава на обвинетиот дека некој факт е вистинит кој што факт за него е штетен. Со признанието обвинетиот потврдува дека го сторил кривичното дело што му се става на товар (признание во потесна смисла) или дека е за него некој штетен факт вистинит (признание во поширока смисла) или

3. Симоновиќ, Б. Криминалистика, Графолик, Београд, 2004

4. Кривичен Законик на Република Северна Македонија, Службен весник на Република Северна Македонија бр.37/96, бр.80/99, бр.4/02, бр.43/03, бр.19/04, бр.81/05, бр.60/06, бр.73/06, бр.7/08, бр.139/08, бр.114/09, број 51/11, број 135/11, 185/11, број 142/12, број 166/12, број 55/13, број 82/13, број 14/14, број 27/14, број 28/14, број 115/14, број 132/14, бр.160/14, бр.199/14, бр. 196,15, бр.226/15, бр.97/17, бр. 248/18

5. Чл. 249 ст.4 од Закон за кривична постапка, Службен весник на Република Северна Македонија бр.150/2010, бр.51/2011, бр.100/2012, бр.142/2016.

6. Чл.206 од Закон за кривична постапка, Службен весник на Република Северна Македонија бр.150/2010, бр.51/2011, бр.100/2012, бр.142/2016

искaз на обвинетиот со кој тој ги прифаќа наодите на тужителската страна дека го извршил кривичното дело⁷.

Признанието како најповолно доказно средство доколку е вистинито доведува до разјаснување на еден кривично правен предмет, но доколку постои сомнеж околу доброволноста, вистинитоста, сфаќањето на последиците од даденото признание за обвинетиот тогаш тоа нема значење и постапката треба да продолжи со докажување кое ќе го убеди судот надвор од секако разумно сомневање дека обвинетиот го сторил кривичното дело.

Новиот Закон за кривична постапка содржи одредби кои за прв пат во македонското казнено процесно законодавство ја регулираат можноста за спогодување на јавниот обвинител и обвинетиот. Во контекст на спогодувањето се поставува прашањето дали признанието е предуслов за спогодување? Признанието е предуслов за спогодување во фаза на оцена на обвинителен акт, додека пак признавањето на вина не е предуслов за започнување на постапка за спогодување во текот на истражната постапка. Во случај кога обвинетиот даде признание на главната расправа, тогаш не се работи за спогодување туку само за признание кое судот го користи како доказ при донесувањето на пресудата. Доколку обвинетиот дал признание тоа не значи дека судот ќе го прифати признанието во секој случај. Согласно законот судот е должен да провери дали признанието е вистинито, потоа дали е дадено доброволно, свесно, разумно и со разбирање на неговите последици.

ЗАКЛУЧОК

Лажењето на обвинетиот има различно значење од аспект на казненото материјално право, наспроти казненото процесно право. Во материјалното казнено право предвидено е изнесувањето на лаги како битно обележје на некои кривични дела (лажно пријавување од чл. 366, поднесување лажни докази од чл. 366-а и давањето на лажен искaз од чл. 367 од Кривичниот Законик). Изнесувањето на лаги пак во казненото процесно право претставува пречка за правилно и целосно утврдување на фактичката состојба. Но, и покрај тоа искaзот на обвинетиот е незаобиколен, а често и основен извор на сознанија за тоа што се случило во одреден кривичен случај.

Обвинетиот сам одлучува за начинот на кој ќе го остварува своето право на одбрана, дали тоа ќе биде со молчење или слободно изнесување на својата одбрана, при што не е должен да ја зборува вистината. Неговата слобода да лаже при излагањето на одбраната не значи дека сите други се незаштитени од неосновани обвинувања. Па така, иако обвинетиот не може да одговара за давање на лажен искaз, тој може да биде одговорен за кривичното дело лажно пријавување доколку свесно ги надмине границите на својата одбрана и посочи друго лице за кое знае дека не е сторител на кривичното дело за кое гонењето се презема по службена должност.

Добивање на признание од обвинетиот е најпожелно доказно средство во случај кога нема сомнеж околу признанието што доведува и до неизведување на други докази. Но, ако постои сомнеж дали признанието е дадено доброволно, свесно, со разбирање на последиците од него, тоа не смее да биде прифатено, па органот кој ја води постапката е должен да продолжи со собирање на докази.

7. Бужаровска, Г. Галајчиев Г. Мисоски, Б. Димоски. Д. Казнено процесно право, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“ Скопје, 2015

Доц. д-р Марија Гроздановска

Факултет за правни науки

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола

Република Северна Македонија

ЛАГАТА КАКО БИТНО ОБЕЛЕЖЈЕ НА НЕКОИ ОД КРИВИЧНИТЕ ДЕЛА ПРОТИВ ПРАВОСУДСВОТО

АПСТРАКТ: Последиците од лажењето во секојдневниот живот можат да бидат различни, но генерално се манифестираат како губење на довербата, повредени чувства, осудување и избегнување од околината и сл. Но, последиците од користењето на лаги во казненото право се различни, а при тоа не се толку наивни и едноставни. На полето на казненото право лагите се релевантни и од аспект на материјалното, но и од аспект на процесното казнено право. Лагата е дел од битието на некои кривични дела предвидени во Кривичниот законик. Предмет на овој труд се кривичните дела против правосудството кои ја содржат лагата како нивно битно обележје.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: лага, кривично дело, вистина, Кривичен законик

THE LIE AS AN IMPORTANT CHARACTERISTIC OF SOME CRIMINAL OFFENSES AGAINST JUDICIARY

ABSTRACT: The consequences of lying in everyday life can be different, but they are generally manifested as loss of confidence, hurt feelings, condemnation and avoidance of the environment, and so on. But the consequences of using lies in criminal law are different, and not so naive and simple. In the field of criminal law, lies are relevant both from the aspect of material and from the aspect of procedural criminal law. Lying is part of the essence of some crimes provided by the Criminal Code. The subject of this paper are the crimes against the judiciary that contain the lie as their important characteristic.

KEYWORDS: lie, crime, truth, Criminal Code

ВОВЕД

Изнесувањето на лаги за жал е поим кој што слободно може да се каже дека е стар колку и самиот човек. Лажењето без сомневање е дел од нашето секојдневие, така што тоа е одомаќинето во општествениот живот и на современиот човек.

Не зборувањето на вистината од секогаш привлекувало внимание и било предмет на многу истражувања (психолошки, филозофски, правни, религиски итн.).

Кажувањето на лаги е посебно истражувано и анализирано од психолошки аспект, па така со помош на психолошките истражувања големо значење се дава на индикаторите на лажење, односно на знаците од кои може да се заклучи дали едно лице ја зборува вистината или не. Од големо значење се невербалните индикатори кои тргнуваат од ставот дека луѓето кои лажат поминуваат низ три психолошки процеси и тоа: емоционален процес, когнитивен процес и процес на контрола. Но, не е едноставно ниту лесно само по промената на положбата на

телото, движењата на рацете, движењето на главата или погледот да се донесе заклучок дали едно лице ја зборува вистината.

1. ЛАГА

Вистината претставува правна вредност, цивилизирана смисла на човечката заедница, а воедно и една од најстарите поими на филозофијата. Религијата пак, посебно христијанската нагласува во 9-тата Божја Заповеда „Не сведочи лажно против својот ближен.“ За постоење на лага е потребна свесна намера на оној кој лаже да го убеди другиот во вистинитоста на информацијата, за која и самиот знае дека е неточна. Лагата е изјава која е спротивна на вистината. Таа е едноставно неистина. Лажењето е чин во кој учествуваат најмалку две лица. Лагата е изјава или активност, дадена или извршена со знаење дека нејзината содржина е неточна и со намера другите да ја прифатат како вистина¹.

Во литературата постојат неколку видови лаги. Прво, постои директна, вистинска лага, во која лицето што лаже дава информации што се сосема различни или / и спротивни на она што таа личност смета дека е вистина. Вториот вид е претерување, што значи дека фактите се претерани. Третиот вид лага е суптилно лажење, во кое се наведуваат факти или делумни факти за слушателот да се доведе во заблуда.

Генерално, причините за лажење може да бидат различни:

1. Лицето кое лаже сака да остави подобар впечаток за себе или да постигне лична корист. Овие причини вклучуваат:
 - » Избегнување на казна,
 - » Постигнување на лична корист,
 - » Заштита од непријатност,
 - » Избегнување на признание дека направил нешто глупаво и
 - » Создавање на позитивен впечаток кај другите луѓе.
2. Едно лице може да лаже со цел да му помогне на некој друг (на пр. мајка која лаже дека сторила кривично дело за да го заштити своето дете) и
3. Едно лице може да лаже со цел да зачува некој значаен социјален однос (на пр. давање комплименти кои се неискрени).

Но, сепак во својата суштина лага е секој исказ кој е намерно даден погрешен².

Според истражувањата во областа на психологијата утврдени се три емоции кои се поврзани со лагите. Тие емоции се: вина, страв и возбуда поради измамата на друга личност. Луѓето кои лажат може да се чувствуваат виновни за лажењето, може да се плашат дека ќе бидат фатени како лажат или можеби се возбудени што имаат можност да измамаат. Со оглед на поврзаноста помеѓу емоциите и физичките реакции и однесувањето, вината, стравот и возбудата влијаат врз однесувањето на оној кој лаже. Вината може да доведе до избегнување на погледот. Стравот и возбудата можат да доведат до различни знаци на возбуда, како што се: зголемување на бројот на движења на рацете, прстите, нозете, стапалата; поголем број паузи во говорот; говорни грешки (повторување на реченици, промени во конструирањето реченици, нецелосни реченици, испреплетеност на јазик и слично); изрази на лицето и висок тон или пискав глас. Оној кој лаже може да се плаши дека ќе се издаде преку своето однесување. Затоа, често оние кои лажат се обидуваат да го контролираат сопственото однесување и да ги намалат знаците што може да ги предадат. Овие луѓе се трудат да остават впечаток дека се повеќе

1. Vodinelic, G. Laz okrivlenog kao dokaz u krivicnom postupku, Pravni zivot, br.3, 1962

2. Алексиќ, Ж. Шкулиќ, М. Жарковиќ, М. Лексикон криминалистике, Дигитал Дизајн, Смедеревска Паланка, 2004

искрени отколку кога ја зборуваат вистината. На пр. некое лице што се обидува нелегално да пренесе нешто преку границата има тенденција да се покаже порелаксирано и побезгрижно во споредба со било кој друг патник.

Како да утврдиме дали некој лаже???

И покрај големиот број на истражувања кои се посветени на невербалните знаци при лажењето, заклучокот до кој се дошло е дека не постои типичен знак или показател за лажењето. Сепак постојат некои знаци кои често се појавуваат кај луѓето кои лажат. Тоа се случува пред се поради влијанието на три психолошки процеси кои ги доживувачко ја лаже: побудување на емоции, содржинската сложеност на лагите и обидот да се контролира сопственото однесување.

Но, сепак веродостојноста на исказот на едно лице може да се провери и со:

- » споредување на исказот со другите утврдени факти,
- » проценка на кредибилитетот на оној кој го дава исказот и
- » анализа на содржината на исказот.

Некои психолошки истражувања на лажењето во контекст на казнено право дошле до следните заклучоци: беззначаен настан не го привлекува вниманието на поединецот; за успешно памтење на ликот на сторителот се потребни 10 секунди гледање во неговото лице; судот често поклонува верба на сведокот кој изгледа привлечно, но и на оној кој кратко и јасно одговара на прашањата; многу често сведоците кажуваат дека кривичниот настан траел многу подолго време отколку вистинското време; високиот степен на стрес кој е честа појава во криминогени ситуации влијае врз намалување на сигурноста за перцепцијата итн.

2. ЛАЖЕЊЕТО ОД АСПЕКТ НА МАТЕРИЈАЛНОТО КАЗНЕНО ПРАВО

Во материјалното казнено право лагата е битно обележје на повеќе кривични дела. Предмет на овој труд се само дел од тие кривични дела, односно во продолжение ќе бидат анализирани кривичните дела против правосудството чие битно обележје е лагата. Тие кривични дела се: лажно пријавување од чл. 366, поднесување лажни докази од чл. 366-а и давањето на лажен исказ од чл. 367 од Кривичниот законик. Овие дела спаѓаат во подгрупата на дела кои предизвикуваат попречување или отежнување на работата на правосудните органи.

Објектот на заштита кај делата против правосудството е судскиот систем и остварувањето на судската функција, при што се подразбираат и другите државни органи чии функции се поврзани со судската функција, како што се: јавното обвинителство, адвокатурата, нотаријатот и државното правобранителство. Целта која се постигнува преку инкриминирање на одредени поведенија кои се систематизирани во оваа глава на кривични дела е да се обезбеди правораздавањето (*ius diccere*) како основна функција на судот во една демократска правна држава која непречено ги заштитува човековите слободи и права. Заштитата на правосудството овозможува заштита на повеќе слободи и права на човекот, како што се: право на еднаков и слободен пристап до суд; право на судење пред независен и непристрасен суд; право на правична постапка; право на судска заштита против одлуките на извршната власт и др. Со сите дела содржани во главата од Кривичниот законик која се однесува на кривичните дела против правосудството фактички се обезбедува негова заштита од сите облици на напад кои доаѓаат од надвор.

Лажно пријавување на кривично дело сторува тој што ќе пријави друг дека сторил кривично дело за кое гонењето се презема по службена должност, а знаел дека тој кој го пријавува не е сторител при што сторителот на ова дело се соочува со казна затвор од три месеци до три години. Објектот на напад кај ова дело е правилното функционирање на правосудството и личните добра на поединците. Дејствие на извршување е пријавувањето, кое треба да се однесува на определена личност. Субјективната страна секогаш ја содржи директната умисла, а извршител може да биде било кое лице. Како извршител на делото лажно пријавување може да се јави обвинетиот кој иако не е должен да зборува вистина и му е дозволено да се брани со сите средства не смее да изнесува лажни обвинувања за друг, фактички неговата лага се толерира до границата кога прераснува во лажно обвинување на друго лице³. Освен обвинетиот, извршител на ова дело може да биде и сведок.

Друг облик на делото лажно пријавување за дејствие на извршување го има подметнувањето на траги или предмети на кривично дело или на друг начин предизвикување да се поведе кривична постапка за кривично дело за кое гонењето се презема по службена должност против лице за кое знае дека не е сторител. Казната за овој облик е затвор од една до три години.

Како посебен облик на делото пријавување е издвоено и лажното самопријавување, кога сторителот фактички самиот се пријавува дека сторил кривично дело за кое гонењето се презема по службена должност, иако не го сторил. Предвидената казна е парична казна или затвор до три месеци. Со оваа казна ќе се казни и тој што ќе пријави дека е сторено кривично дело за кое гонењето се презема по службена должност, иако знаел дека тоа дело не е сторено⁴.

Поднесување лажни докази е кривично дело предвидено во чл. 366-а од КЗ. Според овој член тој што во постапка пред суд или во управна постапка ќе поднесе докази за кои знае дека се лажни ќе се казни со затвор од една до три години. Под поимот доказ се подразбира извор на сознанија за постоење на правно – релевантни факти. Со таа казна ќе се казни и тој што ќе отстрани или уништи докази што се од значење за постапката пред суд или управната постапка. Под отстранување се подразбира извлекување на доказот од списите на предметот кое што ќе предизвика понатамошни недостатоци во текот на постапката. Под уништување се подразбира физичко уништување (кинење, горење) или оневозможување на понатамошно користење (корегирање на дел од текстот, бришење на траги). Кај ова дело објект на инкриминација е основната правна вредност – вистината.

Како посебно кривично дело македонскиот Кривичен законик го инкриминира и давањето лажен исказ. Чл. 367 од Кривичниот законик пропишува дека за ова дело со парична казна или казна затвор до три години се казнува сведок, вештак, преведувач или толкувач кој пред суд, јавен обвинител, нотар, извршител, орган на управа или друг орган кој донесува одлуки во со закон уредена постапка ќе даде лажен исказ. Потешок облик на делото е ако лажниот исказ е даден во кривична постапка, па тогаш сторителот се казнува:

1) со казна затвор од една до три години ако за делото за кое се води кривична постапка е пропишана казна затвор од шест месеци до пет години;

3. Алексиќ, Ж. Шкулиќ, М. Жарковиќ, М. Лексикон криминалистике, Дигитал Дизајн, Смедеревска Паланка, 2004

4. Чл.366 од Кривичниот Законик на Република Северна Македонија, Службен весник на Република Северна Македонија бр.37/96, бр.80/99, бр.4/02, бр.43/03, бр.19/04, бр.81/05, бр.60/06, бр.73/06, бр.7/08, бр.139/08, бр.114/09, број 51/11, број 135/11, 185/11, број 142/12, број 166/12, број 55/13, број 82/13, број 14/14, број 27/14, број 28/14, број 115/14, број 132/14, бр.160/14, бр.199/14, бр. 196,15, бр.226/15, бр.97/17, бр. 248/18.

2) со казна затвор од една до пет години ако за делото за кое се води кривична постапка е пропишана казна затвор до десет години и

3) со казна затвор најмалку четири години ако за делото за кое се води кривична постапка е пропишана казна затвор до 20 години или доживотен затвор.

Ако сторителот доброволно го отповика својот лажен исказ пред да се донесе правосилна одлука, може да се ослободи од казна.

Според чл.219 од Законот за кривична постапка, сведокот претходно ќе се опомене дека е должен да зборува вистина и дека не смее ништо да премолчи, а потоа ќе се предупреди дека давањето на лажен исказ претставува кривично дело. Тој дава заклетва пред сведочењето која гласи: „Се колнам во својата чест дека за сè што ќе бидам прашан ќе зборувам вистина и дека ништо што сум видел и слушнал нема да премолчам⁵“.

Сведокот е должен да даде вистинит исказ и ништо да не премолчи од она што го знае во врска со кривичното дело и со извршителот. Под поимот вистинит исказ се подразбира оној исказ кој во целост е согласен со сознанието што го има сведокот за определени факти. Сведокот, пак, премолчува нешто тогаш кога не го искажува сето она што го знае, т.е. кога неговиот исказ не е целосна слика за фактите што ги забележал и ги задржал во својата свест. Исказот на сведокот е лажен тогаш кога не е во согласност со неговите познавања за настанот и воопшто за фактите што се предмет на докажувањето. Инаку, и исказот на сведокот дека не знае ништо за она што е предмет на докажувањето, на пример дека ништо не видел, не чул и сл., а навистина видел и чул, исто така претставува лажен исказ⁶.

Доказната вредност на персоналните докази кои се состојат во искази на определни лица од кои се добиваат сознанија за одредени факти се заснова врз нивната вистинитост. Лажниот исказ содржи тврдење кое се однесува на предметот на докажување без оглед на тоа дали исказот извршил влијание врз донесувањето на одлуката. Исказот е лажен кога е спротивен на објективната стварност и кај сторителот постои умисла за неговата лажност.

Извршител на делото давање лажен исказ може да биде само лице од законскиот опис на делото (сведок, вештак, преведувач, толкувач), но извршител може да биде и сведок кој според Законот за кривична постапка е ослободен од должноста за сведочење, ако се согласил да даде исказ.

ЗАКЛУЧОК

Лажењето секогаш има свои последици кои може да бидат различни. Генерално постои разлика помеѓу лагите од аспект на материјалното кривично право во кое тие се дел од битието на некои кривични дела јасно пропишани во Кривичниот законик и лагите кажани во текот на кривичната постапка од страна на обвинетиот, сведокот, вештакот, преведувачот или толкувачот. Последиците од изнесување на лаги во постапката зависат од улогата на оној кој ги изнесува.

Во Кривичниот законик на Република Северна Македонија во главата на кривични дела против правосудството се систематизирани дела кои што го штитат правосудниот систем на нашата држава. Еден сегмент од тие дела се делата на попречување или отежнување на работата на правосудниот систем, како што се делата од чл. 366, чл. 366-а и чл. 367 од во чии што битија е содржано изнесувањето на лаги, односно лажното пријавување на кривично дело, поднесувањето на лажни

5. Чл. 386 од Законот за кривична постапка, Службен весник на Република Северна Македонија бр.150/2010, бр.51/2011, бр.100/2012, бр.142/2016.

6. Калајџиев, Г. и др. Коментар на Законот за кривичната постапка, ОБСЕ, Скопје, 2018

докази и давањето лажен исказ. Преку инкриминирање на лажењето во овие кривични дела се обезбедува непречено функционирање на правосудните органи кои ја остваруваат улогата на правораздавачи и обезбедуваат заштита на човековите права преку нормално и непречено функционирање на правосудниот систем.

М-р Ерика Пешкоска

Факултет за правни науки

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола

Република Северна Македонија

ПРАВНА ЗАШТИТА И ЗАШТИТА НА ГРАЃАНСКИ СУБЈЕКТИВНИ ПРАВА

АПСТРАКТ: Повредата, оспорени и загрозени субјективни права како и утврдувањето за истата, ја дава можноста и потребата од правната заштита. Таа заштита може да биде остварена преку одреден метод, а тој метод е граѓанска постапка, каде преку неа се превземаат низа поврзани и последователни дејствија, се со цел да се утврди дали постојат претпоставки за давање на правна заштита на граѓанските субјективни права. Правната заштита и заштитата на граѓанските субјекти може да биде остварена и „доделена“ преку средства од страна на државни органи, и од страна на недржавни органи и лица, како и преку правни инструменти како што се : медијација и арбитража. Притоа постојат одредени поводи и причини за давање на правна заштита, како и современи облици на правна заштита.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Право, правна заштита, субјекти, граѓанска постапка

LEGAL PROTECTION AND PROTECTION OF CIVIL SUBJECTIVE RIGHTS

ABSTRACT: The violation, disputed and endangered subjective rights, as well as the determination of the same, gives the possibility and the need for legal protection. That protection can be achieved through a certain method, and that method is a civil procedure, where a series of related and subsequent actions are taken, in order to determine whether there are preconditions for providing legal protection of civil subjective rights. The legal protection and protection of civil subjects can be realized and “granted” through funds by state bodies, and by non-state bodies and persons, as well as through legal instruments such as: mediation and arbitration. There are certain occasions and reasons for providing legal protection, as well as modern forms of legal protection.

KEYWORDS: Law, legal protection, entities, civil proceedings

Заштита на повредените, оспорените или загрозените граѓански субјективни права се врши, односно дава според посебен метод на правна заштита за чие означување се користи генерички термин граѓанска постапка. Под поимот граѓанска постапка се подразбира посебен начин (метод) на постапување на судовите и другите надлежни органи кои со учество на странките и другите учесници, преземаат низа заемоно поврзани и последователни дејствија за да се испита дали постојат претпоставки за дававање правна заштита на граѓанските субјективни права и дали таа е основано побарана, а кога ќе се утврди дека заштита е оправдана да се определат мерки за нејзино остварување. Начинот на постапувањето на судот, другите надлежни органи, странките и другите учесници во граѓанската постапка е пропишан со закон. Тој се изразува како едно

континуирано случување, составено од низа процесни дејствија кои ги преземаат субјектите во постапката. Во граѓанската постапка се дава заштита на граѓанските субјективни права во случаите кога тие се повредени, оспорени или загрозени. Предмет на правна заштита во граѓанската постапка односно предмет на самата постапка е определена граѓанскоправна работа. Граѓанската постапка е основен и редовен метод на заштита на граѓанско правните работи. Поимот граѓанско правна работа како предмет на граѓанската постапка не се совпаѓа целосно со материјално правно конципираниот поим за граѓанско правен однос. Со поимот граѓанска правна работа се опфатени и правни односи кои според материјалноправните критериуми се надвор од рамките на класичните граѓанскоправни односи – стварно правни, облигациони – правни и наследно – правни односи. Така, со поимот граѓанско правна работа, покрај правните работи од имотни и други граѓанско правни односи се опфатени и правните работи кои произлегуваат од лични (статусни), семејни и работни односи. Правните субјекти секојдневно стануваат многубројни и најразлични граѓанскоправни односи, при што се стекнуваат со определени овластувања (субјективни права) или преземаат определени обврски (должности). Субјективното право е правно овластување за определено однесување на субјектот на правото заради заштита на неговиот интерес. Корелативен поим на субјективното право е правната обврска. Содржината на правната обврска се состои од определено однесување (чинење или нечинење), кое се изразува како императив упатен до субјектот на обврската да се однесува на пропишан начин, заради постигнување на определена цел. Титуларот на субјективното право е овластен да бара од субјектот на правната обврска да ја изврши својата обврска. Носителот на обврската со своето спонтано однесување согласно со содржината на правната обврска му овозможува на титуларот на правото да го оствари своето субјективно право. Со реализација на типизираното и со правна норма определеното однесување на субјектите на граѓанскоправниот однос се остварува содржината на тој однос а со тоа, истовремено се оживотворува проектираниот нормативен граѓанско правен поредок во фактичките односи на правните субјекти. Во најголемиот број поединечни случаи носителите на субјективните права и на правните обврски се однесуваат на начин како што е определено со правните норми. Со тоа граѓанско правниот поредок се остварува спонтано, беза нарушување. Сепак понекогаш правните субјекти не се однесуваат во согласност со своите овластувања и субјективните права односно до настојување носителот на обврската да се ослободи од нејзиното исполнување. Содржината на правниот однос не може да се оствари, а нормативниот граѓанско правен поредок не може да се оживотвори во фактичките односи на правните субјекти. Со оглед на можностите да изостане примарната ефикасност на правните норми – поради отсуство на самоиницијатива, доброволно и спонтано однесување на правните субјекти во согласност со правните норми потребно е да се обезбедат механизми, инструменти за нивна секундарна ефикасност, што подразбира нивно присилно остварување. Впрочем, општествените односи се правни односи само ако државата покрај тоа што правно ги регулира, обезбедува и соодветна и ефикасна правна заштита на тие односи. Во основите на механизмот на присила лежи правото на правна заштита на субјективните права утврдени со материјално правните норми. Правото на правна заштита претставува овластување на титуларот на правото да бара од државата со својот апарат на присила да интервенира заради заштита на неговото

право. Механизмот за давање правна заштита мора да биде така организиран што ќе биде во состојба да даде правна заштита за сите признати субјективни права и на сите субјекти. Во современите правни системи, заштитата на правата, по правило се обезбедува од страна на специјализирани државни органи – судови. Судската заштита на правата е редовен облик на правна заштита. Судовите даваат заштита на правата според однапред со закон пропишани правила за постапување, кои се должни да се придржуваат и оние кои бараат правна заштита и оние кои таа заштита треба да ја обезбедат. Постапката за судска заштита на правата може да има различни облици во зависност од природата на правото што се заштитува во неа и од потребата од правна заштита. Преку постапувањето на надлежните органи на законски пропишан начин се обезбедува остварување на субјективните права кои не можеле да се остварат на редовен начин – со доброволно и спонтано однесување на правните субјекти. Ова дотолку повеќе што во современи услови, државата монополизирајќи ја заштитата на правата, ја презема врз себе и грижата за присилно извршување на одлуките од страна на надлежни органи и во пропишана постапка. При обезбедување заштита на правата државата е должна да го организира својот систем на начин што ќе биде во состојба да даде правна заштита за сите признати субјективни права и на сите субјекти. Државата не може да ја одстрани од себе должноста да даде правна заштита. Сепак во современи услови покрај судската заштита на правата како редовен и примарен облик на правна заштита, постојат и други облици на заштита на правата. Иако по својата суштина тие претставуваат облици на приватна заштита на правата, поради нивната санкционираност со закон, се третираат како облици на организирана заштита на правата. Тоа се дозволената самопомош и судењето од страна на недржавни органи – арбитражи. Во современи услови, самопомошта како приватна, правно неканализирана заштита на правата е забрането. Во сите современи правни системи вклучувајќи го и нашиот правен систем, е пропосана забрана за самоволно остварување и заштита на правата. Секој кој самоволно ќе прибави некое свое право или право кое смета дека му припаѓа ќе се казни за кривично дело самовластие². Сепак забраната за самовласно остварување и заштита на правата не е апсолутна и трпи исклучоци. Во одредени случаи, државата ја толерира самопомошта и им дозволува на титуларите на правата самостојно, со сопствени реални дејствија да обезбедат заштита на своите права. Станува збор за ситуации кога надлежните државни органи не се во можност навремено и ефикасно да интервенираат на повредата на субјективните права или нивната интервенција е нецелисходна. Тогаш титуларите на правото имаат право на 2чл. 392 КЗ., индивидуална правна заштита – самопомош. Поради немоќта на надлежните органи титуларите на правата не се должни да дозволат нивните субјективни права да бидат повредени, па потоа да бараат нивна заштита. Титуларите на правата се овластени под услови пропишани со закон да се спотистават на против правниот напад или загрозување на нивните субјективни права, со преземање на сопствени реални дејствија адекватни на конкретната потреба за заштита. Само помошта е дозволена само ако таа се движи во границите и подусловите пропишани со закон. Надвор од тоа таа претставува повреда на туѓо субјективно право. Оттука, самопомошта претставува исклучителен, вонреден и супсидијарен облик на заштита на правата. Постојат повеќе случаи на законски регулирана самопомош, како современ облик на заштита на правата. Најкарактеристични се: нужната одбрана, крајната нужда, дозволената самопомош

и правото на задржување. Од кривичното право, познато е дека не е кривично дело она дело што е направено во нужна одбрана, како што и она што е направено во крајна нужда. Соодветно на тоа, во облигационото право постои правило според кое тој што во нужна одбрана му причини штета на напаѓачот не е должен да ја надомести, освен во случај на пречекорување на нужната одбрана. Исто така кога некој ќе причини штета во состојба на нужда, оштетениот може да бара надомест од лицето што е виновно за настанување на опасноста од штета или од лицата од кои е отстранета штетата, но од последниве не повеќе од користа што ја имале од тоа. Понатаму тој што во случај на дозволена самопомош ќе му причини штета на лицето кое ја предизвикало потребата од самопомош не е должен да ја надомести. Под дозволена самопомош се подразбира правото на секое лице да ја отстрани повредата на правото кога непосредно се заканува опасност, ако таква заштита е нужна иако начинот на отстранување на повредата на правото им одговара на приликите во кои настанува опасност. Конечно доверителот на стасаното побарување во чии раце се наоѓа некој должников предмет има право да го задржи предметот, додека не му биде исплатено побарувањето (*ius retentionis*). Покрај тоа во сите современи правни системи државата го торелира и судењето од страна на недржавни органи – арбитражи. Државата им дозволува на правните субјекти доброволно и спогодбено да го доверат решавањето на споровите за нивните субјективни права на недржавни тела, при што ги пропишува условите под кои правните субјекти можат да ги доверат своите спорови на решавање на овие тела како и правната важност на одлуките што тие ќе ги донесат. Во ситуации кога некое граѓанско субјективно право не може да се оствари спонтано, титуларот на правото е овластен да преземе мерки за правна заштита и присилно остварување на правото. Причините поради кои може да се активира механизмот за давање правна заштита се различни. Тие се јавуваат како: а) повреда на субјективното право, б) загрозување на субјективното право, в) потреба за правна промена или за уредување на некој граѓанскоправен однос со содејство на суд или друг орган, г) потреба за присилно извршување, д) потреба за привремена заштита. Во најголем број случаи причина или повод за давање правна заштита е повредата на некое граѓанско субјективно право. Повредата на субјективното право секогаш претставува противправно однесување од страна на носителот на обврската. Тоа се манифестира или како целосно неисполнување на обврската или како нејзино исполнување на начин кој е спротивен од предвидениот. Причините за противправно однесување на носителот на обврската можат да бидат различни: од став дека обврската не постои или дека има пинаков обем и содржина преку игнорирање на обврската со цел шиканирање на титуларот на правата, па се до неоспорување на обврската, но истакнување на причини поради кои таа не може да се исполни. Сите овие ситуации го принудуваат титуларот на субјективното право да се обрати до надлежните органи и да побара од нив да преземат мерки на репресија заради отстранување на повредата на субјективното право. Повод за барање и давање правна заштита не мора да биде само повреда на субјективното право. Во определени ситуации може да постои само опасност од идна повреда на правото, односно опасност дека правото во иднина нема да може да се оствари на спонтан начин. Опасност од идна повреда на правото постои во случаите кога е неизвесно дали воопшто постои или не постои правниот однос од кои произлегува субјективното право. Кога еден субјект постојано тврди дека не постои определено право или правен однос или дека правниот однос

има поинаква содржина од онаа на која смета титуларот на правото, субјективното право е загрозено, па постои причина да се побара негова правна заштита. Секако од титуларот на правото зависи дали тој е стварно тој и стварно ќе побара стварна заштита. Целта е да се обезбеди превентивна заштита на правото така шот се бара од судот да интервенира пред повредата на правото, во очекување дека таа би можела да настапи. Во овие случаи, содржината на правната заштита се состои во тоа што судот со својата одлука авторитетно и несомнено ќе ја утврди содржината на правото или на правниот однос. Со тоа, судот ќе внесе сигурност и извесност во правниот однос и ќе спречи идни повреди на субјективното право. Потребата од превентивна заштита може да има не само титуларот на субјективното право, туку и носителот на обврската. И тој може да биде предизвикан од некој субјект кој себеси се смета за носител на некакво корелативно субјективно право, така што има потреба судот да утврди дека обврската не постои или дека има поинаква содржина од онаа што ја истакнува титуларот на правото. Со тоа носителот на обврската избегнува идни вознемирувања, а со тоа и идни спорови. На подрачјето на граѓанскоправните односи, потреба од заштита на правата може да се јави и во случаите кога треба да се изврши некаква правна промена – изменување или укинување на постојани граѓанскоправни односи. Станува збор за случаи кога за да се предизвика некаква промена во содржината на правните односи, правниот поредок не се задоволува само со изјава на волја на правните субјекти (еднострана или двострана) туку изречно предвидува дека таква промена може да се предизвика само со судска одлука. Потреба за давање правна заштита постои и во ситуациите кога содржината на определен правен однос е на авторитетен начин утврдена со судска одлука, но носителот на обврската не се однесува во согласност со неа. Понекогаш потреба за определен вид правна заштита се јавува пред поведувањето или во текот на постапката во која треба авторитетно и несомнено да се одлучи за содржината на определено право или правен однос. Се работи за ситуации кога треба да се даде привремена заштита поради постоење на опасност дека без таква привремена заштита ќе се оневозможи или значително ќе се отежне идното остварување на субјективното право. Заштитата во овај случај не е дефинитивна туку привремена и трае се додека на авторитетен начин не се утврди содржината на правото или правниот однос.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Јаневски А., Камиловска-Зоровска Т., 2009, Граѓанско право- книга втора- вонпарнично право, Правен Факултет „Јустинијан Први“, Скопје
2. Јаневски А., Камиловска-Зоровска Т., 2011, Граѓанско право- книга втора- вонпарнично право, Правен Факултет „Јустинијан Први“, Скопје
3. Живковска Р., Општ дел на граѓанско право, 2011, Правен Факултет „Јустинијан Први“, Скопје.
4. Стручно списание „ПРАВНИК“, 2011, Скопје
5. Blagojević B, „Pravna enciklopedija“, Beograd, 1989 god
6. Станкович Г., „Граѓанско процесно право“, 2004, Београд,
7. Јакшич А, Граѓанско процесно право, 2007, Београд.

347.68:340.13(497.7)

М-р Ерика Пешкоска

Факултет за правни науки

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола

Република Северна Македонија

ЗАКОНСКО НАСЛЕДУВАЊЕ

АПСТРАКТ: Наследувањето е дел од правото кое го изучува Наследното право, како суштинска гранка на правото. Наследувањето претставува сложен процес, кој е регулиран согласно Законот за Наследување на Република Северна Македонија, се одвива низ неколку процеси и етапи, и е класирано во одредени наследни редови, кои темелно се образложени во самиот Закон. Карактеристично за наследувањето како правен процес е тоа што, нашиот Закон познава повеќе видови на наследување, а во овој труд конкретно е насочено кон законското наследување, како тоа е регулирано, како соодејствува во процесот на наследување и негови карактеристики.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Наследство, закон, законско наследување

LEGAL INHERITANCE

ABSTRACT: Inheritance is part of the law that studies Inheritance law, as an essential branch of law. Inheritance is a complex process, which is regulated by the Law on Inheritance of the Republic of Northern Macedonia, takes place through several processes and stages, and is classified in certain inherited lines, which are thoroughly explained in the Law itself. Characteristic of inheritance as a legal process is that our Law recognizes several types of inheritance, and in this paper it is specifically focused on legal inheritance, how it is regulated, how it corresponds to the process of inheritance and its characteristics.

KEYWORDS: Inheritance, law, legal inheritance

Институцијата наследување, како и поголемиот дел институции од сферата на граѓанското(имотното)право, ги има своите зачетоци во римското право. Специфичноста на римското право е што акцентот на наследувањето бил ставен врз продолжување на личноста на оставителот. Врзувањето на институцијата наследување за личноста на оставителот соодветствува со општественото уредување и правните норми на тогашното време. Преносот на власта е тесно поврзана со пренесување на имотот на оставителот поради тоа што тие две компоненти се органски поврзани. Во современиот свет се поприматливи стојалиштата за наследувањето како пренесување, односно продолжување на имот, а не личноста на оставителот. Очигледно е дека имотот го „надживува“ физичкото лице. Имено, досега на волјата на субјектот во правото е можност тој да располага со својот имот *mortis causa*. Бидејќи наследното право е единствената гранка на правото од сферата на граѓанското, односно имотното право која ги проучува правните односи *mortis causa*, јасно е дека фактот на смртта на едно физичко лице, поточно правните дејствија на смртта претставуваат едно од централните прашања за разбирање на сферата на наследувањето. Наследувањето се сфаќа како продолжување на семејната власт, но и на семејното огниште. Основни елементи на наследување се: отворање на наследство (*delatio hereditatis*) во случај на смрт на

физичко лице или прогласување на исчезнао лице за умрено(*defunctus, decuius*). За конкретно остварување на наследувањето, потребно е уште постоење на имот подобен за наследување. Тој се нарекува оставина(*hereditas*), оставинска маса, наследство, имот за наследување.

Законското наследување согласно Законот за Маследување во Република Северна Македонија, всушност е најзастапениот начин на распределба на оставината во нашиот наследно-правен систем. Законското наследување во Република Македонија е уредено во глава втора од Законот за наследување и ги опфаќа членовите од 12 до 29. Лицата кои можат да се јават како законски наследници на оставителот се изречно определени во Законот, а тоа се преживеаниот брачен другар, потомците и посвоениците со нивните потомци, родителите, посвоителите, браќата и сестрите со нивните потомци и бабите и дедовците со нивните потомци¹. Меѓутоа покрај нив, како законски наследници можат да се јават и друга категорија на лица кои живееле во трајна заедница со оставителот. Што всушност значи дека како основ за повикување на наследство врз основа на закон во одредени случаи се јавува и живеењето во трајна заедница со оставителот. Законското наследување во Република Македонија се одвива според правилата на парентеларно-линеарниот систем. Па согласно на тоа, законските наследници се групираат во наследни редови. Бројот на наследни редови во нашето наследно право е ограничен на три, па според тоа карактеристично за нашето право е тоа што само поблиските роднини на оставителот можат да се јават како негови законски наследници. При распределбата на оставината помеѓу законските наследници од наследните редови се применува принципот на исклучување, односно се додека има барем еден наследник од поблискиот наследен ред, на наследство не може да се повикаат наследниците од подалечниот наследен ред. Исто така треба да се напомене дека главните карактеристики на парентеларно линеарниот систем, правото на претставување и правото на прираснување, доследно се почитуваат и применуваат во нашето наследно право

Прв наследен ред- Оставината на умрениот пред сите ја наследуваат неговите потомци и неговиот брачен другар, на еднакви делови. Тоа е регулирано во членот 13 од Законот за наследување. Според тоа, првиот наследен ред е составен од потомците на оставителот и неговиот брачен другар. Условите кои треба да ги исполнат се: да се живи во моментот на смртта на оставителот и да се достоини за наследување. Според тоа, во наследувањето не се прави разлика помеѓу брачните и вонбрачните деца или посвоените деца кои се потполно посвоени од оставителот. Што се однесува до децата посвоени со непотполно посвојување во членот 23 од Законот за наследување се вели дека доколку наследните права на посвоеникот при посвојувањето не се ограничени, посвоеникот и негоите потомци спрема посвоителот ги имаат истите наследни права како и децата на посвоителот². Па така може да се забележи дека постои можност и децата посвоени со непотполно посвојување да ги имаат истите наследни права со децата на посвоителот и децата посвоени со потполно посвојување. Во случај кога оставителот не оставил потомци, брачниот другар се јавува како наследник во вториот наследен ред, заедно со родителите на оставителот. Но за разлика од тоа, Законот за наследување предвидува една ситуација кога единствен наследник од првиот наследен ред ќе биде преживеаниот брачен другар.

1. Закон за наследување (Службен весник на РМ, бр.47 пд 12.09.1996 гпдина), член 12, став 1

2. Закон за наследување (Службен весник на РМ, бр.47 пд 12.09.1996 гпдина), член 23, став 2

Тоа е во случај кога оставителот оставил потомци или посвоеници, но тие се откажале од наследството³. Во таква ситуација преживеаниот брачен другар претставува единствен наследник од првиот наследен ред и ја наследува целата оставина. Ваква ситуација е можна само во случај кога сите деца и посвоеници на оставителот, заедно со нивните натамошни потомци се откажале од наследство. Во тој случај преживеаниот брачен другар не се повикува на наследство заедно со наследниците од вториот наследен ред. Доколку се тргни од претпоставката дека заедничкиот имот на брачните другари им припаѓа нив на еднакви делови, произлегува дека наследниот дел на преживеаниот брачен другар од половината на оставителот што всушност ја претставува неговата оставина, ќе биде помал од половината што му припаднала на брачниот другар при делбата на заедничкиот имот, што всушност го претставува имотот на брачниот другар⁴. Со оглед на тоа што при распределбата на оставината според закон кај нас се применува парентеларно-линеарниот систем, до израз доаѓаа примената на правото на претставување и правото на прираснување. Многу важна карактеристика на нашиот наследно-правен систем е правото на претставување. Правото на претставување во првиот наследен ред кај нас е регулирано во членот 14 од Законот за наследување. Така според овој член делот што би му припаднал на порано умреното дете на оставителот, го наследуваат неговите деца, односно внуците на оставителот и така натаму неговите останати потомци. Според ова може да се забележи дека постои можност како наследници од првиот наследен ред да се јават и внуците, правнуците и натамошните потомци на оставителот. Целта и значењето на правото на претставување во нашиот наследно-правен систем е да се обезбеди сите роднини од ист степен на сродство, како законски наследници да ја наследат оставината на еднакви делови.

Втор наследен ред-При распределба на оставината според правилата на законското наследување во нашиот наследно-правен систем потребно е да се потрошат сите можности за поделба на наследството помеѓу наследниците во првиот наследен ред, а дури потоа да се премини на распределба на наследството помеѓу наследниците од вториот наследен ред. Како наследници од вториот наследен ред се јавуваат родителите на оставителот и неговиот брачен другар⁵. Тие се повикуваат на наследство во случај кога оставителот не оставил потомци ниту посвоеници или нивни потомци. Меѓутоа, наследниците од вториот наследен ред ќе се повикаат на наследство во случај кога оставителот оставил еден потомок, но тој е исклучен од нужниот наследен дел или пак е недостоен за наследување⁶. При распределба на оставината помеѓу наследниците од вториот наследен ред, таа се дели на две половини. Едната половина од оставината ја наследуваат родителите на оставителот на еднакви делови. Додека пак другата половина ја наследува преживеаниот брачен другар на оставителот. Според ова може да се забележи дека кога брачниот другар на наследство конкурира заедно со родителите на оставителот, односно се јавува како наследник во рамки на вториот наследен ред, неговиот статус е поповолен со оглед на тоа што наследува половина од оставината. Со оглед на тоа што родоначалници на вториот наследен ред се родителите на оставителот, со примена на правото на претставување, како наследници во овој наследен ред можат да се јават потомците

3. Закон за наследување (Службен весник на РМ, бр.47 пд 12.09.1996 гпдина), член 128, став 6

4. Д-р Чавдар К., Коментар на Законот за наследувањето со обрасци од практична примена, Агенција "АКАДЕМИК" – Скопје, Скопје 1996

5. Закон за наследување (Службен весник на РМ, бр.47 од 12.09.1996 гпдина), член 16, став 1

6. Д-р Чавдар К., Коментар на Законот за наследувањето со обрасци од практична примена, Агенција "АКАДЕМИК" – Скопје, Скопје 1996

на родителите на оставителот, односно браќата и сестрите на оставителот и нивните потомци. Браќата и сестрите на оставителот можат да бидат полнородни, односно по мајка и татко, или полуродни, односно само по мајка или само по татко. Па така во случај кога едниот родител умрел пред оставителот, наследниот дел што би му припаднал ако го надживееел оставителот, според правото на претставување го наследуваат неговите деца, внуци и натамошни потомци. Иста е ситуацијата и кога двата родители на оставителот умреле пред него. Во тој случај наследниот дел што би му припаднал на секој родител, со примена на правото на претставување се распоредува на нивните потомци. Во нашиот Закон за наследување уредени се ситуациите кога на наследство се повикуваат полуродни браќа и сестри на оставителот. Па така кога станува збор за браќа и сестри на оставителот само по татко, тие го наследуваат татковиот дел од оставината на еднакви делови. Браќата и сестрите на оставителот само по мајка, на еднакви делови го наследуваат мајчиниот дел од оставината. А кога се работи за полнородни браќа и сестри, тие со браќата и сестрите по татко на еднакви делови го наследуваат татковиот дел, а со браќата и сестрите по мајка на еднакви делови го наследуваат мајчиниот дел од оставината. Кога оставината се распределува помеѓу наследниците од вториот наследен ред, има случаи кога целата оставина ја наследуваат или брачниот другар или родителите на оставителот. Во случај кога заедницата на живот меѓу родителите на оставителот трајно престанала, а нужни средства за живот нема само едниот родител, тогаш тој може да бара зголемување на наследниот дел на сметка на наследниот дел на брачниот другар и наследниот дел на другиот родител. А ако другиот родител умрел пред оставителот тогаш и на сметка на наследниот дел на наследниците на умрениот родител на оставителот. Исто како и претходно и тука мора да постои барање за зголемување на наследниот дел од страна на родителите на оставителот. Судот при одлучувањето по барањето на родителите за зголемување на нивниот наследен ред, во предвид треба да ги земе сите околности на случајот, а особено внимание да посвети на имотната состојба на родителите на оставителот и имотната состојба на брачниот другар и другите наследници. Во Законот за наследување предвидено е дека како наследници во вториот наследен ред можат да се јават определна категорија на лица кои живееле во трајна заедница со оставителот. При тоа под трајна заедница се смета онаа заедница која траела непрекинато најмалку 5 години. Во оваа категорија на лица спаѓаат чуваникот и хранителот, посинокот и паштерката и очувот и маќеата, зетот и тестот и тештата и лица кои се крвни роднини, кои живееле во трајна заедница со оставителот. Меѓутоа за овие лица да бидат повикани како наследници од вториот наследен ред, покрај постоењето на трајна заедница меѓу нив и оставителот, потребно е да бидат исполнети и други одредени услови. Па така тие се јавуваат како наследници од вториот наследен ред во случај кога оставителот не оставил брачен другар и други наследници од првиот наследен ред, ниту родители и браќа и сестри. Во ваква ситуација овие лица ја наследуваат целата оставина на еднакви делови. Овие лица кои живееле во трајна заедница со оставителот можат да се јават како наследници и кога на наследство е повикан само брачниот другар на оставителот. Во таков случај тие на еднакви делови ја наследуваат едната половина од оставината, односно делот од оставината што би им припаднал на родителите на оставителот.

Трет наследен ред- Наследниците од третиот наследен ред, во реалниот живот многу ретко се повикуваат на наследство. Причина за тоа е принципот на исклучување кој важи во нашето наследно право. Па така за да се повикаат на наследство наследниците од третиот наследен ред, потребно е да се истрошени

сите можности за распределба на наследството помеѓу наследниците од првиот и вториот наследен ред. Или како што е наведено во членот 20 од Законот за наследување, оставителот да не оставил брачен другар, ниту потомци, ниту родители, а ниту овие да оставиле некој потомок. Во ваков случај оставината ја наследуваат бабите и дедовците на оставителот, односно тие се јавуваат како родоначелници на третиот наследен ред. При тоа секој од тие дедовци и баби наследува по една четвртина од оставината и се јавува како носител на линија во третиот наследен ред. Со оглед на тоа што родоначелници на овој наследен ред се бабите и дедовците на оставителот, со примена на правото на претставување, бројот на законски наследници од третиот наследен ред може да биде доста голем затоа што тука спаѓаат и сите нивни потомци. Па така, покрај бабите и дедовците на оставителот, како наследници од третиот наследен ред можат да се јават и сите странични роднини на оставителот, чии најблиски претци се бабата и дедото од мајчината лоза или бабата и дедото од татковата лоза. Со тоа категоријата на лица кои се јавуваат како наследници од третиот наследен ред е прилично бројна. Тука спаѓаат: вујковците, чичковците, тетките на оставителот, потоа неговите први брачеди, нивните потомци односно внуците од први брачеди и така натаму. Во случај кога некој од претците од една лоза умрел пред оставителот, неговиот наследен дел, со примена на правото на претставување го наследуваат неговите потомци. Во Законот за наследување посебно е регулирана ситуацијата кога дедото и бабата од една лоза умреле без да остават потомство. Па така во ваква ситуација кога бабата и дедото од иста лоза умреле без да остават ниту еден потомок, наследниот дел што би им припаднал нив, го наследуваат бабата и дедото од другата лоза и нивните потомци. Меѓутоа освен во случај кога тие умреле пред оставителот без да остават потомок, истото важи и во случаи кога тие се исклучени од наследство. Друга важна карактеристика за наследниците од третиот наследен ред е тоа што тие во никој случај не можат да се јават како нужни наследници. Со оглед на тоа што во нашиот наследно-правен систем бројот на законски наследни редови е ограничен на три, доколку нема ниту еден наследник од третиот наследен ред оставината се смета за оставина без наследник и според член 11 од Законот за наследување таа и припаѓа на Република Северна Македонија. Државата не може да се откаже од приемот на оставината. Со тоа што државата ја добива оставината, заедно со неа таа ги презема и обврските и долговите на оставителот, но само до висината на вредноста на оставината што ја добила.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Закон за наследување (Службен весник на РМ, бр.47 од 12.09.1996 година),
2. Коментар на Законот за наследувањето со обрасци од практична примена, Агенција "АКАДЕМИК" – Скопје, Скопје 1996
3. Мицковиќ Д, Ристов А, Граѓанско применето право (наследно право), 2011 - Скопје : Блесок, - 200 стр. ; 23 см. - (Едиција Индра ; кн. 8)
4. Хаџи Василев – Вардарски М, 1983, Наследно право, Скопје
5. Мицковиќ Д, 2008, Семејство во Европа XVI-XXI век „Блесок“, Скопје
6. Спировиќ-Трпановска Љ, 2009, Наследно Право, Скопје
7. Антишќ О, 1994, Наследно Право, Народна книга, Белград
8. Ѓорѓевиќ В, 1997, Наследно Право, Ниш

